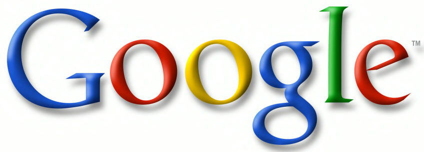
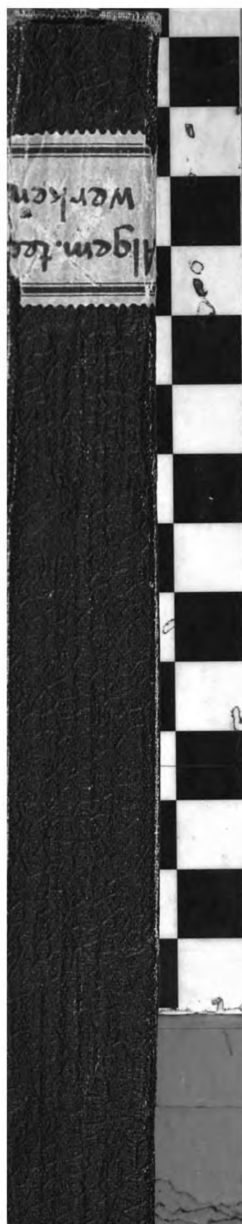

Cappelle, J.P. Bijdragen tot de geschiedenis der wetenschappen en letteren in Nederland. Amsterdam, 1821.

BIJDRAGEN.

[redacted]ergersdijk f 2.10

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS DER WETENSCHAPPEN

EN LETTEREN

IN NEDERLAND,

DOOR

JOHANNES PIETER VAN CAPPELLE.

Te AMSTERDAM, bij
JOHANNES VAN DER HEY.
MDCCCXXI.

VOORREDE.

De stukken, welke ik hiernevens door den druk algemeen maak, zijn bij zeer onderscheidene gelegenheden vervaardigd; vandaar derzelver verschil in vorm en inhoud. Bij de uitgave heb ik niets te voegen, behalve dat het laatste, hetwelk BOERHAAVE *en* 'S GRAVESANDE *betreft, voorgelezen is in de Openbare Vergadering der Eerste Klasse van het Koninklijk Nederlandsche Instituut, gehouden den* 26*sten Augustus* 1817, *en daardoor de eigendom geworden van genoemde Klasse. Dezelve heeft tot het tegenwoordig gebruik mij de vereischte vrijheid verleend.*

Ik

Ik heb geoordeeld velen geen ondienst te zullen doen, door aan het hoofd van ieder stuk de afbeelding te plaatsen van den persoon, over wiens verdiensten geheel of voornamelijk wordt gehandeld. Die van STEVIN *en* DREBBEL *zullen, naar ik vertrouw, niet dan aan zeer weinigen bekend zijn. Zooveel ik weet, is van den eerstgenoemden geene afbeelding voorhanden, dan op de Boekerij van de Hoogeschool te* Leyden, *en van den laatsten geene andere dan in houtsnede, voor eene schaarsch voorkomende uitgave zijner Werken.*

Door tusschenkomst van mijnen zeer geachten vriend, den Hoogleeraar H. W. TIJDEMAN, *is mij, van wege Heeren Curatoren en den Heer Bibliothecaris, het gebruik der afbeelding van* STEVIN *toegestaan, waarvoor ik mijnen opregten dank betuig.*

INHOUD.

SIMON STEVIN. . . . . . Bladz. 1.

BIJLAGEN. . . . . — 34.

CORNELIS DREBBEL. . . . . — 65.

BIJVOEGSEL. . . . . — 117.

OVER DE WISKUNDIGE VERDIENSTEN VAN PRINS *MAURITS.* — 129.

OVER DEN INVLOED DER HOLLANDSCHE LETTERKUNDE OP DE HOOGDUITSCHE IN DE ZEVENTIENDE EEUW. . . — 169.

DANIEL HEINSIUS. . . . . — 201.

GER-

GERBRAND ADRIAANSZ. BREDERO. . . . . Bladz. 225.

OVER HETGENE DOOR *BOERHAAVE* EN '*SGRAVESANDE*, TOT VESTIGING EN UITBREIDING VAN ZUIVERE GRONDBEGINSELEN IN DE BEOEFENING DER NATUURKUNDE, IS VERRIGT. . . . . — 275.

SIMON STEVIN.

SIMON STEVIN.

De geschiedenis der Wetenschappen en Letteren in ons Vaderland levert zeer vele treffende punten op, die het oog genoegelijk streelen, maar ook eenige duistere vlekken, die tot getuigen dienen, dat niets, hoe voortreffelijk ook, hierbeneden de volmaaktheid kan bereiken.

Het verstrekt gewisselijk onze vroegere landgenooten tot groote eere, dat zij met ongemeene naarstigheid de Schriften der Oudheid hebben nagespoord, dat zij de diepste geleerdheid, de uitstekendste schranderheid aan de verklaring van deze hebben te koste gelegd,

 en

en in dit opzigt ſchitterende dienſten aan *Europa* bewezen; maar het is niet te prijzen, veeleer als bekrompenheid aan te merken, dat er een langdurig tijdvak heeft beſtaan, waarin met overeenſtemming en blijkbare goedkeuring van de meesten, die toen den toon ſloegen, zoo zeer aan deze oefeningen de voorkeur werd gegeven, dat daarbij de overige vakken van kennis en beſchaving werden verdonkerd, tot een ſtaat van vernedering gebragt, ja de Vaderlandſche Letteren zelve met minachting bejegend.

Het is mijn oogmerk niet te onderzoeken, welken invloed deze geest op den gang der geleerdheid in de gewesten van *Nederland*, tot den huidigen dag toe, gehad hebbe, en of het niet gedeeltelijk hieraan zij toe te ſchrijven, indien wij waarlijk, zoo als ſommigen meenen, in het veld der Wetenſchappen voor onze naburen moeten onderdoen, ten minſte onzen roem niet allerwegen buiten tegenſpraak doen gelden; maar het ſtrekt mij tot leedwezen, als een uitvloeiſel van dien geest te moeten opnoemen, dat aan de gadelooze verdienſten van vele verlichte mannen, die hunne denkbeelden in de tale des Lands hebben medegedeeld, veel minder hulde is bewezen, dan hun toekomt, en dat hierdoor in onze Letterkundige geſchiedenis ope-

openingen zijn ontstaan, welke het nageslacht met de meest mogelijke vlijt niet kan invullen.

Niemand zal het bevreemden, dat dit lot inzonderheid zulke Schrijvers heeft getroffen, die over Wiskundige onderwerpen hebben gehandeld; maar het moet, mijns achtens, de grootste verwondering baren, dat men te dezen aanzien geene uitzondering heeft gemaakt omtrent eenen Geleerde, wiens Schriften in zijnen tijd alom opzien hebben verwekt, en bij voortduring met onderscheiding worden vermeld; die de vriend was van een onzer treffelijkste Vorsten, zelf belangrijke waardigheden heeft bekleed, en bij dit alles gloeide van ijver voor de eer en uitbreiding der Vaderlandsche taal. Ik bedoel SIMON STEVIN van BRUGGE; die door oorspronkelijkheid, orde en veelvuldige kennis onder de voornaamste Wiskundigen van *Nederland* prijkt; die door de toepassing zijner kundigheden groote diensten aan zijne medeburgeren heeft bewezen, en dien onder de opbouweren der Nederduitsche taal eene eervolle plaats toekomt.

Er bestaat van dezen uitmuntenden man een uitvoerig Werk, behelzende eene verzameling van zijne belangrijkste Schriften, waarin wij hem zoodanig leeren kennen, als ik hem heb ge-

geschetst. Voorts vindt men over zijn leven en lotgevallen eenige weinige berigten, die vermeerderd kunnen worden door hetgene hier en daar in het Werk van een' zijner zonen, den vader zeer ongelijk, verspreid ligt. Eene beknopte ontwikkeling hiervan zal, naar ik vertrouw, in een beschaafden kring, als dezen, voor eenige oogenblikken stof tot een gepast onderhoud opleveren, en, zoo mijne pogingen slagen, uwen eerbied voor de nagedachtenis van een zeer verdienstelijk landgenoot opwekken. Vereert mij hierbij met uwe toegenegene aandacht.

Niets weet men aangaande de opvoeding van SIMON STEVIN, zelfs de tijd zijner geboorte is onbekend. Bij gissing echter kan men dien stellen omstreeks den jare 1560. Hij zag het levenslicht te *Brugge*; dit is al, wat men omtrent het eerste tijdperk van zijn leven vindt opgeteekend. Of hij zijne jeugd en jongelingschap stil en vergeten doorgebragt, en zijnen geest voornamelijk door eigen nadenken hebbe beschaafd, dan of hij op zijne loopbaan door bekwame leidslieden zij verzeld geweest, is een raadsel. Zoo veel is zeker, dat hij zich waardiglijk heeft gevormd tot de pligten, die

die hem in het vervolg als mensch en burger zijn opgelegd.

Zeer gunstig moet het oordeel over zijne vorderingen geweest zijn, daar hij tot Leermeester van Prins MAURITS werd verkozen. Het is bekend, dat deze Vorst eene zeer hooge achting voedde voor de Wiskundige Wetenschappen, en deze met het gelukkigst gevolg op zijne krijgskundige verrigtingen heeft toegepast; maar slechts zeer weinigen zijn onderrigt met hoe veel inspanning hij zich aan deze oefeningen heeft overgegeven, wat al vakken hij heeft bearbeid, hoe vele Schriften, in onderscheidene talen, hij te dien einde heeft doorlezen, en hoe oorspronkelijk hij hierbij te werk ging. Van dit alles kan men tot zijne onsterfelijke eere rekenschap vinden in de Werken van STEVIN, die hem van raad en inlichting onophoudelijk heeft gediend en getrouwelijk 's Vorsten gedachten bewaard.

Ten gevolge zijner bekwaamheden en door de genegenheid van den Stadhouder, werd STEVIN tot twee zeer aanzienlijke en belangrijke waardigheden verheven, te weten tot die van *Quartiermeester Generaal des legers van den Staat*, en van *Eersten Opzigter over 's Lands Waterbouwkundige werken.* Zoo

zeer kweet hij zich in deze beide betrekkingen, dat hij niet alleen voldeed aan degenen, die hem deze belangrijke taak hadden toebetrouwd, maar, zoo als zijn zoon zich uitdrukt, „ eerestaten en ambten hem aangeboden en „ bevestigd werden bij verscheide Koningen, „ Vorsten en andere regeerders der wereld," en, zoo als hij zelf getuigt, de grondteekeningen voor der Staten legers, door hem ontworpen, begeerd werden bij groote Vorsten, in verre Landen.

Meer is mij van zijn openbaar burgerlijk leven niet bekend. Wat zijne bijzondere betrekkingen aangaat, mij is gebleken, dat hij gewoond heeft te *Leyden*, gehuwd is geweest, en eene weduwe met ten minste twee zonen heeft nagelaten. Een dier zonen was geheeten FREDERIK, en is waarschijnlijk zeer vroeg gestorven. Hij werd door zijne moeder ter leiding overgegeven aan ABRAHAM BEEKMAN, toen Rector te *Rotterdam*. Deze man was een groot liefhebber der Wiskunde; welkom derhalve was hem de gelegenheid om, door zijne betrekking tot het geslacht van STEVIN, eenige nagelatene Schriften van dezen te mogen inzien. Ik zeg eenige, want de meeste waren reeds door de weduwe onbe-

dacht

dacht op onderscheidene aanvragen verleend, waarover zich haar andere zoon beklaagt. Deze zoon, met name HENDRIK, was zes jaren oud, toen zijn vader stierf. Naar zijne eigene uitdrukkingen te oordeelen, moet hij, zoowel door gebrek aan toezigt als door eigene slofheid, zijne jeugd en jongelingschap los, met weinig nadenken hebben doorgebragt, zich eerst aan den krijgsdienst overgegeven, doch naderhand dien verlaten hebben. Toen was het, dat de inzage der Schriften van zijnen vader, die BEECKMAN tot nog toe had bezeten, hem noopte deze te beoefenen, en daaruit een boek zamen te stellen, hetwelk hij heeft uitgegeven onder den titel van *Wisconstich Filosofisch bedrijf*, en waarin hij zich zelven aanduidt als *Heer van Alphen van Schrevelsrecht enz.* Hierdoor is dan nog het een en ander omtrent STEVIN bewaard, hetgene buiten dit toeval niet tot onze kennisse zoude zijn gekomen.

Het gemeenzaam en duurzaam verkeer, waarmede STEVIN door MAURITS werd vereerd, waarborgt ons eenigermate, dat hij een man van beschaafde zeden moet geweest zijn. Ook HUGO DE GROOT stelde op zijnen omgang hoogen prijs, en draagt er openlijk roem op, dat hij

met hem in de naauwste vriendschap en betrekking stond. Hij eindigde zijn werkzaam leven, zoo als zijn zoon schrijft, in den jare 1620, zoo als anderen melden, in den jare 1633.

Zeer groot zijn de verdiensten, welke STEVIN zich omtrent de Wiskundige Wetenschappen heeft verworven. Reeds vroeg werd door hem in de Fransche taal een belangrijk stuk over de Arithmetica uitgegeven. ADRIANUS ROMANUS oordeelt in zijne *Ideae Mathematicae:* „dat „indien ook niet anders dan dit van STEVIN „verwacht wierd, hij van ieder moest gezegd „worden der wereld ten hoogsten nuttig ge„weest te zijn." In dit Werk worden de gronden der Rekenkunde met duidelijkheid en orde voorgedragen, met inlassching der vertaling van de vier eerste Boeken van DIOPHANTUS, en voorts, naar deze bespiegelingen, de praktische bewerkingen, die daarop gevestigd zijn, uitgelegd. Hetgene echter hierin bijzondere opmerking verdient, is, dat STEVIN de eerste is geweest, die het nut der Decimaal-rekening, in den jare 1460 door JAN MULLER, van *Koningsberg*, meer bekend onder den naam van *Regiomontanus*, ingevoerd, in het helderst licht heeft gesteld, en zijnen wensch

te

te kennen gegeven, dat zij op den handel en het muntwezen mogte worden toegepast. Dit zamenſtel was dus een uitmuntend gewrocht voor dien tijd, en heeft buiten twijfel veel tot verſpreiding van kennis en zuivere begrippen toegebragt.

De overige Werken van STEVIN zijn geſchreven in de Nederduitſche taal, en, ſchoon voor een gedeelte ook afzonderlijk uitgegeven, verzameld in een groot Werk, dat ten titel voert: *Wisconſtige gedachtenisſen, inhoudende 't ghene daer hem in gheoeffent heeft den Doorluchtigſten Hoochgeboren Vorst ende Heere* MAURITS, *Prince van Oraengien enz.*

Het blijkt uit de Voorrede, dat de uitgave van dit uitvoerig Werk haren oorſprong verſchuldigd is aan het groot belang, hetwelk MAURITS ſtelde in de ſtukken, die den inhoud daarvan uitmaken; welke STEVIN met en voor hem had opgeſteld. De Prins voerde dezelve op zijne militaire togten mede, en was bevreesd hen door eenig toeval te verliezen. Om dit voor te komen, liet zijn Leermeester ze drukken. Ook MAURITS derhalve heeft deel aan dezen arbeid, en STEVIN verzuimt nimmer datgene bepaaldelijk op te noemen, hetwelk van den Vorst afkomſtig is.

Dit Werk nu bevat in het algemeen vijf hoofdafdeelingen. De *eerste* handelt van het *Weereldschrift* of de *Cosmographie*, waartoe gebragt worden de *platte* en *klootsche Driehoeksmeting*, de *Aardrijksbeschrijving* en *Sterrekunde*. De *tweede* gaat over de *meetdaad-* of *praktische Geometrie*. De *derde* ontwikkelt de *Weegkunst*, onder welken naam de gronden der *Statica* of *Hydrostatica* zijn begrepen. De *vierde* heeft ten onderwerp de *Deursichtige* of *Perspectief*. De *vijfde* eindelijk behelst aanmerkingen over *gemengde stoffen*.

De groote verdienste van deze verschillende onderwerpen bestaat hierin, dat zij duidelijker, grondiger en vollediger zijn voorgedragen, dan tot nog toe ergens in eenigerlei taal had plaats gehad; redenen waarom de beroemde SNELLIUS dezelve eene Latijnsche, en GIRARD eene Fransche vertaling hebben waardig gekeurd. Ook HUGO DE GROOT heeft een gedeelte daarvan, dat namelijk, hetwelk in de eerste afdeeling over de *Havenvinding* handelt, in het Latijn overgebragt, op verzoek van den Venetiaanschen Gezant te *Parijs*, en het aan den Doge, den Raad en het volk van *Venetie* opgedragen. Dit zelfde stuk is door de Engelschen in hunne moedertaal overgezet.

Wa-

Ware het ook, dat de arbeid van STEVIN zich alleen van deze zijde aanbeval, dan nog zoude zulks als eene belangrijke bijdrage tot den opbouw der Wiskundige Wetenschappen moeten worden aangemerkt. Dan hij heeft een hooger regt op de erkentenis en den eerbied der nakomelingschap verworven door de oorspronkelijkheid, waarmede hij nieuwe waarheden heeft aan het licht gebragt.

Hiertoe behoort bij uitnemendheid hetgene door hem in de *Statica* en *Hydrostatica* is verrigt.

Eene der voornaamste ontdekkingen, welke men hem is verschuldigd, bestaat in de juiste bepaling der betrekking tusschen de magt en den last bij het hellend vlak, onder alle mogelijke omstandigheden. Het is zeer belangrijk van nabij te overwegen, hoedanig hij dit ontwikkelt, daar de Ouden en zijne onmiddellijke voorgangeren, met name ook GUIDO UBALDI, dit hadden voorbijgezien.

STEVIN bepaalde zich niet bij de beschouwing der enkelvoudige werktuigen, maar strekte zijne navorschingen veel verder uit, tot meer ingewikkelde vraagstukken. Ook hier bespeurt men eenen geest van oorspronkelijkheid, die treft en schaars elders zal gevonden wor-

worden. Hij had een helder begrip van dat vermaarde beginsel, hetwelk men den sleutel der Werktuigkunde in vele opzigten mag noemen, te weten, dat van de ontbinding en zamenstelling der krachten. Reeds bij ARISTOTELES vindt men iets, dat naar dit beginsel zweemt; doch ik heb elders (*) aangetoond, dat men dezen Wijsgeer te veel eer aandoet, wanneer men, met BURJA, SCHNEIDER, FOURIER en anderen, hem de volledige uitvinding daarvan toekent. Hij heeft er slechts gedeeltelijk kennis van gedragen, en in het geheel geen denkbeeld gehad van deszelfs toepassing. STEVIN is, voor zooveel ik weet, de eerste geweest, die het naar behooren heeft ontvouwd en met nadruk aangewend. Hieraan is men de oplossing van eene ontelbare menigte der belangrijkste vraagstukken verschuldigd.

Dezelfde oorspronkelijkheid wordt door onzen Schrijver ten toon gespreid in de behandeling der *Waterweegkunde.* Men weet, dat ARCHIMEDES zeer vele schrandere bespiegelingen over dit onderwerp heeft geleverd. Het was zeer billijk, dat men de waarde daarvan erkende; maar het was een verkeerd begrip, dat

(*) ARISTOTELIS QUAESTIONES MECHANICAE *p.* 151. *cet.*

dat deze Wiskundige alles zoude hebben uitgeput, en weinig voor het vernuft der nakomelingen overgelaten. Dit denkbeeld evenwel heerschte in de eerste tijden na het herstel der Wetenschappen. STEVIN was van een ander gevoelen, en toonde met de daad aan, dat er nog zeer veel ter oplossing was overgebleven.

Veel is men aan zijn genie en zijne wetenschap te dezen aanzien verschuldigd. Hij bepaalt met naauwkeurigheid de drukking der vloeistoffen, zoowel op eene horizontale als op eene verticale of hellende oppervlakte. Het is aan zijne scherpzinnigheid, dat wij de ontdekking en verklaring zijn verschuldigd van het zonderling en bijna ongeloofelijk verschijnsel, dat de drukking eener vloeistof op den bodem van een vat even groot is, hetzij dit overal dezelfde wijdte hebbe, hetzij het in dit opzigt naar boven tot de grootste engte afneme. Hij bewijst dit uit den aard der zake, en bevestigt het door beslissende proefnemingen.

De Wiskundige Wetenschappen, in zich zelve met eene verhevene waardigheid prijkende, bezitten bovendien het onschatbaar voorregt, dat hare bondige en vernuftige besluiten zegeningen van allerlei aard onder het menschdom ver-

verspreiden. Noem mij eenen anderen tak van kennis, die haar in dit opzigt op zijde streeft! Neem haar weg, het bestaan van vele volken wordt onmogelijk; dat van alle beschaafde maatschappijen uitgewischt. Ieder Wiskundige, die zich met vrucht aan zijne overdenkingen overgeeft, en de grenzen zijner wetenschap uitbreidt, werkt krachtdadig aan het geluk zijner natuurgenooten, zelfs dan, wanneer hij het nut zijner bespiegelingen niet in den geheelen omvang overziet; maar niet allen stellen zich dit onmiddellijk ten doele. Zoo veel te meer lof verdienen dezulken, die hunne denkbeelden daarheen bepaaldelijk rigten. STEVIN behoorde tot deze, en was onophoudelijk bedacht den schat zijner bekwaamheden op milde renten voor het heil des Vaderlands en de welvaart zijner medeburgeren uit te zetten.

Hiertoe werd hem eene ruime gelegenheid aangeboden in de vervulling der pligten, die hem ambtswege waren opgelegd. Hij kweet zich daarvan, blijkens de getuigenis van den reeds genoemden ROMANUS, met grooten lof en verwondering van allen. Hoe zeer hij voor die taak berekend is geweest, leeren zijne Schriften, gepaard met hetgene door

zij-

zijnen zoon is opgegeven. Reeds in den jare 1591 werd hem octrooi verleend wegens de uitvinding van eenen watermolen. — Breede aanteekeningen heeft men van hem gevonden over het gebruik en de plaatsing van kammen en staven. — Uitvoerig vooral is het gedeelte zijner nagelatene Schriften, dat over de waterschuring handelt. Hier wordt men onderrigt, welk een groot gezag aan het inzigt van STEVIN werd toegekend, niet slechts door zijne medeburgeren, maar ook door vreemden, daar hij over de gewigtigste deelen der Waterbouwkunde door de Regeringen van onderscheidene steden, met name *Dantzig*, *Elbing*, *Braunsberg* werd geraadpleegd, en haar zijne ontwerpen mededeelde.

Als Quartiermeester Generaal van het leger moet hij wel uitmuntend geweest zijn, daar hij op den duur het vertrouwen van MAURITS behield. Ik heb reeds een blijk opgenoemd, waaruit men kan opmaken, hoe hoog zijn arbeid te dezen aanzien ook bij vreemde Vorsten werd geschat, en wie weet, hoe veel deel hem toekomt aan de luisterrijke overwinningen, door zijnen doorluchtigen leerling behaald! Hij heeft rekenschap van zijne verrigtingen gegeven in zijn Werk, dat tot opschrift

ſchrift draagt *Legermeting*, waarin hij eerst in drie hoofdſtukken de manier beſchrijft, die men volgens zijn beſtuur in de legers der Staten, naar den eisch van derzelver middelen en omſtandigheden, heeft gebruikt, en hierna deze met de, naar zijne gedachte, meest volkomene vergelijkt. Van groote voortreffelijkheid wordt ook geacht zijn Vertoog over eene nieuwe maniere van ſterktebouw door ſpilsluizen, waarmede hij, blijkens de Opdragt aan de Staten, een tweeledig oogmerk had, te weten, de zwakke plaatſen van ſteden, die aan zee of groote rivieren gelegen zijn, te verſterken, en tevens de grachten tot diepe havens te vormen.

De menigvuldige uitgeſtrekte zeereizen, door de inwoners dezer Landen ondernomen, hadden belang verwekt en de oplettendheid geſcherpt op al wat de kennis der zeevaart konde bevorderen. Veel, hiertoe ſtrekkende, werd onder het oog van MAURITS gebragt. Hieraan zijn drie belangrijke ſtukken van STEVIN hunnen oorſprong verſchuldigd, te weten, *Over de Zeilſtreken*, *Over de Havenvinding*, waarvan boven reeds met een enkel woord is geſproken, en *Over de Eb en Vloed.* Ook van deze zijde heeft hij zijn vernuft en zijne

we-

wetenschap van eene glansrijke zijde vertoond.

Zijne *praktische Meetkunde* beveelt zich, gelijk al wat van hem afkomt, door oorspronkelijkheid en naauwkeurigheid aan. Ook de geest van MAURITS is daarbij aanwezig. De berekeningen, daarin voorkomende, zijn op de leer der Tientallige breuken gegrond. Dit is dus eene der eerste toepassingen, welke van dit stelsel zijn gemaakt. STEVIN getuigt, bij deze gelegenheid, in de Voorrede, dat Zijne Vorstelijke Genade, zoo als hij den Stadhouder noemt, daarin meer dan gewoonlijk was ervaren, en al de voordeelen, aan hetzelve verbonden, inzag en erkende.

Geene omstandigheid, hoe gering ook, hoe schijnbaar buiten de grenzen der bespiegeling gelegen, liet onze Wiskunstenaar voorbij gaan, zonder dezelve van nabij in oogenschouw te nemen, en te overwegen hoe verre zij aan bepaalde regelen kon worden onderworpen, en aanleiding geven tot algemeene en nuttige uitkomsten. Het gebeurde, dat men wilde vervaardigen schuiten met ladders daarin opgerigt, om krijgsvolk op deze te plaatsen. Men was echter beducht, dat hierdoor de vaartuigen topzwaar mogten worden en omslaan; zoodat men noodig oordeelde vooraf deswege eene proeve

in het werk te stellen. Dit noopte STEVIN te overdenken, of het niet mogelijk zoude zijn zulks te weten door berekeningen, en gaf de geboorte aan een klein maar aardig Vertoog, hetwelk hij noemt *Vlietende Topzwaarheid.*

MAURITS had zich, zoo als een krijgshaftig Vorst betaamde, van zijne kindsche dagen af, vlijtig geoefend in de *Ruiterconst*, en desweege niet alleen mondeling geraadpleegd met de ervarenste, die hem in deze stof ontmoetten, maar bovendien doorgezien de meeste Schrijvers van vroegeren en lateren tijd, die over dit onderwerp handelden. Het gelukte hem evenwel niet, noch door het eene noch door het andere, grondige kennis te bekomen der reden van het geprang der toomen. De Weegkunst van STEVIN was oorzaak, dat hem dit raadsel werd opgelost. Hierdoor is te weeg gebragt, dat onze Schrijver een afzonderlijk stuk betrekkelijk dit onderwerp in de *Wisconstige gedachtenissen* heeft geplaatst, met het opschrift: *Van de toomprang.*

Op zekeren morgen kwam STEVIN bij den Stadhouder, die zich beklaagde over de duisterheid en langwijligheid van eenige rekeningen, daags te voren aan hem overhandigd. STEVIN raadde hem de *boekhouding op de Italiaansche*

wijs, zoo men wil, door LUCAS VAN BURGO, een' Monnik en bekwaam Wiskunstenaar, die in het laatst der vijftiende eeuw gebloeid heeft, uitgevonden, in zijne Domeinen in te voeren. De Vorst toonde zich bereid dezelve ten genoemden oogmerk te leeren, en gaf zich daaraan over met zulk een gevolg, dat hij zeer weldra genoegzaam verstond, en, met hulp van zijnen Leermeester, in den jare 1604 voor de eerste maal in werking bragt. Dit alles leert men uit drie Zamenspraken, tusschen STEVIN en MAURITS gehouden. Maar er is meer: men vindt het geheele denkbeeld van STEVIN, in al zijne bijzonderheden en toepassingen ontwikkeld, met proeven, van de ondervinding ontleend, opgehelderd, onder de *Wisconstige gedachtenissen* geplaatst, en afzonderlijk opgedragen aan den Hertog VAN SULLY, Superintendent der Finantiën in *Frankrijk*. Reeds de bloote inval van STEVIN baart opmerking, en strekt hem tot eere. Wat de verdienste van zijnen arbeid aangaat, de overledene Göttingsche Hoogleeraar BECKMANN, die veel licht over de geschiedenis van nuttige uitvindingen heeft verspreid, en op wiens oordeel ik hoogen prijs stel, spreekt met lof van de scherpzinnigheid, daarin uitblinkende, en acht den-

zelven veel eenvoudiger en ongekunsteldér, dan hetgene in zijnen tijd daaromtrent te *Weenen* was voorgedragen.

Onder de eervolle getuigenissen, welke men nopens STEVIN aantreft, bestaat er eene van den meergemelden ROMANUS, waarin hij hem noemt „eenen man dermate in de *wigtige* zaken er-„varen, dat hem geen gewigt kan ontmoeten, „hoe zwaar 't ook zij, dat hij niet met kleine „magt en slecht gereedschap kan bewegen." Door anderen wordt hem de uitvinding toegeschreven van een werktuig, *Pantocrator* geheeten. Ik twijfel niet, of in beide opzigten wordt gedoeld op den inhoud van het tiende Voorstel des derden Boeks zijner Weegkunst, waar over de oneindige krachten wordt gehandeld. Hij spreekt aldaar over het *Charistion*, door ARCHIMEDES uitgedacht, en zoodanig ingerigt, dat men met ééne hand een schip van buitengewone grootte, door Koning HIERO gebouwd en ten geschenke aan den Egyptischen Vorst PTOLOMÆUS bestemd, konde voorttrekken. STEVIN noemt dit „een werk, weerdig „ARCHIMEDES eeuwige gedachtenis;" doch acht het niet onmogelijk nog iets te vinden, dat hetzelve overtreft, en zich door mindere kostbaarheid aanbeveelt. Hij beschrijft daarop een

werk-

werktuig, waaraan hij den naam geeft van *Almachtig*, en toont aan hoe gereedelijk men daarmede schepen over dijken en dammen kan halen.

In het voortreffelijk Werk van den onsterfelijken HUGO DE GROOT, getiteld: *Vergelijking der Gemeenebesten*, komt de volgende zeer opmerkelijke plaats voor: „ Onlangs hebben „ wij ook aangevangen op het land te varen; „ want wij bezitten wagens, die door den „ wind gedreven worden, met zeilen voorzien „ zijn en driemaal zoo veel spoed maken als „ een schip, daar zij met geen baren, die er „ tegen aan stroomen., te worstelen hebben, „ maar, door vlaktens heen snellende, met „ en ongeloofelijken spoed voortvliegen, en, „ hetgeen ik vergen mag dat men mij als een „ ooggetuige geloove, de winden, door welke „ zij in beweging geraken, schier ontvlugten. „ Ik heb het bijgewoond, toen men er binnen „ minder dan twee uren tijds veertien van „ onze mijlen meê heeft afgelegd, waarvan „ iedere den weg van één uur bevat." De Aanteekeningen van MEERMAN op deze plaats, gepaard met hetgene men elders aantreft, berigten ons, dat MAURITS dezen wagen naar een ontwerp van STEVIN had doen vervaardigen,

aan wien alzoo de eer der uitvinding toekomt. Zeer gelukkig viel de proef uit, welke de Stadhouder met denzelven nam, zoo men gist in den herfst van het jaar 1600. Op den wagen bevonden zich acht en twintig perfonen, waaronder MAURITS zelf, de broeder van den Koning van *Denemarken*, Graaf HENDRIK VAN NASSAU, de Ambasfadeur van *Frankrijk*, en, hetgene opmerking verdient, ook de Admirant van *Arragon*, FRANCISCUS DE MENDOSA, die in den flag bij *Nieuwpoort* was gevangen. Ook DE GROOT, toen nog jong, woonde dezen togt bij. Men voer met eenen zuidoostewind van *Scheveningen*. De Stadhouder nam het roer in de hand en voerde het zeil. Toen dreef de wind den wagen met zulk eene fnelheid voort, dat hij niet fcheen te rollen, maar te vliegen, en in twee uren tijds te *Petten* aankwam. Geene paarden konden hem volgen, hij ontging bijna 's menfchen oog. Eenmaal fluurde MAURITS hem, uit kortswijl, in zee, waarover velen zich dapper ontzetteden, doch, door eene geringe wending van het roer, bragt hij hem weder in zijnen vorigen koers op het ftrand. Is het wel wonder, dat DE GROOT, onder andere dichtftukken, het volgende op dezen Zeilwagen vervaardigde?

C Doen

Doen hier de walvisch lag so groot schier als het strant,
Daer Catwijck hout den naem van 't oude Vaderlant,
En sagh men nergens nae den Zeeman soo verschieten,
Als doen hij vliegen sagh de wielen met de sprieten,
Hij seyd' is dat een werck als Argo; of noch meer,
Dat Pallas heeft gemaeckt haer grijsen Oom ter eer.
Is dit de wagen niet, waer mee den Heer der baren
Met sijnen drietand heeft laest over 't landt gevaren,
Doen al het volck verschrickt, als voor den jongsten dagh,
Den omgeroerden grondt van d' aerde beven sagh?
Sie ick de Nymphen niet daer onder 't vaenken springen
En Triton op den hoorn met heesche stemme singen?
't Magh zijn dat Boreas Erichthin dien hij mindt,
Of Choolin Zephyrus gaet soecken met sijn windt.
't Magh zijn dat Aeolus in Hollandt is gekomen,
En van den Watergodt sijn afscheijdt heeft genomen.
Hij raade meest al mis. Dan een dingh was gewis,
Want dit een Wagen doch der groote Goden is.

Deze togt is door den Plaatsnijder JACOB DE GEYN afgebeeld. Omtrent de zamenstelling van den wagen heb ik nergens eenige aanwijzing gevonden. Op de plaat ziet men er twee, eenen grooten en eenen kleinen, terwijl intusschen DE GROOT slechts van eenen enkelen gewag maakt. Ik acht het niet onmogelijk, dat de

togt eeniglijk met den grooten wagen zij ondernomen, doch dat de Kunstenaar, die deze merkwaardige reis wilde vereeuwigen, tevens heeft willen doen kenbaar worden, dat er twee soorten van denzelven bestonden.

Zoo het waar is, wat de Heer MEERMAN meldt, moet de kleine wagen in den jare 1802 te *Scheveningen* nog aanwezig geweest zijn. „ Zijne jongste lotgevallen," zegt deze Schrijver, „ zijn, dat men bij gelegenheid van het „ huwelijk van den Erfprins van *Brunswijk* „ met Mevrouw de Prinses LOUISE, ten ge„ valle van dien Vorst, die hem beklommen „ had, nog eene proeve met hem op het „ strand genomen heeft, welke door de onbe„ drevenheid des Voermans niet zeer gunstig „ uitviel, terwijl men zich niet in staat be„ vond hem te besturen, en hij, na eenige „ keeren heen en weder geslingerd te heb„ ben, gelukkig nog tegen de duinen t' huis „ kwam." — „ Wat den grooten Zeilwagen „ betreft, van dezen is niet alleen niets meer „ overig, doch zelfs de oudste inwoners van „ *Scheveningen* hebben nooit van hem hooren „ spreken."

Geen wonder dat de uitvinding dezer wagens grooten naam maakte, niet alleen bij inboor-

hoorlingen, maar ook bij vreemden. Men vindt in het *Leven van* NICOLAUS CLAUDIUS FRANCISCUS DE PEIRESC, beschreven door GASSENDI, dat eerstgenoemde zich in den jare 1606 in *Holland* bevond. Hij had van den straks gemelden togt gehoord, en was begeerig eene dergelijke proeve te nemen. Dit werd hem vergund, en zijne verbazing had geene grenzen, toen hij met zulk eene ongeloofelijke snelheid werd voortgedreven, dat hij de beweging niet eens voelde, alles voorbij vloog, naauwelijks de oppervlakte van den grond en stilstaande wateren beroerde, menschen, die voor hem liepen, hem schenen terug te ijlen, en hetgene zich voor zijn oog op eenen aanmerkelijken afstand vertoonde, weldra even ver van achteren verwijderd was.

Edel en voortreffelijk is het, met de overweging van belangrijke en nuttige onderwerpen het verstand te voeden, maar dit is voor den beschaafden mensch niet genoegzaam. Deze verlangt meer. Hij gevoelt eene levendige behoefte om geroerd en gestreeld te worden door voortbrengselen, die niet eeniglijk van het verstand hunnen oorsprong ontleenen, maar ook uit gevoel en verbeelding ontstaan, en het hart met een onweêrstaanbaar vermogen

treffen. Waartoe die eeuwige ftrijd over de meerdere of mindere waarde van bondige Wetenfchappen in vergelijking met de Fraaije Letteren? Zij zijn voor geene vergelijking vatbaar, want zij zijn ongelijkfoortig. Maar zoowel de eene als de andere ftrekken tot eene weldadige verlustiging, en leiden ons, door eene gepaste vereeniging, nader tot die volmaaktheid, naar welke de menfchelijke geest onophoudelijk ftreeft, doch die volftrekt ontoegankelijk is, indien men een van beiden met minachting verwaarloost.

Welfprekendheid en Dichtkunde, in den verhevenen zin des woords, zijn voor den echten Wiskunftenaar, die zijne wetenfchap uit de hoogte befchouwt, en niet in de diepte der berekeningen ligt verzonken, zeer dierbare en noodzakelijke voorwerpen, waardoor hij in zijne befpiegelingen zekerlijk niet wordt belemmerd, maar in tegendeel opgewekt, en bij uitnemendheid in ftaat gefteld om dezelve in al haren luister te voorfchijn te brengen. Ware het dat zulks vereischt wierde, ik zoude uit degenen, die in het rijk der Wetenfchappen fchitterende waardigheden hebben bekleed, vele kunnen opnoemen, die, door uitgebreide, afgetrokkene kennis, als fieraden hebben

uit-

uitgeblonken, en tevens blijken van een weelig vernuft in het vak der Letteren aan den dag gelegd. Dan ik behoef, Mijneheeren! eeniglijk in uw geheugen terug te roepen de gedachte aan eenen voedsterling der Wijsheid en der Zanggodinnen, in wien de Natuur de zaden van diepzinnige overpeinzing zoo naauw met die, welke de schoonste voortbrengselen van den smaak in zich besluiten, had vereenigd, dat zij als een enkele stam opschoten; die kort, maar heerlijk onder ons heeft gebloeid; den vereeuwigden NIEUWLAND.

Ook STEVIN was voor den invloed der Fraaije Letteren niet ongevoelig. Hij kende de Latijnsche en Fransche talen; de laatste zoo volkomen, dat hij daarin zijn eerste Werk heeft opgesteld. Hij beminde echter de Fransche taal niet, omdat hij dezelve als arm en gebrekkig beschouwde, doch hij prees ten hoogste eenige van de Fransche Dichters, welke hij betuigde met groot vermaak gelezen te hebben, en aanmerkte te zijn vol geest, vol geleerdheid, vermakelijkheid en const. Hij konde toen nog met geenen hoogen ophef van onze Vaderlandsche Poëzij gewagen, want, toen hij dit schreef, was HOOFT nog niet of naauwelijks uit *Frankrijk* en *Italië* terug-

ge-

gekomen. Waarlijk een treffend blijk van zijne beschaving, dat bij de ontluiking onzer Letterkunde, toen zij nog geene rijpe vruchten opleverde, hij deze zocht op eenen vreemden grond, daar zij aangeboden werden in eenen vorm, die hem niet behaagde. Men denke niet, dat STEVIN hierbij onachtzaam te werk ging, en, welligt met een oppervlakkig oog, hetgene door hem geprezen werd, hebbe aanschouwd. Ik durf veeleer het tegendeel vastſtellen. Mij is, namelijk, uit het Werk van zijnen zoon gebleken, dat onder de nagelatene Schriften van zijnen vader ook een ſtuk *over de Nederduitſche Dichtkunst* is gevonden.

Ik beroep mij op allen, die de moeite willen nemen de Werken van STEVIN in te zien, dat deze zich door netheid van ſtijl onderſcheiden, en er in zijne voordragt iets eenvoudigs heerscht, hetwelk inneemt. Dit blijkt uit zijne Voorreden, Opdragten en Vertoogen, doch meest uit ſommige berigten, waarin hij de oorzaak, die aanleiding tot de geboorte van eenig ſtuk heeft gegeven, uitlegt. Vestigde hij zijne aandacht met nadruk op de Dichtkunde, men mag vermoeden, dat hij de ongebondene rede niet hebbe voorbij gezien. Men bedriegt zich daarin niet. Zijn zoon zegt uit-

druk-

drukkelijk, dat „ zijn vader eene Nederduitsche „ Redenconst, anders gezegd, Welsprekend„ heid heeft beschreven." Voornamelijk echter muntte hij uit door eene gepaste keuze van juiste en zuivere woorden, die het gevolg was van eene grondige kennis onzer taal. Hierom zingt VOLLENHOVE:

> d'Onduitscheid en de taalsmet van het Land
> Week eenigzins voor 't licht van uw verstand,
> O SPIEGELS, O STEVYNEN, O DE GROOTEN!

Hierom werd hij door BREDEROO, in eenen brief aan de Amsterdamsche Kamer *in liefde bloeijende*, waardig en in staat gerekend te volmaken, hetgene door SPIEGEL, VISSCHER en KOORNHERT tot opbouw van onze moedersprake was aangevangen. Het zal noodig zijn, ten slotte, kortelijk te ontvouwen, hoe STEVIN dacht over de waarde onzer taal, en derzelver gebruik in de Wiskundige Wetenschappen.

Hij tracht ergens te betoogen, dat er een tijd zij geweest, waarin Kunsten en Wetenschappen met den meest mogelijken luister onder het menschdom hebben gebloeid. Hij noemt die gelukkige eeuw *wijsen tijd*; doch be-

betuigt zijne onkunde op de vraag, wanneer dezelve hebbe plaats gehad. De redenen, die hem tot dit gevoelen noopten, worden uitvoerig ontwikkeld; en bewijzen ten minste, dat er in de hooge Oudheid eenige verlichte denkbeelden hebben bestaan, die men bij latere geslachten niet aantreft. HUGO DE GROOT heeft uit den voorraad zijner geleerdheid ook eenige getuigenissen aan onzen Schrijver medegedeeld, die voor deze meening pleiten.

Dit gulden tijdperk nu wil STEVIN, dat onder ons terugkeere, en overweegt de middelen, die daartoe vereischt worden. Hiertoe behoort dan, zijns inziens, volstrektelijk, dat de Wetenschappen worden onderwezen en behandeld in de taal des Lands, en dat deze eene groote deugdelijkheid bezitte. De Latijnsche, Fransche, Spaansche en Italiaansche talen verkeeren in dit geval niet, doch wel de Grieksche. Waarin bestaat dit verschil? Waarom is de laatstgenoemde taal zoo volkomen in vergelijking met de eerste? Dit komt voornamelijk door de eenvoudigheid en duidelijkheid, waarmede zij de woorden zamenvoegt en waardoor zij bij uitnemendheid geschikt is om met naauwkeurigheid iets uit te drukken. Maar zijn er dan geene andere goede

de talen dan de Griekfche? Ja nog eene, die veel beter is, namelijk het Nederduitsch. Dit voorregt ontleent deze taal, ons als een dierbaar pand door de Vaderen nagelaten, van de kortheid harer grondwoorden, en van de vaste blijkbare regelmaat, naar welke zij de woorden zamenftelt.

Om het eerfte te ftaven, worden 742 Nederduitfche werkwoorden van éène lettergreep opgegeven, tegen 5 Latijnfche en 45 Griekfche. Hetzelfde verfchil openbaart zich ten aanzien van de overige deelen der rede, zoodat door onzen Schrijver 1428 Nederduitfche woorden van éène lettergreep met der haast uit een Woordenboek werden verzameld, doch niet meer dan 158 Latijnfche en 220 Griekfche.

In de zamenftelling der woorden volgt de Nederduitfche taal, door de wijze inftelling der Voorouderen, dezen regel, dat zich het zakelijk deel achteraan bevinde, en van voren dat, waardoor het wordt bepaald of gekenmerkt. Hierdoor wordt te weeg gebragt, dat niet alleen de Geletterden, maar ook de meest eenvoudigen, zelfs kinderen, onder ons nieuwe woorden verftaan en zamenvoegen, zonder er om te denken; hetgene, naar het oordeel

van

van STEVIN, in de Griekfche taal niet in zulk eene mate plaats heeft.

Eindelijk wordt de vraag geopperd, of in alle oorden van het Vaderland de Nederduitfche taal even goed worde gefproken? Het antwoord is neen, maar dat zij in *Noord-Holland* het zuiverfte wordt bewaard, en aldaar bij voortduring de meeste woorden van ééne lettergreep aanwezig zijn.

Deskundigen zien hier bij STEVIN dezelfde denkbeelden uitgedrukt, die bij DE GROOT worden aangetroffen. Deze eenftemmigheid was de vrucht van beider raadplegingen en gefprekken. Mij dunkt ik zie hen in gemeenzaam verkeer over dit belangrijk onderwerp van gedachten wisfelen. Ik ftel mij hunne geestdrift, hunne Vaderlandsliefde voor, en een levendig tafereel openbaart zich aan mijne oogen, hoe zij een plegtig verbond aangaan, om de fchatten der Moedertaal, een iegelijk in dat vak van oefeningen, waartoe hij bijzondere betrekking had, ten toon te fpreiden. Dit heeft DE GROOT gedaan in zijne *Inleiding tot de Hollandfche Regtsgeleerdheid*. Dit heeft STEVIN in de *Wiscconftige gedachtenisfen* ten uitvoer gebragt. Daarin heeft hij getoond, hoe het mogelijk is, de ingewik-

keld-

keldste denkbeelden der Wiskunde in een Nederduitsch gewaad voor te stellen. Zoo komt hem, naar waarheid, de lof toe, dien DE DEKKER hem heeft toegezwaaid:

Zijn Faam en Glorie streeft ver boven alle wolken;
Niet omdat hem in top de Wiskunst was bewust,
Maar omdat hij ze braaf in Duitsch heeft uitgerust,
Tot eer der Duitsche Taal, tot leer der Duitsche Volken.

C BIJ-

BIJLAGEN.

GEDICHTEN VAN HUGO DE GROOT OP DEN ZEILWAGEN VAN SIMON STEVIN.

Behalve het gedicht van DE GROOT op den Zeilwagen van STEVIN, in de voorgaande Verhandeling vermeld, bestaan er nog drie andere, voorkomende in de *Verscheyde Nederduytsche Gedichten*, van den volgenden inhoud:

Maeckt Jupiter een plaets in 't Hemels' vyer voor my,
Op dat ick by de twee een derde Wagen zy.
Ghy mooght my meê met haer in 't Noorden wel gaen setten,
Dat my bestoove raên het water niet en letten.
Ick heb nu al geleert te mijden 's waters kant,
Dewijl ick hier mijn reys droogh vorder over strandt:
Soo sal my niet geschiên, dat my niet soude lusten,
Te raken 't Westersch nat omtrent de Spaensche kusten.
Doet my de eer dien ghy den Dolphijn en den Stier
Wel eertijdts hebt gedaen, en 't goudtgevelde Dier.

t' Ont-

t'Ontvoeren Hellen, of Arions, of Europen,
Is 't meer als onder 't jock van sulck een Heer te lopen?
Dit is genoegh: maer doch alleen de reden niet,
Alsoo de krans komt toe de geen die snelste vliedt.
Den Arendts vlucht en mijn en kan men niet veel liegen:
Oock Ledaes lief de Swaen en sal 't my niet ontvliegen:
Noch Perseus snel gehieldt, die door den Hemel vaert:
Noch oock Bellerophon uw ongetemde paert;
Is hy gesternt die ooyt de paerde-span versinde,
Denckt wat dat ick verdien die eerst vaer met de winden?
Men siet in 't hoogste dack het schip geschildert staen,
Dat eerstmael dorst alleen door natte wegen gaen.
Doch wilt ghy niet, ick sal de bergen niet vergaren:
Maer met mijn As en Windt na 's Hemels percken varen.

* * * * *

Acht en noch twintigh zijn van dit Gespan gedragen.
't Getal alleen ons doet verwondren van de Wagen:
Noch meer 't gewicht van dien doet schricken ons verstant.
Oranjen is daer eerst des Hemels liefste pandt;
Den broeder van den Heer der Deenen is daer mede,
Graef Hendrick: oock die meest sijn Broeder is de tweede
Daer onse saeck op steunt; en 't Huys van Nassous eer;
Veel Krijghslié wijt beroemt, en Duytsche Vorsten meer:
Den Heer van Busenvael die is daer oock t'aenschouwen
Des grooten Koninghs beelt, mijn çiersel en vertrouwen:

Den bloem van Engelant en Vranckrijck vroom gemoet:
Zijn tegenwoordigh daer, en 't Hollandſch edel bloedt.
Den Spanjaert is getuygh gevangen hier te landen,
Die ooyt was Admirant der Arragonſche ſtranden.
En onder al het vreemdt dat hier is omgegaen,
Van ſijn Geſanten, ſal den Keyſer dit verſtaen.
Want wat wil ick hier doch de Stuurluy gaen verhalen,
En 't Wagevolck, en die 't zeyl hoogen en doen dalen?
Soo ick my noemen nu by ſulcke Heeren magh,
't Is moogh'lijck dat men my meê onder allen ſagh.

* * * * *

AEN DEN GEVANGHEN ADMIRANT.

O Koninckliijcke Stam van Arragon, die Kleven,
En al 't Weſtfaelſche landt nu laeſtmael hebt doen beven,
En 't water daer den Rhijn ſijn eerſte hoornen ſtaen,
Hoe haeſt is uwe pracht Mendoza nu vergaen?
In onſes Vorſts Triumph werdt ghy geleydt gevangen,
De Wagen die u voert is met een zeyl behangen,
En hadt ghy ſulcken een gehadt op 't Vlaemſche ſtrandt,
Ghy had miſſchien ontvloôn des Overwinners handt.

* * * * *

GEVOELEN VAN SIMON STEVIN OVER DE NOODZAKELIJKHEID, OM DE WETENSCHAPPEN TE BEHANDELEN IN DE TALE DES LANDS, EN DE VOORTREFFELIJKHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL IN DIT OPZIGT.

Soude een ghemeente haer in een const oeffenen, ſy ſoude moeten de tael verſtaen daerſe in gheſchreven is, t' welck haer eyghen tael moest weſen, want hoe wel etteliicke ouders hun kinders t' Latijn doen leeren, waer in men de vrye conſten nu meest handelt, de ſelve ſijn weynich int anſien van de gemeente. Ten anderen leertmen de Ionckheyt t' Latijn om hun eyntlick te begheven totte Rechten, Godheyt, of gheneſing: Isſer onder de ſulcke ymant die hem daer na gantſchelick totte Wisconſten ſchickt, dat ghebeurt ſeer ſelden, en ghemeenelick teghen hun ouders danck, ghelijck onder anderen den vermaerden Gaslager TUYCHO-BRAHE hem ſchrijft ghebeurt te ſijn: Daer isſer onder die oock een grooten deel, welcke hun tijt voort deurbrenghen in oeffening der Latijnſche ſpraeck, leerende veerſen

der * Dichters van buyten, om op alle dingen die in gemeene t' saemspraeck voorvallen, een Latijns veers te connen vervoughen: Soucken voort bloemkens van woorden en spreucken om in haer brieven en schriften te pas te brenghen: En hoe wel sulcke opghetoeyde stijl an sommighe mishaecht, soo isser nochtans veel ander dieder hun niet me versaen en connen. In sommic men vintter onder soodanige weynich die hun volcommelick totte wisconsten begheven, en daerom ist noodich ghelijck wy ghesevt hebben dese stof ghehandelt te worden inde ghemeentens aengheboren tael. Doch moetse daer benevens noch goet sijn, connende alles uytbeelden dat totte saeck noodich is. Maer want dit stuck der talen een van de voornaemste punten is, die my doen wanhopen van weerom tot een wijsetijt te meughen gheraken, om dat als vooren ghesevt is, metten onderganck van veel wetenschappen des selfden wysentijts, oock t' ondergegaen schijnt s' menschen kennis of oirdeel van goetheyt der talen, en datter swaricheyt sal hebben hun dat te doen verstaen, soo moet ick na mijn vermeughen daer af breeder mijn ghevoelen verclaren. Tis openbaer dat de

* Poëtarum.

de Francoysen (op dat wy met voorbeelt der Fransche tael beginnen) de vrye consten in haer spraeck meer beschrijven als ander volckẽ, t'welck wel oirsaeck is datter hemlien in haer gemeente meer menschen daer in oeffenẽ, dant soudẽ by aldiensser niet af en handeldẽ, maer wantse daer in seer veel Griecksche en Arabische constwoordẽ stellẽ, de groote voortganck met kennis der oirsakẽ, om weerom tot een Wijsentijt te geraken, en can daer uyt niet volgen: Want alsmẽ de constwoorden niet grondelick en verstaet, als by voorbeelt inde Fransche tael te seggẽ van *Prostapherese*, *Parallaxe*, *Nadir*, *Almincantarat* en veel dergelijcke haer beteyckening geduerlick t'onthouden valt de gemeente lastich, de oeffening moeylick, verdrietich, en de saeck vã slappe voortganck, sy en connẽ niet verbeteren gebreckige constwoorden die dickwils beter bepaling vereysschen, noch de dwalingen mercken dieder uyt volgẽ; dan verblijden hun te connen spreken woordẽ die ander haer lantslieden niet en verstaen, en datmen hun met verwondering voor Hoochgeleerden hout.

Maer groote dwalingen uyt onverstaen qua constwoorden te volghen, dat hebben wy int

voorgaende tot sommige plaetsen angheweseñ, ende veel meer soudemender noch connen byvoughen, dan sullent laten ghenouch sijn mette groote gemeene oude raserie in de * stof der Singconst van de redens der toonẽ, waer in de palen der vijfde gestelt sijn van 3 tot 2; uyt het welcke na vergaring en aftrecking der redens bevondẽ worden tweederley halftoonen, d' een grooter als d' ander, de minste van 256 tot 243, d' ander van 256 tot bycans 240: Het welck anders geseyt aldus te verstaen is, de heele snaer eens speeltuychs ghedeelt in 256 even deelen, en daer afgestopt de 13 (als overschot van 256 bovẽ de 243) soo sal tgeluyt der heele snaer, teghen t' geluyt der 243 deelen, maken de cleenen halftoon: Maer van de voorschreven 256 deelen ghestopt de 16 (als overschot van 256 boven de 240) soo sal t' gheluyt der heele snaer teghen 't gheluyt der 240 deelen, maken den grooten halftoon: En om by voorbeelt daer af noch claerder te spreken, de banden die de halftoonen ande halsen der speeltuyghen onderscheyden, en sullen niet everedelick malcander naerderen, gelijckse deur Luytslagers en ander

* Matheria Musicæ.

der na t' gehoor geleyt worden, dan die des grooten halftoons, sullen wel soo veel wijder moeten liggen als ontrent het vierendeel der langde tusschen d' ander. Maer want sulcx niet overeen en comt mette ware halftoonē die wy uyter natuer al evegroot singen, of mette legging der banden diemen na 't natuerlick gehoor ande halsen der speeltuygen vervought, soo heeft dit by de Grieckſche * Spiegelaers der Singconst groote dwalingen veroirsaect, hemlien al tastende daer af doen handelen, goe gheluyden voor quaet oordeelen, ende een onghegront werck beschrijven.

Maer om hier af by cort voorbeelt wat claerder te spreken, t' is te weten dat de vijfde diens ghemiste reden ghestelt is op Reden $\frac{3}{2}$, getrocken sijnde van de † achtens ware Reden $\frac{2}{1}$, blijft de vierdens Reden $\frac{4}{3}$, die getrockē van de vijfdens Reden $\frac{3}{2}$, blijft des toons of groote eerstens Reden $\frac{9}{8}$, waer toe noch sulcken redē vergaert comt den tweetoon of groote derde $\frac{81}{64}$, die ghetrocken van den tween-halftoon of cleene vierde, dats van Reden $\frac{4}{3}$, blijft voor den halftoon als voorē Reden $\frac{256}{243}$, die ghetrocken van Reden $\frac{9}{8}$ des toons,

* Theoricos. † Octavæ.

toons, blijft voor de ander halftoon Reden $\frac{2187}{2048}$, dats bycans Reden $\frac{256}{240}$, want feggende 2187, geeft 2048, wat 256? comt naghenouch 240: Sulcx dat dese stelling mebrengt twee oneven halftoonen d'een grooter als d'ander, die ons inde dadelicke sanck niet en ontmoeten, ghemerct wy de selve gelijck voorgeseyt is, al evegroot singen: En nochtans hebben de Spiegelaers over duysent en veel hondert jaren, geduerlick blijven seggẽ de reden der vijfde van 3 tot 2 wel gestelt te sijn: Dat voorwaer merckelick getuychnis geeft de menschen van PYTAGORAS tijt af (die, hoewel men daer an twijffelen mocht, de * Vinder geseyt wort) tot nu toe niet genouch verstaen te hebben, wat everedenheyt met haer vergaring en aftrecking is. Om van t'welck by voorbeelt te spreken, genomẽ dat ymant weet of toelaet, vier pinten waters een stoop te makẽ, maer soo dickwils hy in een vat twaelfmael een maet giet die hy meent een pint te doen, soo dickwils bevint hy min dan drie stoop: Nu soo die mensch niet en wist dat sijn genomẽ maet cleender dan een pint moest wesen, t'soude by de gene die wel ghenouch we-

* Inventor.

weten wat platen stoopen en haer vergaringen sijn, voor een groote slechticheyt gehoudē worden: En alsoo mach t' ander oock voor een groote slechticheyt gehoudē worden by de gene die wel genouch weten wat everedenheyt met haer vergaring en aftrecking is. Maer wat mach hier af d' oirsaeck wesen? De voornaemste schijnt dat de menschen onbequaem constwoorden gebruyckē: Als datmen by ons in plaets vant inlandich woort everedenheyt, genomē heeft het uytheems *Proportie*. Want die t' woort Everedenheyt uytspreken, hun comt in de sin te seggē, hier en sijn geen even redenen, hoe souder dan everedenheyt wesen? welckē inval den genen soo niet en ontmoet, die altijd t' onverstaen woort proportie in de mont hebbē. Angaende der toonen ware reden, welcke ymant hier begeeren mocht, anghesien dit haer plaets niet en is, soo sal ick die int laetste stuck der ghemengde stoffen vervoughen, en daerentusschen meughen sy die welgenouch weten wat everedenheyt met haer vergaring en aftrecking is, verstaen hoe de oude en nieuwe schrijvers groote boucken gemaeckt hebben diese seggen te handelen van de Singconstige everedenheyt, sonder nochtans die te raken: En dat

dat der Griecken * grootste, middel, en cleynste soetluydicheyt, niet dan ghedwaelde rammelingen en sijn, die veel menschē in ydelheyt den tijt doen verliesen: Voort hoe de onvolcommenheyt die sy hun segghen in de toonen te vinden, als d'een heele grooter als d'ander, en d'een halve grooter als d'ander, t'welck d'een dus d'ander soo verlappende en verdeelende, niet en is onvolcommenheyt der toonen, maer quaet vervolgh commende uyt qua stelling des redens der vijfde van 3 tot 2.

Ant voorgaende siet mē merckelick hoe veel datter an goe. verstaēlicke constwoordē gelegen is, en hoe sy dwalē die de vermenging der uytheemsche woorden voor de Fransche talens (op dat wy weerom daer an commē) suyvering en verrijcking achtē, dat nochtans niet dan haer vervuylling en veraerming en is. Maer sal ymant seggē nadien t' gemeen gevoelē deur gantsch Europa anders is, vā geleerdē, ongeleerdē, eel en oneel, die t'same eendrachtelick als uyt eē mont loven de suyverheyt en rijcheyt die de Fransche tael deur sulck middel gecregē heeft; Wilt ghy de saeck beter alleen verstaē als d'ander al t'samē? Ick antwoordde dattet met my hier in

* Harmonia maxima, media, minima.

ie gaet, gelijct misschien met u soude, so ghy deur gantsch Turckie saeght en hoordet de menschens gemeē gevoelē van MAHOMETS heylicheyt, en sijn religiens sekerheyt: Want gelijck de veelheyt der hōdert duysenden u niet en can bewegē dat te geloovē, also en can de veelheyt der hondert duysendē my niet bewegen te gelooven dat de Fransche tael rijck, suyver of goet is. En gelijck d'alder ervarenste in MAHOMETS religie, die hun vermetē t' meeste bescheet te weten vā MAHOMETS heylicheyt, na u oirdeel minst verstaē wat heylicheyt is: Also d'aldergeleertste die hun vermetē t' meeste bescheet vā de goetheyt der Fransche tael te wetē, die geloof ick minst te verstaē wat goetheyt vā tael is. En gelijck ghy misschien niet geern u hooft en sout brekē, met int besonder te weerlegghen de redens der ervaren Mahometisten, om dat ghy haer eerste stelling, en t' vervolgh d'een metten anderen voor een hoop beuselinghen houdt: Alsoo en soude ick niet geern mijn hooft brekē, noch tijt verliesen, met int besonder te weerstaen de redens der ghene die my de goetheyt der Fransche tael willen wijsmaken, immers na de manier diemen tot noch toe gebruyct heeft, om dat ick haer

haer eerste stelling en al t' vervolgh van dien voor ongeschikt houde, en datse van dinghen spreken buyten hun verstant: want te segghen dat ghelijck bloemen van verscheyden verwen een cruythof vercieren, alsoo verscheyden vreemde talen het Francois, tis al te hinckende gelijcknis, gheen weerlegghing weerdich. Te segghen dattet Orliensche *cha*, als van *chandelle*, *chanter*, *chaleur*, veel hubscher gheluyt is dan het Picartsche *ca*, van *candelle*, *canter*, *caleur*, ten heeft gheen gront; want ghy spreeckt u selven tegen als ghy int Latijn, t' welck haer oirspronck is, seght u wel te bevallen t' gheluyt van *ca* in *candela*, *cantare*, *calor*: En diergelijcke is ooc te verstaen van veel oude inlantsche woorden der Picarden, en Luyckenaers, daer de Orliensche deur onwetenheyt me spotten, want der talen goetheyt wort uyt wat anders ghekent. Te segghen de veersen der Fransche ghedichten soo lieflick te sijn, datse yghelick niet weynich en behaghen: Voorwaer ick beken dat ick met gheen cleen vermaking, ettelicke * Dichters ghelesen heb: Maer sulck behagen uyt de goetheyt der tael te commen, dat

* Poëtas.

dat machmen niet eere wel ontkennen, gemerct dattet ghebeurt om de stof, tot wiens vinding en forming Vranckrijck met veel wonderlicke besonder gheesten en gheleerde dichters begaeft is: Want ghelijck ghy wel seght een vat wijns seer goet te wesen, daer af nochtans de tonne niet en deucht: Alsoo segh ick de Fransche veersen te wesen vol gheest, vol geleertheyt, vermaecklickheyt, en const, nochtans en deucht de tael niet: En ghelyck goe wijn wel can ligghen in een qua tonne, dat alsoo scherpsinnighe vonden, en goe stof wel in qua talen connen ghehandelt sijn. Ick segh eyntlick noch dit daer by: Toont my een tael meer ghemengt met vreemde woorden die de gemeente niet en verstaet dan t' Francois, ick toon u een aermer ghebreckigher tael dan t' Francois: Toont my een aermer ghebreckigher tael, die van rijckheyt en suyverheyt hoogher gheloost wort by gheleerden en ongheleerden, ick toon u een ongheluckigher tael, daer weyniger hope van verbetering, en grooter toecommende aermoet af te verwachten staet.

Nu sulcx als wy hier gheseyt hebben vant Francois, dergelijcke is oock te verstaen vant Italiaens, en Spaens, die met uytheemsche talen,

len, hoe wel niet met sulcken overvloet in veel consten en verscheyden stoffen als t' Francois, oock gemengt sijn, want met sulck misverstant als int Francois het Orliens sijn naburens talen veracht, met derghelijcke veracht het Tuscaens en Castiliaens elck de sijne, sonder kennis te hebben waer in goetheyt bestaet.

Belanghende ymant nu mocht dencken wat my overgaet in Wisconstighen handel aldus met verachting van talen besich te sijn: Ick segh daer op mijn voornemen anders niet te connen verclaert worden, hoemen na mijn ghevoelen weerom sou meughen an een Wijsentijt geraken, want deur t' ghebreck van qua talen, wort de cracht van goe bekent.

Nu dan tot hier geseyt hebbende hoe onbequaem dat qua talen tot beschrijving van consten sijn, en hoe voorderlick de goe, wy sullen commen tot verclaring des 3e lidts, inhoudende dat nadien goe talen noodich sijn, datmen om nae goetheyt te trachten soude moeten weten waer inse bestaet: Hier op segh ick: Ten eersten dat proef van dien bequamelick ghedaen can worden int beschrijven van vrye consten, en voornamelick Wisconsti-

ftigen handel: Want * geschiedenissen, als hoe PARIS HELENA ontschaecte, en wat groote slagen ACHILLES slouch, die en dergelijcke stof conden de Mimi te kennen gheven deur grimmatsen sonder spreken, maer niet also de Wisconsten, welcke als geseyt is deur Fransche, Italiaensche en Spaensche woorden, ick laet grimmatsen varen, niet en connen uytghebeelt worden, maer stellen in die plaets Grieckſche, ghelijck oock doet de arme Latijnsche, deur welck gebreck oock onder de Romeynen geen † Wisconstnaers, diemen deur § uytnementheyt wisconstnaers noemē mach, gevonden en wierden: En de selve dieder wat afwisten, mochten de ghene sijn die tot letteroeffening van hun ouders na Athenen in Grieckelant ghesonden waren. Het Griecx dan sulcx wesende dattet de wisconsten leeren can, is voor een goe tael te houden. Maer waer in bestaet dese goetheyt, wat verschil heeftse van d'ander, deur 't welck sy vermach dat d'ander niet en connen? Voornaemelick de t'saemvouging, daerse rijck af is, want daer me goe ** constwoorden ghemaeckt

* Historiæ.
† Mathematici.
§ κατ' ἐξοχήν.
** Vocabula artium.

maeckt worden, deur t' welck het uytſpreken der * everedenheden cort en verſtaenlick valt, en alle ontmoetende ſwaricheden licht. Maer ſijnder gheen ander goe talen dan Griecx? Jaet noch een, die veel beter is, namelic het Duytsch, om dattet de t'ſaemvouging corter en ghewisſer heeft: Corter, overmits de Duytſche tael tot dien eynde ghemaeckt is uyt louter eenſilbige grontnamen, en grontwoorden, deur ſo gemeenen reghel, dat de meerſilbighe, ſijn of eyghen namen van menſchen, plaetſen, uytheemſche cruyden, vruchten, en dierghelijcke: Of ſijn na d'eerſte inſetting deur onwetentheyt inghewortelt: Als voor op zijn Noortħollants *Vaer*, *Moer*, *Sus*, *Broer*, te ſegghen *Vader*, *Moeder*, *Suster*, *Broeder*, daer ſommighe noch een *e* meer an hanghen, als *Vadere*, *Moedere*, *Sustere*, *Broedere*. Of anders datſe beſtaen uyt t'ſaemghevouchde ſonder datment merckt. Als by voorbeelt dat menighe meynt *Navel* een tweeſilbighe grontnaem te weſen, die nochtans vergaert mach ſijn van *Na* met *Vel*. Maer om van deſe eenſilbige ſeltſaemheyt bewijs te doen, ick heb verſcheyden woorden en namen oirdentlick

* Proportionum.

lick by den anderen vergaert, en in Duytsch bevonden 742 eensilbighe woorden in den eersten persoon: Maer int Latijn alleenlick 5, Int Griecx eyghentlick geen, maer langhe, vercort tot 45. Angaende Duytsche namen, bynamen, voorstellinghen &c. vinde ick in ghetale tot 1428. De Latijnsche (totte t' saemvouging onbequaem) alleenlick 158, Grieckſche 220, welcke ick metter haest versaemt heb yder uyt sijn * woortbouck als volght.

742 Duytsche eensilbighe woorden.

Ick	Acht.	I'estime.	Existimo.
	Aes.	I'apaste.	Inesco.
	Back.	Ie cuis.	Pinso.
	Baeck.		Pono pharum.
	Baen.	Ie prepare le chemin.	Præparo viam.

enz.

5 Latynsche eensilbighe woorden.

Do.	Ie donne.	Ick gheef.
Flo.	Ie souffle.	Ick blaes.
No.	Ie naige.	Ick swem.
Sto.	Ie suis debout.	Ick stae.
Sum.	Ie suis.	Ick ben.

45 Griec-

* Dictionario.

45 Griecsche eensilbighe woorden die uyt langhe vercort sijn.

βδῶ	Voor	βδέω of	βδῆμι
βλῶ		βλῆμι	
βῶ		βόω	

enz.

1428 Duytsche eensilbighe namen, bynamen, enz.

Acht.	Huict.	Octo.
Ael.	Anguille.	Anguilla.
Aem.	Caque.	Cadus.

enz.

158 Latynsche eensilbighe namen, bynamen, enz.

Ab.	Abs.	De.	Van.
Ac.	Et.	Ende.	
Ad.	A.	Tot.	
Æs.	Cuire.	Coper.	

enz.

220 Grieckſche eensilbighe namen, bijnamen, enz.

Ἀβ,	mensis	September.
Αἴξ.	Capra.	
Ἅλς.	Sal,	mare.

enz.

Tot

Tot hier toe sijn de eensilbighe grontnamen en grontwoorden beschreven, die wy voorgenomen hadden. Maer datse inde t' saemvouging beneven meerder cortheyt, oock meerder sekerheyt hebben dan de Grieckſche, gelijck vooren ghesyt is, t' selve blijckt daer an, dat de ongheleerde Duytſche ghemeente die A noch B en can, de t' saemvouging doet sonder daer op te dencken, of sonder dat sijt weten, en dat deur de talens eyghenschap en de reghels welgheoirdende vasticheyt.

Als by voorbeelt soo ymant een seker mes eyghentlick gebruyckte om corck me te snijen, hy sal dat sonder hem te bedencken noemen corckmes, niet teghenstaende hy die versaemde naem noyt ghehoort en had, oock verstaent ander al oft lang inde ghebruyck waer gheweest, te weten datmen meent een mes t' welckmen eyghentlick besicht om corck te snijen, en yder van hemlien soudet deur de talens eygenschap mette selve silben en oirden alſo noemen, niemant en seght mescorck, noch en ghebruyckter ander * vallen of silben toe. Meer ander voorbeelden soudemen hier vande Duytſche t' saemvouging by meugen stel-

* Casus.

ftellen, maer ghelijckt onnoodich waer deur veel verfcheyden redenen te bewijfen waermen locht vint, ghemerckt wy nerghens uyt de locht en commen, alfoo ist benevens corkmes, onnoodich ander voorbeelden te befchrijven, om dattet in de Duytfche tael deurgaens al verfaemlick is wat ons ontmoet.

Men foude hier veel meugen fchrijven vande befonderlickheden defes taels, maer wanttet wel een eyghen Duytfche * letterconst foude vereysfchen, fullent overflaen, uytghenomen feker drie oude woorden, t' gesicht angaende, die van de Duytfchen een voorder nadencken gheven: Te weten *Steerooghen*, *Sprietooghen*, en *Anfchauwen*. Mettet woort *Steerooghen*, verftaen wy als kennelick is, feer ernftelick fien, of de ooghen erghens op feer vlietelick flaen, maer onder alle dinghen daermen d'ooghen vlietich op flaen moet, om te fien t'ghene men begheert, foo en weet ick gheen daert noodigher valt dan op de fterren, alsmenfe by daghe fien wil de Son boven den † fichteinder wefende, want foomender niet gheduerich op en blijft fiende, of bequamen tuych te hulp en neemt, t'ghe-ficht

* Grammaticam. † Horizontem.

sicht eens daer afghekeert sijnde, t' can licht ghebeuren datmense voor datmael niet weder int ghesicht en crijcht, ghelijck ick metter daet bevonden heb. Nu dan deur het sien, of het ooghen op de sterren, d'alder scherpste en ernstichste ooghing ghebeurende die ons te vooren comt, soo is het woort *steerooghen* met goede reden daer uyt ghetrocken. En vervolghens soude daer uyt moghen besloten worden, dat de Duytschen eertijts dapper Sterooghers gheweest hebben, ja in dat deel der sterooging, daer HYPPARCHUS noch PTOLEMEUS niet af vernomen en hadden, als vooren van dies breeder ghesеyt is.

Belanghende het woort *Sprietooghen*, beduydende qualick of twee voor een sien: Het is te weten dat met spriet beteyckent wort cruys, als de spriet eens schips cruyswijs voor de mast commende, S'ghelijcx een swijnspriet, soo veel als swijncruys, om dat de staf wat heeft cruyswijs daer op commende: Oock sijnder die sprietwech voor cruyswech segghen. Sulcx dat *sprietooghen* soo veel is als cruysooghen, dat sijn oogen wiens sichtstralen niet * evewijdich en strecken als vande rechtsien-

* Paralleli.

siende, maer malcander cruysen, als van schele menschen die daerom twee voor een sien. Inder voughen dat dit woort comt uyt kennis der omstandighen vant ghesicht, als uyt cruysing of sprieting der sichtstralen.

Om nu te segghen vant woort *anschauwen*, het is te weten dat wy gheen wesentlicke saeck self en sien, maer alleenlick sijn schaeu, gelijck daer af breeder ghesëyt sal worden onder d'eerste begheerte vant 1 bouck der volghende verschaeuwing: Sulcx dat al t'ghene wy sien niet dan schaeuwen wesende, en vervolgens het ansien oock een anschaeuwen, so hebben de Duytschen daer af het woort *Anschauwen* ghemaeckt, om dat benevens t'woort *Ansien* te meughen ghebruycken. T'welck ghetuychnis gheeft dat soodanighe eyghenschap der schaeuwen by hun bekent was.

In somma een die t'wesen der Duytsche tael met verstant insiet, heeft oirsaeck om daer af so seer te verwonderen, als vande teyckens inde 6 bepaling des Wysentijts beschreven. Want onder een * gheslacht van volck, gevonden te worden soo veel verstandighe menschen, die weten wat eensilbicheyt vermach,

* Gentem.

mach, datse connen besluyten en volbrenghen het maecksel van een eensilbighe tael, tis voor my te seltsaem: De weerelt en is nu met sulcke menschen niet voorsien, noch gheweest en heeft inde tijden daer schriftelicke ghedachtenis af ghebleven is. Dit ghetuychnis des eensilbighen taels, met haer constich maecksel, en sulcke woorden daer in als boven, is voor my soo wonderlick, dat ick vryelick darf bekennen in vermoeden te sijn, dattet volck t' welck die maeckte, de menschen des onbekenden Wysentijts meughen geweest hebben. Ick acht oock dat soose weerom tot grondelicke kennis vant wesen haers taels conden gheraken, en die hielden voor t' ghene sy is, dat sulcx tot vrougher bevoordering eens Wysentijts mocht helpen.

Maer om sulcke grondelicke kennis bequamelicxt te becommen, soo soudet nut sijn datmen wist tot welcken oirt het beste Duytsch is, op dat ander die verdorvender Duytsch spreken, hun tael daer na mochten verbeteren. Als ick hier af mijn ghevoelen soude segghen, soo en weet ick in gantsch Duytslandt gheen plaets daermen de eensilbicheyt soo volcommelick houdt, en soo suyver onvermengt Duytsch spreeckt, als in Noorthollandt: Van

daer sijn my deur een gheleert man toeghe-schickt, een groote menichte van eensilbige Noorthollantsche woorden, die onder de voorgaende niet begrepen en sijn, welcke ick met gheen cleen vermaken oversien hebbende, was wel van wille de selve hier by te voughen: Maer denckende dat sulcke besonder Noorthollandtsche stof, beter deur een besonder Noorthollants Schrijver gheformt soude connen worden, dan deur my; heb nutter gheacht yghelick ervaren Noorthollander tot sulcx te vermanen. Waer benevens ick noch segh, my te bedrouven inde verderfnisse dieder van dit beste overblijffel der Duytsche tael voor handen is, en alree begost heeft, deur dien veel Noorthollantsche inghesetens haer eyghen tael niet kennende, seggen datse al te plat is, en die verdervende, mengense mettet Duytsch der vreemden die om den coophandels wil haer bywoonders gheworden sijn: Doch alsoot met gheen ghewelt te beletten en is, men moetet sijn loop laten hebben.

Tot hier toe is gheseyt waer in goetheyt der talen bestaet, daer toe ick het Duytsch tot voorbeelt ghebruyckt heb: Doch sooder buyten mijn weten beter talen waren, men souder beter voorbeelden uyt meughen trecken.

DENK-

* * * * *

DENKBEELDEN VAN HUGO DE GROOT OVER DEN AARD EN DE VOORTREFFELIJKHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL. (*)

Bijna alle de oorſpronkelijke woorden bij ons vinden zich in ééne Syllabe bevat; en, waar dit bij geval niet heeft kunnen plaats grijpen, zijn wij 'er aan het doorzicht onzer Voorouderen dank voor ſchuldig, die ingezien hebben, dat het juist op die wijze nuttig was voor de menſchelijke maatſchappij; en met de Natuur overéénſtemde. Want ook die naamen en woorden, die eene grondlegging ſchijnen te hebben van meerdere Syllaben; zijn, naar mijn gevoelen, dus niet van ouds geweest: maar, om de uitſpraak te verzachten, heeft men in volgende eeuwen éénen lettergreep in meerderen geſplitst. Van daar die verwonderlijke kortheid van woorden, zoo wel in 't algemeen in de Duitſche taal; als in 't bijzonder in die, van welke men zich in Noord-Holland bedient. Want dit Gewest bewaart, even als alle overige inrichtingen der

(*) *Vergelijking der Gemeenebesten*, D. III. bl. 99 enz.

der Oudheid, zoo ook de taal, gelouterder dan andere landstreeken, en kent de fouten niet eener van vreemdelingen overgenomene spraake. Hier houdt men dus ook de vergrootingen der woorden terug, daar zij minder noodig zijn, en men spreekt 'er over 't algemeen beknopter. Deeze kortheid nu der grondwoorden dient, meer dan men zich verbeelden kan, tot het aan één koppelen van woorden: want zo men lange spreekwijzen, gelijk 'er veelen in 't Latijn en Grieksch zijn, in eene lange rei met elkaar wilde verbinden, zoude 'er iets wanstaltigs, en in de schikking der woorden iets gedrochtelijks uit geboren worden: gelijk 'er van dat soort in de Blijspellen van PLAUTUS eenige naamen geleezen worden, uitgedacht om te doen lagchen, en om welke te doorloopen hij verzekert dat men reisgeld noodig heeft. Maar wat nadeel brengt het bij ons te weeg, zo men vier, vijf, of zelfs meer woorden aan één schakelt, daar dit niet meer dan even zoo veel Syllaben uitmaakt; en daar men bij Latijnen en Grieken spreekwijzen aantreft, die zonder samenvoeging eene nog grootere lengte hebben? Dit nu is de regel, dien men in 't aanéénkoppelen der woorden in acht moet neemen:

dat

dat men het geen gezegd wordt de zaak zelve te zijn, door het achterste woord uitdrukke; daarentegen voor aan zette, het geen de zaak bezit, of het gebruik derzelve heeft, of op eenige andere wijs daar toe behoort. Wanneer dus meer dan twee woorden zich vereenigen, heeft, volgens dezelfde gronden, dat geen, dat aan het laatste woord wordt toegekend, wederom iets anders vóór zich, dat 'er eerst aan wordt toegekend; en verricht in eene verschillende betrekking, op eene verschillende wijs, het werk der benaaming. In deezer voege treft men geen zaak, hoedanig die ook zijn moge, aan, waar voor men niet ter zelver tijd, indien men wil, het woord kan vinden; en 'er is niet eens schranderheid of bijzondere vlijt van nooden om 'er naar te zoeken. Wij hebben deeze kunst ter zelver tijd geleerd, toen wij leerden spreeken; en wij hebben te gelijk leeren woorden nazeggen en woorden scheppen. 'Er ontvallen 'er dikwijls aan de kinderen onder 't speelen en dartelen, zonder dat zij 'er zelven om denken, die wel nieuw zijn, doch geen de minste gedaante van nieuwheid vertoonen; en die men niet alleen verstaat, maar zelfs niet anders aanhoort dan als zulke, waar aan men

da-

dagelijks gewoon is. Waarlijk een Goddelijke taal, waar in het den kinderen zelfs vrijſtaat te doen, 't geen HORATIUS klaagde dat aan hem, VIRGILIUS en VARUS misgund wierdt! De woorden zijn bij ons zoo talloos als de gedachten. En die zelfden, die wij onder het redenwisſelen uitſpreeken, zonder dat zij te vooren gehoord zijn, zijn zoo eigenaartig en zoo betekenende, dat zij in twee Syllabes uitdrukken, 't geen een Vertaaler nauwelijks in vier of vijf woorden in eene vreemde taal zou overgieten. De naamen der dingen voeren de bepaaling der dingen met zich: zoo dat PLATO met de grootſte waarheid gezegd heeft, dat het eer bij de Barbaaren dan bij de Grieken was, dat men de rechte overeenſtemming der woorden met de zaak waarvan zij het teken zijn, moest zoeken. De nuttigheid hier van is in alle Weetenſchappen groot, doch nergens grooter dan in de Wiskunde. Want die kunſten, die op de zekerſte gronden rusten, vereisſchen ook de ondubbelzinnigſte woorden, aan welken ook de Grieken gebrek lijden. En in 't Latijn heeft niemand der Ouden ooit deeze ſtof durven beproeven.

CORNELIS DREBBEL.

CORNELIS DREBBEL.

Onder de Wis- Natuur- en Werktuigkundigen, die in de gewesten van *Nederland* gebloeid, en alom grooten naam verworven hebben, bekleedt CORNELIS DREBBEL, van *Alkmaar*, eene aanzienlijke plaats. De faam heeft dezen man tot de wolken opgevoerd, en zijne gedachtenis, als die van eenen wonderdoener, verre boven zijne tijdgenooten verheven, tot de nakomelingschap overgebragt. Weinig echter is ons met zekerheid wegens hem en zijne uitvindingen bekend; maar meest alles, wat dienaangaande vermeld wordt, in

eenen geheimzinnigen nevel gehuld, dien het moeijelijk valt te doorzien.

Het kan ons, derhalve, niet wel groote bevreemding baren, dat, terwijl eenigen steeds met hoogen lof van DREBBEL gewagen, anderen dien in twijfel trekken, sommigen zelfs zeer ongunstig over hem, zijne wetenschap, zijn oordeel, zijn karakter denken.

Ik heb aangeteekend gevonden (*), dat hij reeds bij zijne tijdgenooten den naam droeg van den *Alkmaarschen windmaker*, schoon ik reden heb om dit eenigermate in twijfel te trekken, op grond der vereerende wijze, waarop zijn stadgenoot, GERRIT PIETERSZOON SCHAGEN, van hem gewag maakt (†). In de *Biographie universelle* (§) wordt hij een *charlatan* genoemd, en in dezelfde hoedanigheid is hij opgenomen in de *Geschichte der Menschlichen Narrheit, oder Lebensbeschreibungen berühmter Schwartzkünstler, Goldmacher, Teufelsbanner, Zeichen- und Lintendeuter, Schwärmer, Wahrsager und an-*

(*) *Geschichte der Menschl. Narrheit*, II. Th. s. 127.

(†) In eenen brief, gevoegd achter de Werken van DREBBEL, waarover straks nader.

(§) Op den naam DREBBEL.

anderer Philosophischer Unholden, opgesteld en uitgegeven door ADELUNG.

Hoe strookt hiermede de vereerende getuigenis van twee achtbare mannen, WILLEM BOREEL en CONSTANTIJN HUIJGHENS, die hem persoonlijk hebben gekend, ja eenen gemeenzamen omgang met hem hebben gehad? De eerste, namelijk, in eenen brief, geschreven den 9den Julij des jaars 1655, aan PETRUS BORELLUS (*), meldt het volgende: „Toen ik „ in 't jaar 1619 Afgezant in *Engeland* was, „ heeft CORNELIS DREBBEL, Alkmaarder, een „ man veeler Natuurgeheimen kundig, en toen „ Koning JACOB voor Wiskunstenaar dienen„de, daar ik gemeenzamen ommegang mede „ had, mij vertoond dat zelfde stuk werks; „ 't welk de Aartshertog hem DREBBEL zelf „ geschonken had, enz." De laatste spreekt over DREBBEL in zijne *Sermones de vita propria.* HUIJGHENS ontmoette DREBBEL twee malen. Bij zijne eerste reis naar *Engeland* leerde hij hem slechts even kennen; doch stelde hem toen reeds met de beroemdste Wijsgeeren der Oudheid gelijk. Hij drukt dit dichterlijk uit in dezer voege:

DREB-

(*) DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, bl. 302.

DREBBELIUM vidi tantum, qui fronte Batavum
Agricolam, sermone sophum Samiumque referret
Et Siculum. Optaram te consuetudine longa
Uti, magne senex; sed enim brevis obstitit horae
Momentum, invitoque alium dilatus in annum es.

Ook DREBBEL, schoon 'k slechts kort dien landgenoot begroette,
Was 't, dien ik bij den Brit, op dezen togt, ontmoette,
Die, boersch van aanschijn en vervreemd van pralerij,
De Wijzen van Sicielje en Samos stak op zij.

De tweede maal genoot HUIJGHENS den omgang van DREBBEL gedurende een geheel jaar, en werd toen door gemeenzaamheid met hem verbonden. Hoort hem zelven:

DREBBELIUM toto laeti possedimus anno
Me quoque possedit possessorem, nisi fallor,
Non importunum. Sic testabatur abunde
Multas ille mihi, multis sermonibus horas
Largius impendens, quam cui fortasis amico.

Ik schepte 't gansche jaar weêr streelend zielsvermaak
Uit uwen ommegang, o DREBBEL, die zoo vaak

Mij

Mij uren achtereen hebt onderwijs geschonken;
En daar gij in mijn' geest eene aandrift zaagt ontvonken
Tot vlijtig onderzoek, scheent gij met mij gediend,
Ja gaaft de voorkeur mij ligt boven menig vriend.

Waarschijnlijk zal, gelijk in vele andere gevallen, waar tegenstrijdige gevoelens zich openbaren, zoo ook hier de waarheid in het midden liggen. De Werken van DREBBEL schijnen te getuigen, dat hij geene aanspraak heeft op den rang van grondig Geleerde of wiskundig denker; doch het is niettemin mogelijk, dat hij veel vernuft heeft bezeten in het uitvinden van kunstmatige inrigtingen en werktuigelijke zamenstellingen. Het is mogelijk, dat hij bedeeld is geweest met de gave, om zijne uitvindingen onder de meest belangwekkende gedaante te vertoonen, en de oogen wel niet te verblinden, maar bij voorkeur op den uiterlijken schijn te vestigen.

De hooge ophef, waarmede ik dikwijls over de uitvindingen van DREBBEL heb hooren gewagen; de geheimzinnige sluijer, die dezelve schijnbaar bedekt, de tegenstrijdige berigten aangaande hem en zijne wetenschappelijke verdiensten, hebben, als van zelve, gedurig mijne aandacht tot zich getrokken. Misschien

kan het weinige, dat ik in dit opzigt heb verzameld, iets tot opheldering van dezen zonderlingen man bijbrengen. Het is met zulk een oogmerk, en om zelf meer licht te ontvangen, dat ik de vrijheid neem, dit, hoe gering dan ook, mede te deelen.

Ik zal eerst spreken over de *lotgevallen* van DREBBEL, vervolgens over zijne *Schriften*, daarna over zijne *uitvindingen*.

LOTGEVALLEN VAN DREBBEL.

DREBBEL werd geboren, te *Alkmaar*, in den jare 1572. Men heeft niet vergeten op te merken, dat zich in dat zelfde jaar eene nieuwe ster vertoonde in *Cassiopea*. GERRIT PIETERSZOON SCHAGEN maakt daarvan gewag, in den reeds gemelden brief, aan Mr. ARIAAN THONISZ, Wiskonstenaar, Sterktenbouwmeester der *Vereenigde Nederlanden*, en Oud-Burgemeester te *Alkmaar*, met deze woorden: „ O wonderlijke tijd! in welke al wat verborgen was begint aan den dag te komen. „ Wie heeft ooit gehoord, dat er eenige nieuwe sterren zijn geweest, dan nu in onzen „ tijd? behalve een, tegens de eerste toekomst van den Messias en Heiland aller „ we-

„ wereld. Is niet de allereerste verschenen in „ *Cassiopea?* in 't jaar 1572, die UED. met „ verstandige oogen aanschouwt hebt? was „ 't niet in dezelfde tijd, dat deze DREBBEL „ eerst geboren was? Hoe weinig dacht UE. „ doe, dat deze zoo voort gedrebbeld zoude „ hebben?"

Velen houden den vader van DREBBEL voor een' landman; weshalve ook dezelve meermalen, zoo als onder anderen bij NOLLET, onder de benaming van *Hollandschen boer* voorkomt. Hoe dit zij, de oude DREBBEL moet zich eenig aanzien en vermogen verworven hebben, daar een zijner zonen, de broeder van CORNELIS, Lid van de Vergadering der Algemeene Staten wegens *Holland* is geweest. Eenigen hebben het vermogen van den Kunstenaar DREBBEL zeer hoog geschat, niet minder dan twee millioen gulden. Hiermede strookt eenigzins, dat hij naderhand te *Praag* gewoond heeft in een huis, gewaardeerd op twintig duizend gulden, en waarvoor, gedurende de belegering der stad, hem de helft der genoemde som werd aangeboden.

Reeds als kind werd DREBBEL de huisgenoot van HUBERT GOLZIUS. Uit de *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst*, uit-

gegeven door de Heeren R. VAN EIJNDEN en A. VAN DER WILLIGEN (*), is mij gebleken, dat hij bij HENDRIK GOLZIUS de Teekenkunst en het Plaatſnijden heeft geleerd. „ De zeven prenten," vervolgen deze Schrijvers, „ de Vrije Kunſten verbeeldende, welke „ onder de prentverzamelingen van de werken „ der Nederlandſche Kunstgraveerders gevon„ den worden, getuigen van zijne bekwaam„ heid in dat gedeelte der Schoone Kunſten; „ gelijk ook de platte grond van *Alkmaar*, „ die, met een fraai vignet en andere ſieraden „ omgeven, door hem in 1597 in het koper „ gebragt is. De plaat van de prent berustte „ in de Burgemeesterskamer van zijne geboor„ teſtad tot in 1747, wanneer dezelve aan „ den Geſchiedſchrijver BOOMKAMP ter herdruk„ king werd vergund, om in de beſchrijving „ van *Alkmaar* gevoegd te worden."

DREBBEL is naderhand met de zuster van GOLZIUS gehuwd. Uit hetgene zoo even gezegd is blijkt, dat hij zich met het plaatſnijden heeft bezig gehouden. Hij woonde te *Alkmaar* eenige jaren, in het hoekhuis van den *Koningsweg*, daar *de ſtad Hoorn* uithing, welk

(*) Deel I. bl. 217.

welk huis in den jare 1732 nog aanwezig was. Daar hij rijk, of althans met middelen bedeeld was, kon hij zich vrij overgeven aan die oefeningen en overdenkingen, in welke hij bij uitnemendheid zijn vermaak ſtelde.

Bijzonder behagen ſchepte hij in dat gedeelte der Natuurkunde, hetwelk louter *practicaal* is, enkel door het *paradoxe* treft, en een' ſchijn van wonderbaar vermogen werpt op den perſoon van den uitvinder of vertooner; kunſten, inrigtingen en voorſtellingen, die, hetzij ze de oogen al of niet begoochelen, de verſchijnſelen openbaren, maar de oorzaken verbergen, en bij de Franſchen, onder den naam van *Physique amusante*, zeer juist onderſcheiden worden van naauwkeurige onderzoekingen, die tot uitbreiding dienen van grondige en nuttige kennis. Bijna al wat aan DREBBEL wordt toegeſchreven, is van den eerstgenoemden aard. Hierdoor verklaart zich, naar mijn inzien, misſchien de reden, waarom hij hier te Lande in die dagen geen grooten opgang heeft gemaakt; zulke beſpiegelingen en uitvindingen toch, meer tot vermaak dan tot nut ſtrekkende, ſtrookten weinig met den ernſtigen geest onzer toenmalige landgenooten. Bij de opkomst van ons Gemeenebest, in die moei-

moeijelijke tijden, kon niets dan door bondigheid en wezenlijke waarde zich aanbevelen. Had DREBBEL zich toegelegd op de ontdekking of volmaking van zulke takken der Natuurkunde, die op de welvaart van het Vaderland invloed konden hebben, of ten minste deze edele Wetenschap in hare waarde deden aanschouwen, voorzeker zoude de Regering des Lands, aan wier hoofd MAURITS stond, die tot Leermeester en vriend had den grooten STEVIN, zich zijne kennis op eenigerhande wijze ten nutte hebben gemaakt. Nu schijnt deze beneden hunne aandacht geweest te zijn. Wie weet hoe veel dit hebbe toegebragt, om hem te nopen zich naar elders te begeven, waar de fortuin hem te dezen aanzien vriendelijker toelonkte?

Hoe dit zij, DREBBEL bleef te *Alkmaar* niet langer dan tot den jare 1604, en vertrok toen naar het Hof van JACOBUS DEN EERSTEN, Koning van *Engeland.*

Het zwak en kleingeestig karakter van dezen Vorst, zijne waanwijsheid, en verkeerde eerzucht, om, als Koning, den naam van Geleerde en Fraai Vernuft te bekomen, zijn uit de geschiedenis te wel bekend, dan dat het noodig zijn zoude hiervan voorbeelden bij te brengen. Men weet,

weet, hoe HENDRIK DE GROOTE, zoo geheel zijn tegenbeeld, hem om deze reden gewoonlijk met den spotnaam van *Maître Jacques* bestempelde. Tot zulk eenen Vorst nam DREBBEL zijne toevlugt. Daarom verliet hij deze vrije gewesten, in een tijd, toen al wat schoon en groot was, heerlijk begon uit te blinken. Mag men op het berigt aangaande zijnen rijkdom eenigen staat maken, zoo deed hij dit niet uit noodzakelijkheid, maar uit verkiezing. Wie kan, bij deze overdenking, eene soort van weêrzin tegen hem bedwingen? Maar wie gevoelt tevens niet, hoe zeer hierdoor het vermoeden wordt verhoogd, dat het hem voornamelijk om te schitteren zij te doen geweest?

DREBBEL beval zich in de gunst van Koning JACOB aan, door de Opdragt en algemeene beschrijving van een door hem uitgevonden *perpetuum mobile.* Hij noemt zich in die Opdragt *onderzaat* van den Koning, zoodat hij dit stuk eerst in *Engeland* moet hebben opgesteld, ten minste openbaar gemaakt. Hij getuigt verder, dat hij noch de Engelsche, noch de Latijnsche taal genoegzaam verstond, om zijne meening volkomen uit te drukken, dat hij daarom zijn stuk in het *Duitsch* had geschreven, en van woord tot woord laten over-

zet-

zetten. DREBBEL werd van den Koning met een jaargeld begiftigd.

Het *perpetuum mobile*, zoo even genoemd, moet niet alleen in *Engeland*, maar ook elders groot opzien verwekt hebben. Het gerucht hiervan kwam ook tot Keizer RUDOLPH DEN TWEEDEN, die te *Praag* zijne hofhouding hield. Men weet, dat deze Vorst veel behagen schepte in Wis-, Natuur- en Scheikundige bespiegelingen, en de Geleerden in die vakken van Wetenschap bijzonder begunstigde. Geen wonder dus, dat hij eenen man als DREBBEL nader wilde leeren kennen. Daarbij kwam, dat hij wilde beproeven of er van deszelfs uitgevonden werktuig ook eenig nut te trekken ware voor de Boheemsche bergwerken. Kortom, hij gaf last, dat men den Kunstenaar DREBBEL zoude uitnoodigen om tot hem te komen.

Deze uitnoodiging streelde de eigenliefde van DREBBEL. Hij voldeed, buiten twijfel met toestemming van JACOBUS, aan dezelve. De fortuin evenwel was hem te *Praag* niet zeer gunstig. Hij sleet aldaar een geruimen tijd in de gevangenis. Eenigen willen, dat dit lot hem ten deele viel op vermoeden van ketterij; anderen geven voor oorzaak, dat de Keizer aan

DREBBEL het geheim van deszelfs uitvindingen wilde afperſen; doch men komt misſchien het naast aan de waarheid, wanneer men de ontevredenheid des Keizers toeſchrijft aan teleurgeſtelde verwachting omtrent de groote dienſten, welke hij van DREBBELS uitvinding, te bovengemelden einde, meende te verwerven. Keizer RUDOLPH was geen onkundig man, die zich door ijdele herſenſchimmen liet verblinden. Hij was daartoe buitendien te veel met echte Geleerden omringd. Tot deze behoorde de beroemde KEPLER, die blijkbaar met de uitvinding van DREBBEL den ſpot dreef, zoo als ſtraks nader uit eenen brief van dien Geleerde, in den jare 1607, aan den Vorst AUGUST VAN ANHALT geſchreven, zal komen te blijken.

DREBBEL verkreeg zijne vrijheid; doch het blijkt niet, dat hij bij RUDOLPH, die in 1612 overleed, of bij zijnen opvolger MATTHIAS, eenige achting genoten hebbe. Dat hij ook bij de Geleerden aldaar niet zeer gezien moet zijn geweest, valt hieruit op te maken, dat KEPLER in de menigvuldige brieven, welke hij tusſchen 1607 en 1620 heeft geſchreven, wanneer men den even gemelden brief uitzondert, nergens met een enkel woord van hem gewag maakt. Bovendien is het ten hoogſte

waar-

waarschijnlijk, dat hij zich weldra naar *Engeland* zal terug begeven hebben. Zeker was hij aldaar, blijkens den aangehaalden brief van BOREEL, in den jare 1619, en toen Koning JACOB voor Wiskunstenaar dienende.

Allen, die levensbijzonderheden van DREBBEL hebben medegedeeld, verhalen, dat, toen FERDINAND DE TWEEDE aan het Rijksbewind geraakte, deze Vorst DREBBEL tot Leermeester bij zijnen zoon verkoos, welken post hij met zoo veel goedkeuring waarnam, dat hij, uit erkentenis, met den titel van *Raad* werd beschonken. Na het voorgevallene met RUDOLPH komt dit wonderbaar voor. Bovendien worden door ADELUNG twee bijzonderheden aangehaald, die dit wel niet tegenspreken of onwaarschijnlijk maken, doch moeijelijk met dit verhaal zijn overeen te brengen. Keizer FERDINAND, namelijk, was zeer onverdraagzaam in den Godsdienst, en volgde grootendeels de leiding der Jezuiten; hij kon dus de opvoeding van zijnen zoon niet wel toevertrouwen dan aan iemand, die de Roomsche leer omhelsde, hetgene evenwel nergens van DREBBEL wordt gezegd. Daarenboven hield de Keizer zijne hofhouding te *Weenen*, terwijl DREBBEL zich in den jare 1620 te *Praag* bevond.

Dit

Dit laatste schijnt aan geene tegenspraak onderhevig te zijn, omdat het allerwegen en in bijzonderheden wordt vermeld. Toen de stad, in 1620, door FREDERIK DEN VIJFDEN, Keurvorst van den *Palts*, werd ingenomen, werd DREBBEL van zijne goederen beroofd en in de gevangenis geworpen; doch vervolgens losgelaten op voorspraak van zijnen beschermheer JACOBUS, schoonvader van dezen Keurvorst, waartoe, zoo als sommigen meenen, ook de Staten dezer gewesten hebben medegewerkt.

Uit den meermaals genoemden brief van BOREEL blijkt, dat DREBBEL in den jare 1620 te *Middelburg* is geweest, tegelijk met of kort na ADRIAAN METIUS, en daar verrekijkers heeft gekocht van den uitvinder, ZACHARIAS JANSEN.

In den jare 1625 vinden wij hem weder te *Londen*, waar hij een' brief schreef aan IJSBRAND VAN RIETWIJK, te *Alkmaar*, die ten deele is bewaard gebleven, en welken wij straks zullen aanhalen.

In zeker *Duitsch* Werk, getiteld *Beiträge zu dem Weltlaufe der Gelehrten*, worden eenige bijzonderheden wegens DREBBEL aangetroffen, die den vervaardiger waren medegedeeld door LEEUWENHOEK, wiens vader den

per-

persoon van DREBBEL, zoowel in *Holland* als in *Engeland*, zeer goed had gekend. Naar de getuigenis van dezen, werd hij in beide Landen weinig geacht. In *Engeland* leefde hij in zeer middelmatige omstandigheden, doch bezat eenen onverdragelijken hoogmoed. Hij had eene dochter, die meer dan eens ten huwelijk werd gevraagd, maar niemand was hem rijk of voornaam genoeg. Eindelijk huwde zij, reeds in jaren gevorderd, met Doctor KUFLAER, die met haar nog in den jare 1662, op een dorp niet verre van *Londen*, leefde.

DREBBEL stierf te *Londen* in het jaar 1634, den ouderdom van twee en zestig jaren bereikt hebbende.

SCHRIFTEN VAN DREBBEL.

Mij zijn twee verschillende uitgaven der Werken van DREBBEL voorgekomen.

De eerste, welke in den jare 1621 in het licht is verschenen te *Rotterdam*, bij PIETER JANSZ, beslaat met de aanhangende stukken 64 bladzijden, in klein 8°, en voert dezen titel: *Een kort tractaet van de* NATUERE DER ELEMENTEN, *ende hoe zy veroorsaeckeen*

ken den Wint, Regen, Blixem, Donder, ende waeromme dienstich zyn. Gedaen door CORNELIS DREBBEL. Hieronder bevindt zich in houtsnede een duidelijk afbeeldsel van den Schrijver, met dit omschrift: CORNELIUS DREBBEL ALCMARENSIS.

Het Werk wordt geopend door eene Voorrede, waarin de Schrijver betuigt, dat hij zijn *tractaet* eeniglijk ten nutte van den lezer, niet om voor zich zelven eere te verwerven, heeft geschreven, vermits hem de ijdelheid van allen roem bekend was. Wat verder geeft de Schrijver de reden op, welke hem tot het onderzoek van de werken der Natuur had aangespoord, te weten, de zucht om God te kennen uit zijne schepselen. Hij onderzocht daarom de elementen, die hem leerden „ de „ natuyre der aerden, welker cristalijnen geest „ hy zag als een nevel, haer geverwde ziele „ gelyk bloedt, haer standvastich ligchaam als „ een cristael." Thans gaat hij over tot eene redenering, die meer Theologisch of Metaphysisch dan Natuurkundig is. Hij spreekt daarin ook van zich zelven, berigtende, dat hij zijne denkbeelden niet uit oude Schrijvers had geput, en niemand daarover had gelezen; dat hij van de Nature had ontvangen hetgene hij

gaf, en dat dit voor velen verborgen was. Hij eindigt zijne Voorrede met de opgave der slotsom van hetgene verder door hem zal worden ontwikkeld, en hierop nederkomt: „ dat „ de aerde niet soo simplex is als vyer, „ lucht ende water, maer is het onreyn ende „ overblyffel: want wy volkomelyck vier ele- „ mentale natuyren vinden in de aerde, ende „ alle haer schepselen. Vyer, Water, Lucht „ syn dienaars van de aerde; t vyer werckt „ in de lucht, lucht in t water, t water in „ aerde, die bevochtighende op behoeflycke „ plaetsen."

Na deze Voorrede volgen elf Hoofdstukken, waarin het zoo even gestelde wordt uiteen gezet. Het zoude nutteloos zijn, deze achtervolgens te ontleden: zij zijn op de leest der Voorrede geschoeid, en bevatten weinig gezonde denkbeelden. Alles is gevestigd op of staat ten minste in verband met de volgende beschouwing van den oorsprong en de werking der elementen. Bij de schepping heeft God, uit den mengelklomp van alle dingen, nadat Hij dezen eerst had voortgebragt, „ gescheyden „ het aldersubtylste, t welk is geworden het „ element des vyers, ende syn placts gheno- „ men int aller-opperste, vervullende de on- „ eyn-

„ eyndelycke wydde, ende omvanghende alle
„ heerlyckheydt des Heeren, want alles wat
„ t lichtste is rijst opwaerdts. Daer nae Godt
„ wederom het aldersubtylste ende lichtste hier-
„ van ghescheyden hebbende, is gheworden
„ het element des Luchts, ende syn plaets
„ genomen neffens het subtylste. Doen wiert
„ het ghetemperde vochtich ende grof. Alsoo
„ heeft Godt wederom het subtylste ende
„ vochtichste ghescheyden van het over-gheble-
„ ven, ende is gheworden water ende aerde,
„ welcke water den gantschen aerdtbodem be-
„ deckte, ghelyck ook doet het vyer de lucht,
„ de lucht het water enz."

Hoe nu werken deze elementen op elkander? „ Aensiet," zegt de Schrijver, bl. 13,
„ het element des vyers, hoe het voor eerst
„ die lucht verklaert, ende ghelyck maeckt de
„ klaerheydt synder klaerheydt. Alsoo die
„ volkomentlyck verlichtende van alle duyster-
„ nissen, ende maeckt openbaer, wat in hem
„ voor duysternisse verborghen was, ende
„ reynight hem van alle vaporeuse vochtig-
„ heydt, ende van alle aerdtsche roocken.
„ Hy subtiliseert die lucht van alle grovig-
„ heydt, ende doet hem alle solida doordrin-
„ ghen. In somma t vyer maeckt de lucht

„ in allen hem ghelyck, alfoo dat gheen on-
„ derfcheyt tusfchen hen beyden is." (Bl. 15.)
„ ghelyck het vyer werckt in die lucht, alfoo
„ werckt 'et oock in water ende aerde." (Bl. 18.)
„ ghelyck de dry elementen doot fyn zonder
„ het vyer, alfoo is oock t vyer doot zonder
„ die elementen." (Bl. 19.) „ ghelyck het
„ vyer het leven is, ende leeft in de lucht,
„ alfoo leeft oock die lucht in t vyer, ghe-
„ lyck oock het water in die aerde, ende die
„ aerde in t water, t water in t lucht etc.
„ Het viër reynight die lucht, die lucht het
„ water, t water de aerde, ende elck maeckt
„ d'ander door t vyer ghelyck de klaerheydt
„ fynder klaerheydt." (Bl. 19.) „ ghelyck het
„ vyer alle dinghen fubtilifeert, alfoo ter con-
„ trarie de koude, fynde t vyers tegendeel,
„ alles vergroft." (Bl. 20.) „ het vyer wordt
„ verandert in de ghedaente des luchts, die
„ lucht in de ghedaente des waters, en het
„ water in de ghedaente der aerde." (Bl. 36.)
„ in t kort, t vyer is een fubtyle lucht, die
„ lucht een fubtyl water, t water een fubtyl
„ aerde, ende d'aerde een grof vyer."

Achter dit Werk nu vindt men eenen brief van GERRIT PIETERSZ SCHAGEN aan ARIAAN THONISZ, fprekende over de hooge verdienften van

COR-

CORNELIS JACOBSZ DREBBEL, in het uitvinden der *eeuwige beweging*, en dienende ter openbaarmaking van de *Dedicatie* of toeëigening van deze uitvinding, door den maker, aan den Koning van *Groot-Brittangien*. Hoe veel de opsteller van den brief met DREBBELS uitvinding opgehad hebbe, blijkt uit deze woorden: „ Daarom moghen wy den Almachtighen Godt „ door Jesum Christum wel hooghlyck dan„ ken, dat soodanigen vondt (die alle natuer„ lycke wonderen overtreft) in onsen tyd aan „ den dach komt; ja dat meer is, uit deze „ stad *Alckmaer* gesproten is."

Wij zullen op deze *Dedicatie*, als den grondslag van DREBBELS eeuwigdurende beweging bevattende, nader moeten terugkomen. Thans zullen wij ons nog een oogenblik bepalen bij een derde stuk van DREBBEL, over de *quinta essentia*. Dit komt niet in deze uitgave voor, maar in eene andere, welke te *Amsterdam*, bij SAMUEL LAMSVELD, in den jare 1732, is in het licht verschenen, en waarbij een kort Levensberigt van DREBBEL gevoegd is. Wij vergenoegen ons met den aanvang mede te deelen, dus luidende: „ De quintessentia is een eeu„ wig onveranderlijk onverbrandelijk, gelijk de „ Hemel onoverwinnelijk en in alle elementen

„ een volkomen ding, feer vol warmte, droog-
„ te, koude en vocht, dat het fchier onge-
„ loofelijk is. Dan wanneer warmte van noo-
„ den is, fo geeft zij dezelve, alfo dat men,
„ (t welk zeer wonderlijk is) zijn koude niet
„ bemerkt: alfo ook geene warmte als men die
„ geeft aan fulke, die verkoeling begeeren:
„ maar waar vochtigheid ontbreekt geeft zij
„ dezelve overvloedig, en nochtans verfchijnt
„ geen droogte, en zoo gaat het ook met
„ d'andere qualiteiten der Elementen: derhalve
„ is het ook een fouvereine remedie voor alle
„ krankheden."

Zonder in verdere ontwikkeling te treden, meen ik nu, na de aanhaling der bovenftaande plaatfen, en de verdere inzage van DREBBELS Gefchriften, op goeden grond te mogen vastftellen het navolgende:

1º Dat de gedrukte Schriften van DREBBEL geene wetenfchappelijke waarde hebben; en nooit in eenig opzigt tot den opbouw der Natuurkunde kunnen hebben medegewerkt.

2º Dat DREBBEL in dezelve evenmin eenen Wiskundigen denktrant, als bondige Geleerdheid heeft aan den dag gelegd.

Er fchiet over te fpreken over de *uitvindingen*, die, hetzij te regt of ten onregte, aan hem zijn of worden toegefchreven.

UIT-

UITVINDINGEN VAN DREBBEL.

Ik heb, zoo veel in mijn vermogen was, getracht onderzoek te doen naar de ware gesteldheid der uitvindingen, die aan DREBBEL worden toegeschreven. Ik kan echter niet zeggen, daarin naar wensch geslaagd te zijn. Er bestaat eene voorname reden, die zulks bijna onmogelijk maakt, en, naar mijn oordeel, het strengst en naauwkeurigst onderzoek in dezen altijd zal te leur stellen. DREBBEL, namelijk, was zeer geheim met zijne uitvindingen. Hij beschreef of vertoonde eeniglijk de uitwerkselen, doch de oorzaak derzelve hield hij voor zich. Zoo blijkt het uit eene plaats van den beroemden BOYLE, welke wij straks in haar geheel zullen aanhalen, dat DREBBEL de zamenstelling van zeker vocht, hetwelk hij bezigde om de lucht te zuiveren, slechts aan eenen enkelen persoon had openbaar gemaakt. In zulk een staat van zaken schiet er niet anders over dan de uitvindingen van DREBBEL bloot op te geven, en wel, zoo veel dit geschieden kan, met de eigene woorden van hem, of van diegenen, welke dezelve het eerst hebben medegedeeld.

Er gaan eenige uitvindingen op den naam

van DREBBEL, waaromtrent het twijfelachtig is, of zij inderdaad van hem haren oorsprong ontleenen. Over deze vind ik mij verpligt in de eerste plaats te handelen.

Men verhaalt van hem de volgende bijzonderheden:

1º Dat hij in staat was eene zeer groote kunstkoude te verwekken. Hij nam, zegt men, op verzoek des Konings, hiervan eens de proef in de Zaal van *Westmunster*, daar hij, op een zomerschen dag, eene zoo felle koude deed ontstaan, dat de Koning en de hovelingen, welke hem verzelden, genoodzaakt waren zich van daar te begeven.

2º Dat hij zeer spoedig waterputten en poelen wist uit te droogen, door met bijzondere werktuigen eene groote menigte water tevens om hoog te brengen.

3º Dat hij, midden in den winter, eenden- en hoenderëijeren deed uitbroeijen, zonder dat zij van vogels gedekt werden.

4º Dat hij een glas vervaardigde in zulker voege, dat het het licht eener kaarse, aan het ander einde eener groote zaal geplaatst, tot zich trok, en licht genoeg van zich gaf, om bij hetzelve met gemak te kunnen lezen.

5º

5º Dat hij eene ſoort van vlakken ſpiegel maakte, welke het voorwerp, hetwelk voor denzelven werd gehouden, zevenmaal terugkaatſte, zoodat, wanneer men zich daarin ſpiegelde, er zeven aangezigten gezien werden.

6º Dat hij brillen ſleep, waardoor men bij nacht konde zien.

Al deze en misſchien meer andere ſoortgelijke kunstbewerkingen en uitvindingen, die mijn geheugen of mijner naſporing ontglipt zijn, worden bij onderſcheidene Schrijvers aan DREBBEL toegekend. Daar zij echter meer bij overlevering zijn verſpreid, dan bij geſchrifte openbaar gemaakt, blijft men omtrent derzelver waren aard geheel in het onzekere. Eenige van dezelve laten zich gereedelijk gisſen, en het komt, ter beoordeeling van DREBBELS verdienſte, er ſlechts op aan te weten, of hij de uitvinder, dan wel de vertooner van dezelve zij geweest.

Men kan niet te omzigtig zijn met eene vlek te werpen op de nagedachtenis van een man, die roem heeft verworven. Die roem toch ſteunt, zoo niet altijd, echter meestal op eenige wezenlijke verdienſte, al is het ook dat deze verre beneden de openbare meening zich bevinde. Maar zoo verre men DREBBEL

 uit

uit zijne Schriften mag beoordeelen, strookt het wel eenigermate met zijn karakter, door een geheimzinnig stilzwijgen zich iets toe te eigenen, hetgene aan anderen toebehoort. Op een man, dien het om waarheid en wetenschap te doen is, kan zulk een vermoeden niet vallen, maar wel op iemand, die met zijne kennis pronkt, en het wezenlijke daarvan in zijnen boezem besluit. Ik wil DREBBEL van zulk eene onedelmoedigheid niet dadelijk beschuldigen; maar eenigen schijn van dezelve kan hij niet omgaan, ten aanzien der uitvinding van de *Microscopen* en *Verrekijkers.* Daar een man, als de Heer VON ZACH, zegt, (*) dat DREBBEL zich onbeschaamd op deze en andere uitvindingen, die de zijne niet waren, beroemde, mag ik dit punt niet geheel onaangeroerd laten.

Het blijkt uit echte getuigenissen, onder anderen uit den boven aangehaalden brief van BOREEL aan BORELLUS, dat zekere HANS, met zijn zoon ZACHARIAS, beiden woonachtig te *Middelburg*, omstreeks den jare 1590, Vergrootglazen hebben uitgevonden, en twee van de-

(*) Zie *Handbuch der Erfindungen von* GABR. CHRIST. BENJ. BUSCH, op het woord *Fernglas.*

dezelve, door hen vervaardigd, ten geschenke hebben gegeven, het eene aan Prins MAURITS, en het andere aan ALBERT, Aartshertog van *Oostenrijk*, Gouverneur Generaal der *Spaansche Nederlanden.* Het blijkt verder, dat deze Aartshertog het Vergrootglas, dat hij had gekregen, geschonken heeft aan DREBBEL, welk laatste BOREEL zelf bij dezen Kunstenaar heeft gezien en naauwkeurig beschrijft.

„ Het was," zegt BOREEL, „ bijna één en „ een half voet lang, hebbende eene buis „ van verguld koper, breed twee vingeren „ middellijns, rustende op drie koperen dol- „ fijnen, daaraan vast, staande op eene schijf „ van ebbenhout, en zagen wij daar door „ eenige kleine ziertjes, welke eene verwon- „ derlijke grootte vertoonden." „ Lang daar- „ na," dus vervolgt BOREEL, „ te weten in „ 't jaar 1610, zijn van hen (te weten ZACHA- „ RIAS JANS en zijn' vader) door gestadig „ onderzoek ook te *Middelburg* uitgevonden „ lange Verrekijkers, waardoor we de maan „ de andere planeten, starren en gestarnten „ beschouwen." Hij getuigt verder, hetgene mede bevestigd wordt door eene verklaring van de Regering der stad *Middelburg*, dat, in den jare 1620, DREBBEL een' of meer Verre-

rekijkers bij den zoo even genoemden Kunstenaar heeft gekocht.

Hoe het nu gekomen zij, dat DREBBEL voor den uitvinder van beide deze werktuigen zij gehouden, valt moeijelijk te bepalen; maar het is buiten twijfel, dat dit werkelijk en wel vrij algemeen heeft plaats gehad. Ten aanzien der *Microscopen* blijkt zulks uit eene plaats van CHR. HUIJGHENS (*), waar hij zegt, dat hij van ooggetuigen had vernomen, dat zij bij DREBBEL in *Engeland*, in den jare 1621, *Microscopen* hadden gezien, en die aldaar voor den uitvinder van dezelve werd gehouden. Met betrekking tot de *Microscopen* en *Verrekijkers* beide leert men dit uit het volgende gedeelte eens briefs, geschreven door PEIRESC, te *Parijs*, den 21sten December 1622, aan G. CAMBDEN, te *Londen*: „On nous racconte ici de grandes „merveilles des inventions de Sieur CORNE-„LIUS DRUBELSIUS, *Alcmariensis*, qui est au „service du Roy de la *Grand Bretagne*, „resident en une maison pres de *Londres*, „entre autres d'un bateau couvert, qui va „entre deux eaux, d'un globe de verre, dans „lequel il fait representer le flux et reflux „de

(*) *Dioptr. et Opusc. Posth.* Lugd. Bat. 1703, pag. 221.

„ de la mer, par un mouvement perpetuel
„ reglé comme le flux naturel de la mer, et
„ d'une *lunette* qui *fait lire de l'ecriture de*
„ *plus loin qu'une lieue.* Je vous supplie
„ de m'ecrire un mot de la verité de chacune
„ de ces inventions. Nous avons bien vu ici
„ de ses petites lunettes, qui font voir des
„ cirons et des mistes gros comme des mou-
„ ches (*microscopes*), mais je voudrais bien
„ être assuré de ce qu'il y a de vrai tou-
„ chant ces autres inventions."

Vrij algemeen, ja bij velen zonder tegenſpraak, als eene zaak die beſlist is, wordt DREBBEL veréerd als uitvinder van den *Thermometer.* Zoo deze eer hem werkelijk toekome, en hij dit werktuig met overleg hebbe uitgedacht, komt hem de dankzegging der nakomelingſchap toe. Ik betuig geene reden te hebben, om deze uitvinding aan DREBBEL, op goede gronden, te ontzeggen, maar wel om dezelve in twijfel te trekken, en niets zal mij aangenamer zijn, dan daarin van dwaling overtuigd te worden. Zie hier mijn gevoelen.

In den jare 1662 bezocht de Reiziger MONCONNYS den ſchoonzoon van DREBBEL, die hem wonderbare daden van zijnen ſchoonvader verhaalde. MONCONNYS noemt deze op, doch

doch maakt met geen enkel woord gewag van den *Thermometer*. Ik heb nagespoord de reden, waarom zoo vele Schrijvers, terwijl de eene den anderen naschrijft, DREBBEL voor den uitvinder van dit werktuig houden. Ik heb gevonden, dat alles steunt op de getuigenis van DALENCÉ, in zijn Werk, getiteld: *Verhandeling over de Barometers, Thermometers en Notiometers*, te *Amsterdam* gedrukt in het jaar 1688, en dus ruim vijftig jaren na den dood van DREBBEL. Ik erken, dat zulk eene getuigenis eenige opmerking verdient, maar zij is door geen enkel bewijs gestaafd. Wil men, dat eenige overlevering tot grondslag van dezelve verstrekt hebbe, zoo vraag ik, waarom dan beroemde mannen de uitvinding van den *Thermometer* aan andere Natuurkundigen hebben toegekend?

Ik zal niet spreken van hetgene zekere FLUD of a FLUCTIBUS, in zijn Werk, getiteld; *Philosophia Masayca*, uitgekomen in den jare 1638, verhaalt, te weten, dat hij in een handschrift, toen reeds vijf honderd jaar oud, de afbeelding had gevonden van een werktuig, geheel overeenkomende met den *Thermometer*, zoo als deze geacht werd door DREBBEL te zijn uitgevonden. Immers, zoo dit verhaal al

met

met de waarheid overeenstemme, verdient het evenwel geen volkomen geloof, omdat genoemde Schrijver geen genoegzaam berigt van dit handschrift heeft gegeven. Anderen, zoo als MALPIGHI en BORELLI, houden SANCTORIUS voor den uitvinder van den *Thermometer*. MUSSCHENBROEK wederspreekt dit, in eenen brief aan HENNERT, geschreven omstreeks het midden der vorige eeuw, en geeft aan DREBBEL ganschelijk de eer der ontdekking, maar hij doet dit op zeer zwakke gronden. „Car," zegt hij, „son thermomètre a été connu dans la Hollande il „y a 120 ans, et j'en ai vu moi-même „d'exécutés par le célèbre artiste NATHANAEL „EVANS, qui vivoit à peu près dans le même „tems, enz." Wanneer men toch nagaat, dat SANCTORIUS en DREBBEL in denzelfden tijd hebben geleefd, zie ik niet, waarom EVANS niet eveneens in *Holland Thermometers* zoude hebben kunnen vervaardigen, indien zij van den eerstgenoemden afstamden, daar in beide gevallen de uitvinding buiten 's Lands moet zijn geschied. VIVIANI schrijft den *Thermometer* toe aan GALILEI; FULGENZIUS aan PAUL SARPI; DUHAMEL aan BOYLE; STURMIUS en LANA aan een' Groothertog van *Toskanen*.

Hoe

Hoe dit zijn moge, ik houde, tot beter onderrigt, het wel voor mogelijk, maar niet voor zeer waarſchijnlijk, veelmin zeker, dat DREBBEL de uitvinder van dit werktuig zoude zijn geweest. - Iets anders is de uitvinding der ſcharlakenverw, beſtaande in de vermenging der tinctuur van cochenille met eene oplosſing van tin in ſterkwater. Ik vind de uitvinding hiervan aan DREBBEL toegeëigend bij BECMAN: *Beiträge zur Geſchichte der Erfindungen.* Volgens het berigt, door dezen ingewonnen, hetwelk echter bloot op de mondelinge mededeeling van den Verwer KUHLENKAMP, te *Bremen*, berust, zou DREBBEL daartoe gekomen zijn op deze wijze. Hij had een extract van cochenille voor zijn venſter ſtaan, om daarmede *Thermometers* te vullen, waarin bij toeval door een gebroken glas ſterkwater viel. Terſtond zag hij de kleur der cochenille in eene hoogroode veranderen. Bij nader onderzoek bleek, dat het tin, hetwelk aan de venſterglazen zich bevond, door het ſterkwater was opgelóst, en tot oorzaak der kleurverwisſeling had verſtrekt. Deze ontdekking zoude DREBBEL medegedeeld hebben aan KUFLAER, Verwer te *Leyden*, die naderhand zijn ſchoonzoon zoude zijn geworden,

door

door wien zij tot volkomenheid zoude zijn gebragt, en de genoemde kleur den naam van *color kuflerianus* bekomen hebben.

Zonderling moet het voorkomen, dat hier gewag gemaakt wordt van eenen schoonzoon van DREBBEL, van denzelfden naam als die, welke op een dorp, niet verre van *Londen*, Doctor was. Deze zwarigheid wordt opgelost door de opmerking, dat twee dochters van DREBBEL met twee Heeren KUFELAER of KUFLAER waren gehuwd, waarvan ik echter geene bevestiging heb aangetroffen.

Wij komen nu tot die uitvindingen van DREBBEL, waarvan door hem zelven, of door anderen, eenigzins breedvoeriger wordt gewag gemaakt.

In de eerste plaats vordert hier onze overweging zijne uitvinding van het *primum mobile*, of de *eeuwigdurende beweging*. DREBBEL heeft dezelve, in zijne *Dedicatie* aan Koning JACOB, met deze woorden beschreven:

„ Tot bewys," zegt DREBBEL, „ dat versta
„ die oorsaec van 't *primum mobile:* so
„ maeck een kloot, die hem eeuwelyck be-
„ weghen can, nae den loop des hemels alle
„ 24 uren eens rontom, of so veel malen
„ meer als van nooden. Also dat in duysent

„ jaer niet eens falieren wil, ons wysende
„ jaren, maenden, dagen, uren, den loop
„ van son, van maen, van alle planeten en
„ sterren, wiens loop den mensch bekent.
„ Alsoo oock maack allerley Instrumenten, die
„ eeuwelyck spelen op haer tyt en in summa
„ wat voor een tyt gemaeckt kan werden;
„ door dalent ghewicht, of door springhvee-
„ ren, door loopende wateren, door wint,
„ oft door vyer, dat kan ghemaeckt worden
„ door dese kennis, voor eeuwelyc. Maer
„ die costen alleen syn die oorsaeck, dattet
„ onprofytelyck, om te gebruycken voor groot
„ gewelt. En voorder tot bewys, hoe ver-
„ sta, waerom die dinghen opwaerts rysen,
„ oft nederwaerts dalen, oft door wat oor-
„ saeck de aerde in t midden van t water,
„ en het water in t midden van de lucht
„ gedragen werden, soo hangh alsoo in
„ een besloten glas, de aerde in t midden
„ van t water, en het water in t midden
„ van de lucht, en de lucht in t midden
„ van t vier, den een den anderen omvangen-
„ de, en haer selven soo ront makende, als
„ eenigh dingh op die weerelt, seer wonder-
„ lyck en gheneuechlyck om sien. Oft ter
„ contrarie, hang die lucht in t midden van

„ t wa-

„ t water, soo ront als een kloot, en het
„ water in t midden van de aerde, den een
„ den anderen omvangende, gelyck wy sien
„ doen de locht den aerdbodem. En maec
„ aldus hoog als laeg, laegh als hoog, het
„ licht als zwaer, het zwaer als licht, en doe
„ het staende water opwaerts rysen tot die
„ hooghde van thien, twintich, hondert oft
„ meer voeten. Voorts alsoo verstae die oor-
„ saec des wints, maeck instrumenten, die
„ gheweldelyck wint geven, en door die ken-
„ nis van ebbe en vloedt, maeck een Instru-
„ ment dat eeuwelyck ebt en vloeyt, tus-
„ schen nacht en dach tweemael hoog en laeg,
„ wysende door scherp opmercken maenden,
„ uren en andere dingen meer. Gelyck, o Ko-
„ ningh, in dit tegenwoordige Instrument
„ meugt sien en proeven, alle na lust, die
„ waarheydt van mijn schryven. Dit is een
„ twyghken van den eeuwigh-beweghenden
„ boom, gegriffelt op de ware kennis der
„ elementen, een wit van alle ondersoeckers
„ der dingen, tot eeuwiger ghedachtenis voor
„ den genen so na komen sullen."

Moeijelijk valt het, uit deze beschrijving eenig licht wegens de ware gesteldheid van DREBBELS uitvinding te scheppen. Al wat

men er uit kan opmaken bestaat hierin, dat dezelve eene soort van *planetarium* schijnt geweest te zijn, waarbij eenige werktuigen waren gevoegd, om weêr- lucht- en andere verschijnselen na te bootsen. Ik kan echter niet voorbij, te dezen aanzien, twee aanmerkingen in het midden te brengen.

De eerste is deze, dat de uitvinding van het werktuig der *eeuwigdurende beweging* aan DREBBEL betwist wordt door GEERAARDT BRANDT, die dezelve toeschrijft aan PIETER JANSZOON HOOFT. Deze was een der telgen uit het doorluchtig geslacht, waaruit de groote Drossaard zijnen oorsprong nam. Hij vond veel lust in het beoefenen der Natuurkunde; schoon ik niet weet, dat hiervan eenige wezenlijke proeven zijn aan den dag gebragt, uit welke men zoude kunnen oordeelen, of de eernaam van *schrander onderzoeker der Natuur*, welke hem door BRANDT wordt gegeven, hem inderdaad toekomt. Ik vind hem bij den Geschiedschrijver HOOFT meermalen vermeld (*), doch weinige bijzonderheden van hem aangeteekend. Het blijkt echter, [illegible] ter,

(*) Onder anderen, *Ned. Hist.* B. XIII. bl. 566, *Brieven*, bl. 185, 193, 236, 283, 288, 308, 322.

ter, dat hij veel gereisd, en lang vertoefd heeft aan het Hof van Keizer RUDOLPH, met wien hij in gemeenzame betrekking stond. VONDEL noemt hem, *Poëzy*, D. X. bl. 99:

De vader, die natuur van lidt tot lidt ontleede,
De weerelt kende, en, in het Oostenrijksche Hof,
By RUDOLF was gezien om zijne wijze rede,
En aangezocht, ten steun van 's Keizers staat en lof.

Van dezen nu zegt BRANDT, in het *Leven van* HOOFT, bl. XIX, „ dat hij vinder was van dat „ vermaarde werktuigh der Eeuwige Bewee„ ghing, voordeezen *t' onrecht* aan DREBBEL „ van *Alkmaar* toegeschreeven." Geen enkel bewijs echter heeft hij tot staving van deze stelling aangevoerd. Misschien heeft BRANDT het oog gehad op een gelijksoortig werktuig, door PIETER JANSZOON HOOFT uitgedacht. Hoe dit zij, de bovengemelde *Dedicatie* van DREBBEL komt mij voor zoo geheel gesteld te zijn in zijnen eigenen geest; de *eeuwigdurende beweging*, daarin beschreven, staat in zulk een naauw verband met den persoon en de lotgevallen van DREBBEL, dat men zich geweld zoude moeten aandoen, om hem de eer der uitvinding, hoe groot of gering die dan ook zijn moge, te onttrekken. Ik moet

hierbij nog uitdrukkelijk aanhalen de volgende betuiging van DREBBEL, in zijne meergenoemde *Dedicatie*, bl. 60: „ Verklare voor den „ levendighen Godt, dat noch die Schriften „ van de Ouden, noch eenighen mensch my de „ minste hulp hierin gedaen heeft: maar heb „ dit alleen gevonden, door ghestadigh opmerc- „ ken, in t onderfoecken van de Elementen."

De tweede aanmerking betreft de waarde van de evengemelde uitvinding. Men kan uit de beschrijving van dezelve, door DREBBEL gegeven, niet grondig oordeelen; maar een beroemd Geleerde en tijdgenoot van DREBBEL heeft zijn gevoelen over dezelve openbaar gemaakt: ik bedoel den beroemden KEPLER, die, in eenen boven reeds door ons gedachten brief (*), het volgende schrijft:

„ Quod ad DRUBLERUM Belgam attinet, „ Serenitatem tuam latere nolo, hodie a Cae- „ saris Majestate quendam in *Angliam* able- „ gari, qui inter alia DRUBLERO etiam per- „ suadere in mandatis habet, ut ad Caesaris „ Majestatem *Pragam* se conferat. De in- „ ventionibus ejus ita judico, earum usum „ haud magnum fore in rebus metallicis, „ quod motum elementorum et elementatorum

„ pre

(*) Zie bl. 77.

„ pro fundamento substernit. Ad priorem
„ quod attinet, pro certo et explorato habeat
„ Serenitas tua, plus eo effici non posse,
„ quam in judicio meo super hac re litteris
„ consignato innuo. Nam moveri est pati,
„ patitur, quod vincitur, vincitur quod debi-
„ lius, pondus ergo minus a majori. Quare
„ in omni casu potentia fortior sit necesse est
„ pondere minori. Neque eum in finem in-
„ ventae sunt machinae hydraulicae, ut pon-
„ dus producant vel augeant, ubi nullum pon-
„ dus adest. Ex nihilo enim aliquid efficere
„ solius Dei est reservatum, sed omnium
„ machinarum hic est scopus unicus, ut duo
„ pondera, trahens et tractum, apte conjun-
„ gant, omniaque ita disponant ut inde con-
„ tinuus exsurgat motus. Summa igitur ar-
„ tium omnium perfectio in eo consistit ut
„ totam potentiam aquae trahentis sine detri-
„ mento ad aquam montanam dirigant, nul-
„ lumque tempus feriando perdant, minimam-
„ que aquae partem per se movendae machinae
„ impendant. Hunc qui assequitur scopum
„ artem in hoc genere ad summum perduxit
„ fastigium. Jam si DRUBLERUS spiritus unum
„ vel decem poterit conducere, qui nullius
„ cibi et potus indigi aquam montis exhau-

„ riant, vel si creare poterit animam novam, „ quae instrumenta ejus sine ponderibus alios- „ que motus elementares moveat, et in motu „ conservet, tunc mihi erit magnus Apollo. „ Nollem autem hac de re vel duorum tantum „ florenorum cum aliquo facere sponsionem."

„ Wat den Nederlander DREBBEL betreft, „ ik wil voor Uwe Doorluchtigheid niet ver- „ bergen, dat heden door Zijne Keizerlijke „ Majesteit iemand naar *Engeland* wordt af- „ gevaardigd, die onder anderen ook last „ heeft, DREBBEL over te halen, om zich „ naar Zijne Keizerlijke Majesteit te *Praag* „ te begeven. Ten aanzien van deszelfs uit- „ vindingen ben ik van gevoelen, dat derzel- „ ver nut in de mijnwerken niet zeer groot „ zijn zal, omdat hij de beweging der ele- „ menten tot grondslag legt. Uwe Doorluch- „ tigheid mag het als zeker en buiten allen „ twijfel stellen, dat hierdoor niet meer kan „ te weeg gebragt worden, dan ik in mijn „ schriftelijk gevoelen over deze zaak heb te „ kennen gegeven. Immers, hetgene bewogen „ wordt, verkeert in eenen lijdenden toestand; „ hetgene in eenen lijdenden toestand verkeert, „ wordt door iets anders overwonnen; het- „ gene overwonnen wordt, is noodwendig

„ zwak-

„ zwakker, en dit heeft werkelijk plaats bij een
„ minder gewigt, ten aanzien van een meer-
„ der. Weshalve in elk mogelijk geval de
„ magt, die de beweging veroorzaakt, groo-
„ ter zijn moet dan de last of het tegenwer-
„ kend gewigt. De waterloopkundige werk-
„ tuigen toch zijn niet uitgevonden ten einde
„ een gewigt voort te brengen, of te ver-
„ meerderen, waar geen gewigt bestaat; want
„ uit niets iets te voorschijn te brengen, staat in
„ de magt van God alleen; maar het eenig oog-
„ merk van alle werktuigen is, twee werken-
„ de krachten, die, welke beweegt, en die,
„ welke bewogen wordt, behoorlijk met elkan-
„ der te verbinden in dier voege, dat er eene
„ gedurige beweging uit geboren worde. De
„ grootste volmaking der kunst is bij gevolg
„ hierin gelegen, dat het water, hetwelk als
„ oorzaak van beweging wordt aangewend,
„ met al zijn vermogen op het bergwater
„ werke, zulks onophoudelijk doe, zonder
„ eenig verlies van tijd, terwijl de minst
„ mogelijke hoeveelheid tot de beweging van
„ het werktuig worde gevorderd. Die dit
„ doel bereikt, heeft de kunst tot den top
„ van volkomenheid gevoerd. Indien nu
„ DREBBEL kans ziet om een of tien geesten

„ te huren, die, zonder spijs of drank te „ behoeven, het bergwater uitputten, of in„ dien hij zich in staat bevindt, eene nieuwe „ luchtvormige stof te scheppen, die zijne „ werktuigen zonder gewigt in beweging „ brenge en in beweging houde; dan zal ik „ hem voor den Vorst van alle Kunstenaren „ erkennen. Ik zoude echter niet gaarne eene „ weddenschap van slechts twee gulden hier„ voor willen aangaan."

Eene andere uitvinding van DREBBEL, welke hij zelf heeft beschreven, was een *muzijk-instrument.* Hij geeft hiervan eene beknopte uitlegging in eenen brief, uit de gevangenis te *Praag*, aan Keizer RUDOLPH geschreven, dus luidende:

„ Vooreerst," zegt hij, „ zullen de voor„ hangzels der klavecimbels, zoo dra de zon „ schijnt, zich van zelve openen, en de „ schoonste muzijk zal zich laten hooren. „ Doch, wanneer de zon ondergaat, of zich „ achter eene wolk verbergt, zal de muzijk „ ophouden, en de voorhangzelen van zelve „ gesloten worden. Hier bij zal zich eene „ bron bevinden, die onophoudelijk van „ zelve met 2 stralen zal springen, doch, „ wanneer de zon schijnt, zullen honderd

„ en

„ en meer stralen springen. Neptunus zal „ met de zeegodinnen en Tritons uit een „ hol te voorschijn komen, en zich in de „ stralen des waters wasschen; zoo dra echter „ de zon ophoud te schijnen, houden de „ buizen op te loopen, en Neptunus begeeft „ zich treurig wederom naar zijn hol. Bo„ vendien zal ook Phœbus uit de wolken ko„ men en op een wagen met vier paarden „ zitten en spelen. De paarden zullen door „ de beweging hunner vleugelen in de lucht „ zweven en den wagen voorttrekken, ja ook „ de wielen van den wagen zullen zich in de „ lucht omdraaijen. Zoo dra echter de zon „ ophoudt te schijnen, zal Phœbus zich we„ der achter de wolken verbergen. Op het „ altaar van Neptunus zal een glas staan, „ waarin alle 24 uren en bijna 40 minuten „ water tot eenen bepaalden tijd tweemaal „ rijst en daalt, zoodat het alle uren en de „ vierde deelen daarvan ten naauwkeurigste „ aanduide. Alle deze bewegingen zullen van „ zelve plaats hebben, en wel door eene „ eeuwigdurige beweging, waaraan men nim„ mer iets behoeft te helpen of te maken."

Ten derde moet ik herinneren eenen brief, door DREBBEL aan IJSBRAND VAN RIETWIJK geschre-

schreven, mede met een enkel woord reeds door ons vermeld, in welken hij zijne optische en katoptrische uitvindingen beschrijft. Die brief staat in de laatstgenoemde uitgave van DREBBELS Werken te lezen, en luidt aldus:

„ Ik zit alleen in mijn kamer openbaar,
„ doch niemand bij mij hebbende, zoo ver-
„ ander ik mij voor het oog des Aanschouwers
„ van buiten de kamer; vooreerst in mijn
„ kleeding, in tegenwoordigheid van alle die
„ het aanschouwen: nu word ik gekleed en
„ aangedaan met zwarte zijde, en een oogen-
„ blik daarna, ja zoo aanstonds en spoedig
„ als iemand zoude kunnen denken, word ik
„ aangedaan met groene of roode zijde, ja ik
„ word bekleed met zijde van allerlei ko-
„ leur, die men bedenken mag, en dat niet
„ alleen, maar ik verwissel mijn kleeding in
„ allerley soort van gewaad, en zijde van ve-
„ lerlei koleur, vlakken en bloemen doorwe-
„ ven. Nu heb ik een kleed aan met zilver
„ en met goud doorwerkt, nu blink ik in een
„ koninklijk gewaad, glinsterende van peerlen
„ en diamanten, en allerlei kostelijk gesteen-
„ te; maar een oogenblik daarna heb ik het
„ gewaad van een bedelaar aan, omzet met
„ lappen van allerlei koleur en zeer mismaakt,

„ daar

„ daar ik in al dit doen niet anders dan één
„ kleed aan hebbe, dat ik niet af en legge.
„ Daarenboven zoo verander ik mij in de ge-
„ daante van een boom, zeer natuurlijk, en
„ heel anders als iemand zoude vermoeden,
„ dewelke zijn takken en bladeren als door
„ eene natuurlijke beweging heen en weder
„ ſlaat, en niet alleen eenderley, maar ook
„ allerley ſoorten van boomen, na dat het mij
„ gelieft. Daarna neem ik de gedaante van
„ allerlei gedierte aan, welke ik begeer, zoo
„ dat ik nu de gedaante van een leeuw, dan
„ van een beer, wolf of paard aanneme, na
„ dat ik het begeer. Ik doe ook zien, even
„ als of de aarde geopend wierde, en doe
„ dampen uit dezelve voortkomen, in de
„ gedaante van een wolke, en daarna zich
„ veranderende in zoodanige gedaante als ik
„ gebiede. Eerſtelijk, zoo vertoon ik de
„ perſoon van ALEXANDER DE GROOTE, of
„ andere koningen en princen na mijn begeer-
„ te, en dat niet alleen, maar ik vertoon
„ ook menſchen, die in oude tijden geleefd
„ hebben, van 20 of 30 voeten hoog. Dezel-
„ ve doe ik uit de aarde voortkomen op een
„ wonderbare wijze, en met volmaakte leden
„ na proportie, in alles natuurlijk en levendig."

„ N.B.

„ N. B. Deze en andere wonderen doe ik
„ voortkomen door een nooit bekende uitvin-
„ ding, het welk ik door behulp van de
„ optica hebbe bedacht, door welke weten-
„ ſchap veel wonderen en zeldzame zaken
„ konnen voor den dag gebragt worden, het
„ welk te lang zoude zijn om te verhalen."

„ UE. vriend C. DREBBEL."

Eindelijk, ten vierde, moet ik de getuige-
nis aanvoeren van een kundig Natuuronder-
zoeker, den beroemden BOYLE, wegens een
ſchip, door DREBBEL uitgedacht, om onder
water te varen; welke getuigenis, uit hoofde
der redenen van wetenſchap, bij dezelve ver-
meld, ten aanzien van de waarheid der zaak,
zeer gewigtig is. Men vindt het bij evenge-
melden Schrijver, *Opera omnia, T. I. p.* 140.
Het luidt dus:

„ Notum tibi faciam commentum quoddam
„ viri, propter suam in Mechanicis et Chy-
„ micis peritiam merito insignissimi, CORNELII
„ DREBELLII, quem, alia inter quae praesti-
„ tit miranda, asserunt non pauci, iique viri
„ satis fide digni, naviculam pro nupero Rege
„ nostro, Doctissimo JACOBO, submarinae
„ navigationi utilem excogitasse. Cujus expe-
„ rimentum in Thamesi, stupendo cum suc-
„ ces-

„ cessu, factum erat. Navigium duodecim
„ remiges, praeter transfretandos, tulit; ex
„ quibus unus ad hunc usque diem superstes,
„ rem magni nominis Mathematico tradidit, a
„ quo ipse accepi. Quod ideirco narravi
„ quoniam, cum nec curiositas mihi, nec
„ opportunitas defuerit particularius expiscandi
„ inter affines DREBELLII, potissimumque ex
„ ingenioso Medico, qui illius filiam uxorem
„ duxerat, causas, ex quibus possibile esse
„ duceret efficere ut homines inassueti admo-
„ dum tamdiu sub aqua insuffocati, et, (ut
„ transfretatus vir modo memoratus asserebat,)
„ nedum laesi perdurarent, hoc relatum mihi
„ est responsum: putasse DREBELLIUM non
„ totum aeris corpus, at certam illius quin-
„ tessentiam (ut loquuntur Chymici) seu spi-
„ rituosam illius partem efficere, ut respirationi
„ inserviat, quâ consumptâ, crassius quod
„ relliquum est corpus, sive cadaver (sit ver-
„ bo venia) aëris, vitalem flammam in corde
„ residentem, fovere non valet. Ita (in
„ quantum colligere potui) praeter Mechani-
„ cum navigii inventum, Chymicum habuit li-
„ quorem, quem praecipium inter submarinae
„ navigationis arcana, duxit. Quotiescunque
„ enim puriorem aëris partem consumptam vel

„ ni-

„ nimium respiratione depravatam, et eorum „ effluviis, qui navigarunt, saturatam animad- „ vertit, recluso vase illo liquore completo, „ derepente turbato aeri talem vitalium par- „ tium proportionem restituit, qualis efficere „ potuit, ut respirationi aliquamdui subserviret, „ an dissipando vel praecipitando crassas exha- „ lationes aliove intelligibili modo, jam non „ vacat in examen proferre. Sufficiet mihi si „ addam mihi occasionem obvenisse praecipuis „ aliquot amicis inserviendi, et cum hoc „ maxime conarer, ut cujusmodi stupendus „ hic liquor esset expiscarer, fidenter affirma- „ runt DREBELLIUM hoc nemini uspiam voluisse „ indicare, nec ex qua constaret materia, nisi „ unico tantum ostendere, qui me de ipsa „ rei veritate fecit certiorem."

„ Ik zal u bekend maken zekere vertelling „ nopens eenen man, die te regt, van wege „ zijne ervarenheid in de Schei- en Werktuig- „ kunde, zeer beroemd is, te weten CORNELIS „ DREBBEL. Van dezen wordt verhaald, en „ wel door mannen, die genoegzaam geloof „ verdienen, dat hij voor wijlen onzen Koning, „ den zeer geleerden JACOBUS, een schip „ zoude uitgedacht hebben, geschikt om on- „ der zee te varen; waaromtrent met den

„ ge-

„ gelukkigften uitflag, tot groote verbazing, „ eene proef zoude genomen zijn op den „ *Teems.* Het fchip had twaalf roeijers, „ behalve degenen, die door hetzelve werden „ gevoerd, van dewelke een, die tot den „ huidigen dag in leven is, de zaak verhaald „ heeft aan eenen Wiskundige van grooten „ naam; van wien ik zelf dit heb vernomen. „ Ik deel u zulks mede, aangezien het „ mij niet aan lust of gelegenheid heeft „ ontbroken, om bij de nabeftaanden van „ DREBBEL, inzonderheid bij den fchranderen „ Geneeskundige, die deszelfs dochter in hu„ welijk heeft, onderzoek te doen naar de „ oorzaak, waardoor het mogelijk werd, dat „ menfchen, daaraan niet gewoon, zoo lang „ onder water konden blijven, zonder te ftik„ ken, ja zelfs, gelijk de evengenoemde „ perfoon vermeldde, zonder eenig letfel te „ ondervinden. Men gaf mij hierop tot ant„ woord, dat DREBBEL van gevoelen was, „ dat niet al de lucht, maar flechts een ge„ deelte van dezelve, de *quinta essentia*, „ zoo als de Scheikundigen het noemen, tot „ de ademhaling diende, na welks vertering „ het grovere gedeelte, dat overbleef, het „ *cadaver*, als ware het, van de lucht, niet

„ in ſtaat was de levensvlam, die in het hart
„ huisvestte, te voeden. Derhalve, zooveel
„ ik konde opmaken, had hij, behalve de
„ werktuigelijke uitvinding van het ſchip, een
„ zeker ſcheikundig vocht, hetwelk inzonder-
„ heid tot de geheimen van de vaart onder
„ water werd gevorderd. Zoo dikwijls hij,
„ namelijk, bemerkte, dat het zuivere ge-
„ deelte der lucht was verteerd, of te veel
„ door de ademhaling bedorven, en door de
„ uitwaſeming der ſchepelingen verzadigd,
„ wist hij, door het openen van eene flesch,
„ met het genoemde vocht gevuld, terſtond
„ zoo veel levenslucht in den onzuiveren
„ dampkring te brengen, als noodig was om
„ eenigen tijd adem te halen. Of hij zulks
„ deed door het verdrijven of doen nederzin-
„ ken der grovere dampen, of op eenige
„ andere begrijpelijke wijze, lust mij nu niet
„ te onderzoeken. Ik zal hierbij alleen nog
„ voegen, dat ik gelegenheid gehad heb, om
„ aan eenige bijzondere vrienden van DREBBEL
„ dienst te bewijzen, en toen ik van hen op
„ alle mogelijke wijze zocht te weten te ko-
„ men, van welken aard toch dit verwonder-
„ lijke vocht zijn mogte, hebben zij mij vol-
„ mondig te kennen gegeven, dat DREBBEL

„ dit,

„ dit, evenmin als waaruit het bestond, aan
„ niemand ooit had willen mededeelen, be-
„ halve aan eenen enkelen, die mij zulks dan
„ ook, als overeenkomstig met de waarheid,
„ heeft betuigd."

MERSENNUS, in zijn Werk, *Phaenomena Hydraulica*, Prop. 49. Corol. 2, spreekt ook over deze uitvinding van DREBBEL, als van eene zaak, die bekend was. Hij overweegt bij die gelegenheid in het kort, wat er vereischt wordt, niet alleen om het schip naar willekeur te doen rijzen, dalen en in onderscheidene rigtingen te bewegen, maar ook om te beletten, dat het water er indringe en de lucht bedorven worde. Het is echter duidelijk, dat dit eene bloote bespiegeling is van MERSENNUS, die met de wezenlijke uitvinding van DREBBELS schip niets gemeens heeft.

In de bovenstaande overweging der *lotgevallen*, *Schriften* en *uitvindingen* van den vermaarden DREBBEL, heb ik mij zoo veel mogelijk weêrhouden, om stellig oordeel te vellen, behalve daar, waar de aard van het onderwerp duidelijk sprak. Ik zal mij zeer hartelijk verheugen, indien anderen, met meer scherpzinnigheid en geleerdheid toegerust,

zich gelieven te verledigen, om deze korte schets in te vullen en te volmaken, ten einde DREBBEL geheel in het ware licht verschijne, hetgeen voor de geschiedenis der Natuurkunde niet volstrekt onverschillig is.

●●●●●

BIJ-

BIJVOEGSEL.

In de opgave der levensbijzonderheden van DREBBEL heb ik geen gebruik gemaakt van de breede dichterlijke uitweiding over zijnen perſoon, die voorkomt in een Latijnsch gedicht, ten titel voerende *Almeria literata*, vervaardigd door CORNELIS VAN HERK. Men had mij dit gedicht als ten uiterſte belangrijk opgegeven, vooral om nadere kennis te erlangen nopens DREBBELS verdienſten en lotgevallen. Schoon deszelfs bloote inzage mij terſtond overtuigde, dat het op geenen hoogen rang, als Poëtisch voortbrengſel, konde aanſpraak maken, trof mij echter de betuiging van den Dichter, dat zijne berigten wegens DREBBEL gegrond waren op getuigenisſen van lieden, die het geluk gehad hadden hem naauwkeurig te kennen:

verum dixisse decebit
Pauca, at vera, fide summâ mihi cognita dignis
Testibus, artificem licuit queis noscere tantum,
Et quibus illius notissima fata fuere.

Hoe het met deze betuiging gelegen zij, is mij onbekend; maar niet, dat de inhoud van het gedicht, in twee bijzonderheden, regtstreeks strijdig is met hetgene van elders onbetwistbaar blijkt.

In de bovenstaande ontwikkeling van DREBBELS Schriften is onwederleggelijk bewezen, dat hij op geene groote mate van geleerdheid zich mogt beroemen, of liever dat een volkomen gebrek aan dezelve er in doorstraalt (*). Bovendien getuigt DREBBEL, in de Opdragt van zijn *perpetuum mobile*, aan Koning JACOBUS (†), dat hij de Latijnsche taal niet genoegzaam verstond, om zijne meening volkomen uit te drukken. Dit, derhalve, is aan geene tegenspraak onderhevig, en evenwel strijdt zulks met hetgene door den Alkmaarschen Dichter wordt gezongen. Deze verkondigt, dat de vader van DREBBEL, die Lid was van den Raad der stad *Alkmaar*, zijne zonen, met name den oudsten, CORNELIS, aan het onderwijs toebetrouwde van POTTER, toen Rector der Latijnsche Scholen binnen die stad; dat DREBBEL zich dit onderwijs uitnemend ten nutte maakte, ja den wensch van zij-

(*) Zie bl. 86. (†) Zie bl. 75.

zijnen vader en dien zijner Leermeesteren verre overtrof, alle, die met hem leerden, te boven strevende; dat hij vervolgens zich naar de Hoogeschool te *Leyden* heeft begeven, en zich ook aldaar met het gelukkigst gevolg op de Letteroefeningen toegelegd. Dus luiden zijne eigene woorden:

Pater illius urbis
Pars fuit *Almeriae* non inficianda senatus.
Ille suos natos, quorum CORNELIUS, ipse,
De quo sermo mihi, natu tunc maximus esset,
POTTERI curis, collegarumque labori
Commisit, nec suscepti natosque patremque
Poenituit studii; quin noster vota parentis
Ac praeceptorum longe superavit, et una
Praerupuit palmam discentibus omnibus. Unde,
Almeriae cursu studiorum rite peracto,
Multorum exemplo clarum Leidense Lyceum,
Doctorum turbâ florens, Sophiaeque magistris
Non paucis, adiit, quibus exprômentibus artes
Hauriret varias, quo sese postmodo posset
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Nec tantae illius curae, tantique labores
Successu caruêre suo, rediitque, peractis
Ex voto studiis.

Deze lofspraak, derhalve, strookt evenmin met DREBBELS eigene rondborstige bekentenis, als met den inhoud zijner Werken. Het eenige, dat men er uit kan opmaken, zoo verre anders 's Dichters berigten goed zijn, is, dat DREBBEL te *Alkmaar* op de Latijnsche School is geweest, en te *Leyden* heeft gestudeerd.

De andere bijzonderheid, waarop ik het oog had, heeft betrekking tot de beweegreden van DREBBELS togt naar het Keizerlijk Hof te *Praag*. Volgens onzen Dichter zoude DREBBEL zich derwaarts begeven hebben, omdat de zaken hem in *Engeland* niet naar wensch gingen. Hierop koos Keizer FERDINAND DE TWEEDE hem tot Leermeester voor zijnen zoon, en schonk hem tot belooning den titel van *Raad*. Met 's Keizers gunst vereerd, genoot DREBBEL, bovendien, de eer, van met kostelijke geschenken van Graven, Hertogen en Koningen begiftigd te worden, waardoor hij zich ten uiterste gelukkig bevond. Hooren wij den Dichter zelven:

—primum visit, viditque Britannos;
At non hic voto prudens cum cerneret ille
Respondere suo, quae responsura putabat,

Ger-

Germanos petiit fortes, adiitque Bohemos,
Metropoli ipsorum *Pragae* perducere tentans
Quod vitae reliquum, sedesque ibi fata quietas
Esse datura putans. Vixdum hic sibi legerat aedes,
Ecce Virum Caesar FERNANDUS nominis ejus
Alter, formando linguis ac Principe dignis
Moribus e multis, quorum tunc copia passim,
Dispiciens dignum nato, fidumque magistrum
Eligit. Ille sibi commissum pignus, et altam
Spem tanti imperii curâ suscepit, et arte
Conveniente sibi, magnique Parentis abunde
Respondit voto, quin et superavit id ipsum.
Unde sibi tantum quoque conciliavit amorem
Caesaris, ut, multis haec jura petentibus isto
Tempore posthabitis, solum delegerit ipsum,
Atque Senatoris fuerit dignatus honore.
Quo, sibi delato, noster perfunctus et ipso est,
Rebus et in dubiis praeclara negotia tanti
Imperii tunc consiliis, curisque levavit.
Pro quibus officiis Caesar donavit et ipsum
Muneribus magnis, justa et mercede laborum.
Huc accedebant comitum, Regumque Ducumque
Dona, quibus tantum certatim ornare studebant
Artificem, certe nullo non munere dignum.

Van Keizer RUDOLPH wordt hier geen enkel woord gesproken, evenmin, als van het toeval, waardoor DREBBEL, onder de regering van dezen Vorst, in de gevangenis geraakte. Wanneer men echter met dit verhaal van den Alkmaarschen Dichter den boven aangehaalden brief van KEPLER vergelijkt (*), blijkt het, buiten tegenspraak, dat DREBBEL juist op verzoek van Keizer RUDOLPH zich naar *Praag* heeft begeven; zoodat een van beiden waar is, of dat de Dichter hiervan geheel onkundig moet zijn geweest, of dat hij het moedwillig heeft verzwegen. Wat men hieromtrent aanneme, het strekt tot vermindering zijner geloofwaardigheid.

Er is nog iets, dat in het meergenoemde dichterlijke verhaal opmerking verdient, te weten, dat DREBBEL voorgesteld wordt reeds te *Alkmaar* al die uitvindingen vertoond te hebben, welke hem worden toegeschreven, met name de *optische* verschijnselen. Dit schijnt vreemd, wanneer men let op den brief, door DREBBEL aan IJSBRAND VAN RIETWIJK uit *Londen* geschreven (†).

Ook dit mogen wij niet met stilzwijgen voor-

(*) Zie bl. 102. (†) Zie bl. 108.

voorbij gaan, dat de Dichter ten aanzien van den aard van DREBBELS zoogenoemd *perpetuum mobile* geene duidelijke denkbeelden schijnt gehad te hebben. Hij stelt dit voor, en te regt, als reeds door DREBBEL vóór zijn vertrek van *Alkmaar* uitgedacht. Van deszelfs verrigtingen in die stad gesproken hebbende, voegt hij er bij:

Quid hic referam coeli, terraeque labores
Mobile perpetuum, superans praeconia quaevis
Maxima, tentatum nullis opus hactenus aevi
Artificum curis?

Naderhand vermeldt hij, dat DREBBEL, om zijne dankbaarheid aan Koning JACOBUS te betuigen, voor hetgene deze Vorst tot zijne verlossing uit de gevangenis te *Praag* had toegebragt, hem eenen glazen bol heeft vereerd, waarin de loop van zon, maan en sterren wordt voorgesteld.

Ipse Syracosii curas imitatus et artem
Artificis mirum e vitro confecerat orbem,
Nitentemque basi ex ebeno: cui sidera coeli,
Et solis, Lunaeque vias, mundique labores,
Mira, ac tentatâ paucis incluserat arte.

Wie

Wie ziet niet, dat dit hetzelfde werktuig is, waarvan eerst onder den naam van *perpetuum mobile* is gesproken, hetgeen de Dichter niet schijnt begrepen te hebben? Men leert echter bij deze gelegenheid, door welk ongelukkig toeval de nakomelingschap van de nadere kennis omtrent dit kunststuk is versto-ken. DREBBEL, namelijk, had het uit eene ligt breekbare stoffe vervaardigd, en 's Konings dochter heeft het ongeluk gehad het te breken.

Id Regi longo asservatum tempore tandem
Post obitum artificis FREDERICI filia Regis
Detrusit casu cuivis vele jure dolendo.

Eindelijk moeten wij aanmerken, dat in het geheele stuk met geen enkel woord wegens de uitvinding van den *Thermometer* wordt gesproken, evenmin als van het schip, waarmede DREBBEL eenen togt onder water zoude gedaan hebben; maar de verschijning der nieuwe ster in *Cassiopea*, bij de geboorte van DREBBEL, is door den Dichter niet vergeten. Hij maakt hiervan gewag met deze woorden:

Pri-

Primum
Hic tantus civis lumen vitale videbat
Primo, quo Batavum libertas coeperat, anno
AURIACI auspiciis, quo summo fulgida coelo
Cassiopeia novam nostris majoribus olim
Spectandam dederat stellam.

Ik acht het niet onbelangrijk, ten flotte hierbij te voegen hetgene bij HOOFT, *Nederlandſche Historien*, D. I. bl. 283, wegens deze ſter en derzelver verſchijning geboekt ſtaat: „Dit geſchiedde in Wynmaandt: in „de welke zich een nieuwe ſtar wat beneeden het teeken van *Cassiopea* vertoonde, „die, nocht onder 't getal der dwaalende, „nochte der hechte hemellichten, behoorde. „Ook bleek zij een gebooren lichaam te „weezen, bij haar groeyen, afgaan, en ver„dwynen ten eynde van zestien maanden. „Dit diende tot ſtof voor d'onderzoekzieke „vernuften, waanende, in zulke oopenbaa„ringen, Gods geheymenisſen te beſpieghe„len; en met menschlyke ooghen die eyn„delooze voorzienigheit t' achterhaalen. En„de hield men den Landtvooghdt niet vry „van diergelyke oovergeloof, als die GEMMA „FRISIUS zoude verzocht hebben, zyn ge-

„voe-

„ voelen daarop by geschrift te stellen. Zee-
„ ker de waarneemers van den zwaay der
„ opperwereldsche kreitzen verklaarden, geen'
„ baak van deeze soorte, sint den geley-
„ der der Oostersche wyzen tot CHRIST,
„ in de lucht gespeurt te zyn: en dat men
„ misschien dusdaanighe wonderen, voor boo-
„ den van eenighe naakende wisseling der
„ aardsche dingen, neemen moght; geens-
„ zins voor merk van den standt, dien zy
„ grypen zouden."

OVER DE
WISKUNDIGE VERDIENSTEN
VAN
PRINS MAURITS.

OVER DE WISKUNDIGE VERDIENSTEN

VAN

PRINS MAURITS.

Men is, niet zonder reden, gewoon, in het beoordeelen van Vorsten of hooge Staatspersonen, voornamelijk te letten op hunne openbare verrigtingen, en den uitslag der pogingen, door hen ten algemeenen nutte in het werk gesteld. Naar dezen maatstaf worden, bij tijdgenooten en nakomelingen, hunne verdiensten geschat; terwijl men zelden, met genoegzame belangstelling, acht geeft op het-

 ge-

gene hen, in hunne betrekking als mensch, in vergelijking met hunne overige natuurgenooten, kenmerkt of onderſcheidt. Het tooneel, waarop deze perſonen te voorſchijn treden, is zoo groot en luiſterrijk, dat het de oogen, bij de onmogelijkheid, om al het merkwaardige gelijkelijk gade te ſlaan, als ware het, noodzaakt, zich bij uitſluiting tot enkele punten te bepalen, en voor het minder blinkende bijna verblindt. Hun karakter ſtraalt wel door in hunne handelingen, maar ſlechts in de hoedanigheid, waarin zij werkzaam zijn. Schitteren, gelijk ſomtijds gebeurt, hunne bekwaamheden, men ziet met geestdrift of eerbied meer op den uiterlijken glans en algemeenen omvang, dan met kalme bedaardheid op derzelver juiste geſteldheid. In één woord, rang en aanzien breken de lichtſtralen, die van het binnenſte des gemoeds uitſtroomende, de ware geſteldheid der ziel kenbaar maken, en leiden ze af van het oog, dat met ſcherpzigtigheid haakt om dezelve op te vangen.

Een groot nadeel ontſtaat hieruit voor degenen, die zich in zulk eenen verhevenen ſtand geplaatst zien, te weten, dat hunne wezenlijke waarde dikwijls onbekend blijft, daar hunne kennis en deugd zich veelal onder eene

eene dubbelzinnige of twijfelachtige gedaante, zelden in waarheid en eenvoudigheid, vertoonen.

Gelukkig de Vorst, die door toeval van dit algemeene lot, al ware het slechts in een enkel opzigt, wordt uitgezonderd. Smaakt hij het genot hiervan niet bij zijne tijdgenooten, hij vindt dit vergoed in de achting der nakomelingschap. Dit toeval echter kan uit den aard der zake niet dan ten uiterste zeldzaam voorkomen. Hiertoe toch wordt vereischt, dat of de hoofdpersoon zelf zulke duidelijke, treffende blijken van zijne inwendige gemoedsgesteldheid aan den dag legge, dat alle twijfel onmogelijk wordt, of dat een ander, die door naauwe betrekking in de bijzondere gelegenheid is deze op te merken, dezelve met getrouwheid en naauwkeurigheid aan het licht brenge. Het eerste is zeer moeijelijk, van wege de uitgebreide mate van voortreffelijkheid, die daartoe wordt gevorderd; het laatste is zulks niet minder, uit hoofde van den nevel, dien ontzag, eerbied en belang gewoonlijk verspreiden rondom het oog dergenen, die in de nabijheid van Vorsten verkeeren.

Men mag het derhalve, zoo ik mij niet bedriege, als een wezenlijk voorregt aanmer-

ken, dat de twee eerste Vorsten, die uit het Doorluchtig Huis VAN ORANJE over de *Vereenigde Nederlandsche Gewesten* hebben geregeerd, zich in de beide evengenoemde gevallen bevinden.

Onder welk volk is ooit een Staatsman opgestaan, grooter dan WILLEM DE EERSTE? Wie had ooit met meer tegenstand, uit- en inwendige moeijelijkheden in zijne loopbaan te worstelen? Wie heeft ooit luisterrijker over lot en omstandigheden gezegevierd? En waaraan had hij dit te danken? Aan dat veelomvattend verstand, dat met eenen enkelen blik de schakel der oorzaken en gevolgen overzag, en zoo zijne maatregelen beraamde; aan die grondige kennis van het menschelijk hart, waardoor niets, wat in het binnenste van zijne tegenstrevers omging, voor zijn aldoordringend oog bleef verborgen; aan die standvastigheid van geest, eindelijk, waardoor hij, zeker van zijne zaak, alle kansen berekend en geschat hebbende, onwrikbaar stand hield, te midden der meest dreigende gevaren. Deze groote hoedanigheden blinken als glinsterende stippen in zijnen ganschen levensloop. Zoo de Voorzienigheid hem in eenen anderen kring had geplaatst, hij zou, men ge-

gevoelt dit, even glansrijk hebben uitgeblonken. Schoon dus de nakomelingschap, met onbegrensde dankbaarheid, in hem den redder van *Nederland* eerbiedigt, schept zij edeler vreugde, wanneer zij hem als mensch gadeslaat, en een wezen van de hoogste volkomenheid in hem bewondert.

Van eene geheel andere zijde vertoont zich WILLEMS zoon en opvolger, MAURITS. Zoo hij in doorzigt, schranderheid en genie week voor zijnen vader, in krijgskundige bekwaamheid streefde hij dezen op zijde, zoo hij hem niet overtrof. De lof van een *goed krijgsman* geweest te zijn, wordt aan MAURITS zelfs niet ontzegd door degenen, die anders ongunstig over sommige van zijne openbare handelingen denken. Maar weten zij wel, met hoe groot eene naarstigheid, met hoe veel overleg hij dat werk heeft bearbeid? Hoe hij het geheele veld der Wiskundige bespiegeling heeft onderzocht, met eene naauwkeurigheid en oorspronkelijkheid, die tot verbazing strekt bij eenen man, in zoo vele moeijelijke bezigheden, van wege zijn gewigtig ambt, ingewikkeld? Zij kunnen het weten, niet, omdat een der grootste vernuften, waarop ons Vaderland zich verheft, de onsterfelijke DE GROOT,

in een uitvoerig gedicht, den lof van MAURITS, als *Wiskunstenaar*, heeft bezongen (*), maar dewijl een van de grootste Wiskundigen, die *Nederland* ooit heeft voortgebragt, SIMON STEVIN, van dit alles, met aanhaling van voldoende bewijzen, getrouwe rekenschap heeft afgelegd.

MEERMAN heeft, in zijne Aanmerkingen op DE GROOTS *Vergelijking der Gemeenebesten* (†), dit zeer juist opgemerkt, en door voorbeelden gestaafd, maar niet genoegzaam ontwikkeld. Hij heeft nog wel iets voor anderen, tot nader onderzoek en bevestiging, overgelaten. Misschien zal men dan wel met eenige toegeeflijkheid willen lezen het weinige, dat ik hiertoe betrekkelijk heb verzameld. Uit dit oogpunt beschouwe men de volgende beknopte ontvouwing van MAURITS *Wiskundige verdiensten*.

De

(*) GROT. *Poem. omnia*, p. 47 sq. van de uitgave van 1645.

(†) D. III. bl. 504 en verv.

Den aanvang der Voorrede, welke STEVIN
voor zijne *Wisconstige gedachtenissen* (*)
heeft geplaatst, luidt aldus: „ Nadien syn
„ VORSTELICKE GHENADE hem inde VViscon-
„ sten gheoeffent hadde meer dan na de ge-
„ meene manier, uyt oirsaeck dat een meer
„ dan ghemeene inbeelding hem dede gheloo-
„ ven tselve hem in syn beroup nut en noo-
„ dich te syn, heeft benevens het deurgron-
„ den van eenighe VVisconstighe stoffen uyt-
„ ghegheven by ettelicke Schryvers in ghe-
„ druckte boucken, hem oock geoeffent in
„ ander onghedructe, die ick na myn styl
„ beschreef, en als VVisconstige gedachtenissen
„ bevvaerde: VVelcke syn VORSTELICKE GENADE
„ int reysen met hem nemende, niet sonder
„ perikel van te meughen verloren vvorden, te
„ meer dat die reysen de crychfortuynen ge-
„ meenelick ondervvorpen vvare, soo gedenckt
„ my

(*) Over den aard, oorsprong en inhoud van dit Werk is reeds gesproken hierboven, bl. 9 en v. v.

„ my hem somvvylen becommert gesien te heb-
„ ben, vreesende dat byaldien sulck ongheval
„ daer over quaem, ten deele te verliesen
„ (overmidts dattet onmeugelick is alles by
„ gedacht t' onthouden) de middel om hem
„ te behelpen alst noot vvaer, metter gene
„ daer hy syn tyt soo vlietelick in besteedt
„ hadde. T' vvelck ick overleggende, en noch
„ daer benevens, dattet niet alleenelick en syn
„ schriften van anderen, maer gemengt met
„ syn eygen vondẽ, als int volgende blycken
„ sal: Ia sulcx dattet in dese stof voor een
„ Vorst met soo veel svvare saken becommert,
„ niet vvel geloovelick en soude schynen, ten
„ vvaer ick t' synder plaets de reden verclaer-
„ de: Soo heeft my om sulck ongeval te
„ voorcommen, de sekerste vvech gedocht,
„ dese VVisconstige gedachtenissen te doen
„ drucken."

Drie voorname gevolgen laten zich uit dit beknopt verhaal van STEVIN afleiden, te weten:

Vooreerst: Dat de voorname reden, waarom MAURITS zich zoo zeer op de Wiskundige Wetenschappen heeft toegelegd, bestaan heeft in zijne zucht om, zoo diep mogelijk, tot de kennis van zijn beroep, in hoedanigheid van Hoofd der Nederlandsche Zee- en Landmagt,

magt, in te dringen; hetgeen zeker opmerking verdient, en te regt door STEVIN met den naam eener *meer dan ghemeene inbeelding*, dat is, een buitengewoon inzien van zaken, wordt bestempeld.

Ten tweede: Dat MAURITS in de verschillende takken der Wiskunde zeer uitgebreide vorderingen heeft gemaakt; grooter dan men van hem, in zijne veelvuldige moeijelijke betrekkingen, met reden zoude kunnen verwachten. De getuigenis van STEVIN, in dezen, stemt overeen met die van DE GROOT, waar hij zegt (*): „ dat MAURITS alle soort van ge„ leerdheid zoodanig omvattede, dat het zelfs „ voor een bijzonder persoon, en die zich „ daar alleen mede bezig hield, genoegzaam „ zijn zoude, om er den top van vermaard„ heid door te bereiken."

Ten derde: Dat MAURITS zich niet vergenoegde met de overweging van den arbeid van anderen, maar met oordeel en oorspronkelijkheid de voorwerpen, waarop hij zijne aandacht vestigde, gadesloeg, zoodat zijn scherpzinnig brein nu en dan nieuwe vonden te voorschijn bragt. Ook hierin komt STEVIN over-

(*) *Vergelijking der Gemeenebesten*, D. III. bl. 102.

overeen met DE GROOT, die vraagt (*): „wie „gelijk MAURITS ooit in eene zoo spitsvondige „als veel omvattende wetenschap (de Wiskunde) zoodanig heeft omgewoeld, dat, „niet te vreden met van de uitvindingen der „Ouden gebruik te maaken, hij zelve zoo „veel voorheen onbekende dingen ontdekt „heeft, en bij de nakomelingschap heeft „dank behaald voor datgene, wat hij van de „Oudheid ontving?"

Wij vinden ons de taak opgelegd, deze drie stellingen nader te betoogen, door aanhaling van meer uitvoerige getuigenissen en bepaalde bijzonderheden, uit de Werken van STEVIN ontleend.

Offschoon geene soort van Wiskundige bespiegeling nutteloos kan geacht worden, en zelfs zulke, die aanvankelijk bloot denkbeeldig schijnen, somtijds onverwacht de treffelijkste uitkomsten voor de toepassing opleveren, valt echter de weldadige invloed van eenige vakken, tot derzelver uitgestrekt gebied behoorende, op het bestaan, de welvaart, het genoegen van het menschelijk en maatschappelijk leven, meer onmiddellijk in het oog.

Het

(*) *Vergelijking der Gemeenebesten*, D. III. bl. 193.

Het waren de laatstgenoemde, waaraan MAURITS bij uitnemendheid zijne vlijt te koste legde. Hij deed zulks niet enkel uit weetgierigheid, maar tevens om er voordeel uit te trekken in de dadelijke volbrenging van zijnen pligt. Dit zal ons ten duidelijkste blijken, zoodra wij acht geven op de eenvoudige taal der waarheid, waarmede STEVIN de aanleidende oorzaak beschrijft, die den Vorst tot het beoefenen der *Bouwkunde*, *Zeevaartkunde*, *Doorzigtkunde* en *Evenwigtkunde* bewoog.

De reden, waarom STEVIN in een algemeen stuk, getiteld *eertclootschrift* (*geographia*), eene bijzondere afdeeling heeft ingelascht, die den naam draagt *vant stofroersel des eertcloots*, verklaart hij als volgt: „ Nadien syn „ VORSTELICKE GHENADE ghelesen hadde de „ Bouconstens vermaerde afcomst de Huys- „ bou, en daerbenevens hem inde Stercktebou dadelyk seer geoeffent: Soo heeft hy „ gesien wat swaricheden daer in te vooren „ commen, van wercken die deur qua gront „ insincken en omvallen: En daer stroom te- „ ghen comt, hoese met hooghe wateren „ afspoelen, de grachten versanden, en ver- „ slemmen. Tot ettelicke plaetsen en conde, „ men

„ men inde grachten gheen behoirlicke diep-
„ te cryghen, om de opwelling vant ſandt:
„ De heypalen en conden oock dickwils
„ int welſandt tot gheen begheerde diepte
„ gheraken. Sach voort dat ſommighe ha-
„ vens verſanden, of met ſlyck vervulden,
„ welcke men meenende te verbeteren, na
„ groote cost ſomwylen verërghert waren, en
„ dat den raedt van d'een en d'ander teghen
„ de boveſchreven onghevallen, dickwils
„ ſeer verſcheyden viel, ſonder op eenighe
„ gemeene ſeker gront gelet te worden, ſtree-
„ kende dickwils beneffens verloren costen
„ tot onſekerheyt des landts."

„ Nu alſoo my over een tyt derghelycke
„ ſwaricheden ontmoet hadden, ick begaf my
„ tottet onderſoucken der oirſaken, allenx als-
„ nu alsdan opteyckenende al t'gene my totte
„ ſaeck docht te dienen, en vast te gaen.
„ T' welck ſyn VORSTELICKE GHENADE mettet
„ boveſchreven leſen des Huysbous deurſien
„ hebbende, en daer na dadelick bevonden,
„ dat kennis van dien tot voorcomming der
„ boveſchreven ongevallen behulpich was,
„ ſo wel om te ſchuwen onnutten raet tegen
„ de ghemeene regel ſtryende, als om met
„ welghegronde andiening, of met ſyn eyghen

„ von-

„ vonden vryelick voort te varen: Soo hebbe „ ick t' selve onder syn Wisconstighe gedachte- „ nissen gestelt."

Door eene gelijksoortige oorzaak werd MAURITS tot het beoefenen der *Zeevaartkunde*, en de hiermede naauw verbondene takken der Wiskunde bewogen; „ want," zegt STEVIN, „ de menichvuldige vvyde zeylagen deser „ landen verscheyden souckers veroirsaeckt „ hebben, van vonden streckende tot voorde- „ ring der groote zeevaerden, die elck ver- „ thoonde an syn VORSTELICKE GHENADE als „ Admiral, om daer me tot hun voordeel te „ gheraken: Soo is de stof des Zeeschrifts een „ der besonder oirsaken gevveest, die hem „ track totte begheerte en oeffening der „ VVisconsten: Sulcx dat hy deursien heeft „ al het oirboirste en diepsinnichste dat van „ die stof myns vvetens ghehandelt vvort."

Hoort hoe de groote Leermeester wegens de vlijt en vorderingen van zijnen Doorluchtigen Leerling gewaagt, in het beoefenen der *Doorzigtkunde*: „ Alsoo syn VORSTELICKE GHENADE „ hem dickvvils oeffende in te trecken gront- „ teyckeninghen, en stantteyckeningen van „ stercken, die hy veroirdende inde Landen „ synder regiering, heeft oirboir bevonden

„ hem

„ hem oock te oeffenen inde derde af-
„ comst der teyckening te vveten het ver-
„ schaeuvven of schilderen, en dat voorname-
„ lick van Lantschappen, met steden, stroo-
„ men, vveghen, en bosschen daer in ghe-
„ leghen, om daer deur anderen syn meyning,
„ alst de saeck vereyscht, lichtelicker te ver-
„ claren: Ghebruyckte hier toe tot onder-
„ vvysers, de bequaemste meesters in schil-
„ derie dieder te becommen vvaren: Doch
„ vvant de vercorting der linien, en verande-
„ ring der houcken uyter oogh, of byder
„ gisse toeginck, en heeft hem, hoe vvel het
„ syn oirboir ghebruyck can hebben, daar me
„ niet vernoughe, maer vvillen een voorghe-
„ stelde verschaeulicke saeck volcomelick af-
„ teyckenen, met kennis der oirsaken en syn
„ vviscontich bevvys. Nu alsoo ick over eeni-
„ ghe jaren, voor my self beschreven had
„ een *Hvysbav*, tot vvelcx oeffening den
„ Boumeester, na t' ghemeen ghevoelen van
„ velen, en t' besonder gevoelen van VITRU-
„ VIUS int 2 hooftstick syns 1 boucx, ken-
„ nis der verschaeuvving voorderlick is, soo
„ heb ick breeder dan daer te vooren, deur-
„ sien en ondersocht verscheyden Schryvers
„ van dese stof handelende, en na myn styl

„ van

„ van dies een beschryving ghemaeckt: VVelc-
„ ke nadiense syn VORSTELICKE GHENADE
„ oversien hadde, en helpen verbeteren de on-
„ volcomentheden die ghemeenlick in eerste
„ vonden syn, oock grondelick verstaen de
„ ghemeene reghel om alle voorghestelde ver-
„ schaeulicke saeck te verschaeuvven, en dat
„ hy tot syn vernoughen dadelick verschaeu-
„ de: Soo heb ik dese beschryving onder syn
„ *Wisconstighe Ghedachtnissen* vervought."

Voegt hier, eindelijk, bij hetgene STEVIN zegt wegens 's Vorsten nasporingen, betrekkelijk de *Evenwigtkunde*. „ Allso ick voor-
„ maels beschreven had een vveeghconst, van
„ vviens voorstellen syn VORSTELICKE GHENADE
„ hem somvvylen noodich bevant kennis te
„ hebben, tot verscheyden saken die hem in
„ de daet ontmoeten, soo is hy seer beghee-
„ rich ghevvorden daer in ervaren te syn, in-
„ der voughen dat hy na ander vvisconstighe
„ stoffen die voor moesten gaen hem tot oef-
„ fening deser stof vlietelick begeven heeft:
„ Ja soo dat daer deur den eersten druck be-
„ nevens verbetering der fauten, noch ver-
„ meerdert vviert van soodanighe vonden als
„ inden volghenden *Byvvogh* blycken sal:
„ Sulcx dat my oirboor ghedocht heeft alles
„ by

„ by ſyn *Wisconſtighe Ghedachtenisſen* te
„ ſtellen."

Uit het voorgedragene blijkt reeds, niet alleen met welk eene belangſtelling, met hoe veel overleg, MAURITS de opgenoemde vakken der Wiskunde trachtte te doorgronden, maar tevens hoe gelukkig hij hierin ſlaagde. STEVIN getuigt meermalen uitdrukkelijk, dat de Vorst niet rustte, voordat hij de zaak, waarmede hij zich onledig hield, volkomen verſtond. Wij oordeelen het onzen pligt, dit door eenige proeven in een helder licht te ſtellen.

In den korten inhoud van het vierde Boek, hetwelk STEVIN den naam geeft van *vveereltſchrift* (*cosmographia*), getuigt hij: „ dat
„ ſyn VORSTELICKE GHENADE puntelick doorſien
„ en grontlick verſtaen heeft het bouck ghe-
„ ſeyt *De vsu Globi Astronomici Gemmae*
„ *Frisij.*"

Bij hetgene zoo even wegens de kennis en vorderingen van MAURITS, in het vak der *Zeevaartkunde*, gezegd is, verdienen nog gevoegd te worden de twee volgende getuigenisſen, welke STEVIN, bij wijze van inleiding, voor het eerſte en tweede voorſtel van het vierde Boek der *eertclootſchrift*, dat over de *zeylſtreken* handelt, heeft geplaatst. De eerſte luidt aldus:

„ Al-

„ Alſoo ſyn VORSTELICKE GHENADE int leſen „ van *Cosmographia Petri Appiani & Gemmæ Friſii*, ghecommen was tot *Cap. 13 primae partis:* Daer na tot 7 *Cap. in libello de locorum scribendorum ratione*, alwaer „ ſtont de manier om deur ghetalen te vinden „ op wat ſtreeck d'een plaets van d'ander „ light, heeft het ſelve alsdoen overgheſlaghen, „ om twee redenen, d'eene dat den gront uyt „ welcke de wercking ghetrocken was daer „ niet by en ſtont, ten anderen dat hy doen „ noch niet ervaren en was in den handel der „ platte en clootſche driehoucken: Maer „ hem daer na in de ſelve gheoeffent hebben- „ de, en ghedachtich ſynde t'gene inde bo- „ veſchreven hooftſticken overgheſlaghen was, „ heeft in die plaets ten ſelven eynde ander „ manier van wercking ghedaen deur kennis „ der oirſaken, en dat niet alleen op de vin- „ ding der ſtreeck van d'een plaets tot d'an- „ der, maer oock op al d'onbekende palen „ dieder vallen in ſulck voorſtel, t'welck „ hier vervought is als volght."

De andere is van dezen inhoud:

„ Nadien ſyn VORSTELICKE GHENADE gron- „ delick verſtaen hadde den handel der ſeyling „ op cromſtreken die hier na beſchreven ſal

„ worden, en daer by verlyckende de rech-
„ te ſtreken datſe de cortſte wech gheven,
„ ſoo heeft hem behoirlick ghedocht, en
„ d'oirden te vereysſchen, reghelen beſchreven
„ te worden hoemen die cortſte ſtreken ſoo-
„ men wilde ſeylen ſoude: T'welck oir-
„ ſaeck was dat wy daer op letten, en t'gene
„ ons van dies ontmoete by ghedachtenis
„ ſtelden, daer af beſchryvende twee voor-
„ beelden, t' eerſte tuychwerckelick, t'an-
„ der wisconſtich."

De *werkdadige Meetkunde* behoort tot die vakken der Wiskunde, welke den krijgsman, die zijn vak wetenſchappelijk beoefent, bij uitnemendheid te ſtade komen. Geen wonder, derhalve, dat MAURITS met buitengewonen ijver hierin zich verlangde te oefenen. Het was om den Vorst hiertoe eenen leiddraad in handen te geven, dat STEVIN een Stuk over dit onderwerp ſchreef, hetwelk hij noemde *de Meetdaet.* Hij gaf dit Werk den Vorst in handen, doch ontving het niet in denzelfden toeſtand, maar *verbetert en vermeerdert*, terug (*). STEVIN was te rade geworden, ſom-

(*) Zie het *Cortbegryp*, geplaatst voor de *Meetdaet*, bl. 1.

sommige berekeningen, in de voorstellen van dit Werk voorkomende, te verrigten door Tientallige breuken. Dit was iets geheel nieuws in dien tijd (*); niettemin was MAURITS in dezelve meer dan gewoonlijk ervaren, en overtuigd van het voordeel, aan derzelver gebruik verbonden. Zijn Leermeester getuigt dit met met zoo vele woorden openlijk in de Voorrede. Het valt moeijelijk, uit zoo vele blijken, als in dit Stuk de kennis en vorderingen van MAURITS in een helder daglicht stellen, eene keuze te doen. Ook past ieder voorbeeld niet in ons bestek. Wij vergenoegen ons derhalve met de eenvoudige voorstelling van het volgende.

MAURITS vereenigde, volgens zijn oorspronkelijk doel, steeds de ondervinding met de bespiegeling; en de eerste deed hem meermalen onvolkomenheden in de laatste opmerken, die dan door hem of zijnen Leermeester werden verbeterd. Een voorbeeld hiervan vindt men in de aanmerking, welke STEVIN heeft gevoegd achter het eerste voorstel van het eerste Boek der *Meetdaet*, betrekkelijk het *teekenen van regte lijnen* op het

(*) Zie hetgene hierover reeds gezegd is bl. 17.

het land. Zoo ſtrekte de arbeid van MAURITS in dezen ook meermalen, om STEVIN dadelijke voorbeelden voor zijne beſpiegelingen te leveren. Men leze, b. v., de aanmerking, op voorſtel 16 van het aangehaalde Werk. „ Want „ de grontteyckening der ſteden, ſterckten, „ velden, en landen, een van de beſonder „ punten is, daar ſyn VORSTELICKE GHENADE „ in de wisconſten merck op neemt, daer in „ hy oock meer, dan na de ghemeene manier „ hem ernſtelick geoeffent heeft, als voorder- „ lick weſende onder ander, tot der ſterckten „ oirdening, en der Steden beleghering, dat „ daerbeneven dit voorſtel als voor ghemeene „ gront verſtreckt, waer op ſulcke ſtof ghe- „ bouwet wort, ſoo hebben wy hier acht op „ ghenomen ende de voorbeelden van dien (even „ ghelijckſe door ſyn VORSTELICKE GHENADE „ ſelf, ſoo wisconſtelick als werckelick opt „ velt afgheveerdicht ſijn) overvloedelicker „ ende met meerder onderſcheyt beſchreven, „ dan wy anders ſouden ghedaen hebben."

Nadat STEVIN in het 23ſte voorſtel van het tweede Boek de wijze heeft uitgelegd, om, in het algemeen, ligchamelijke figuren, die door vlakken bepaald zijn, te meten, voegt hij er dit bij: „ In deſe manier der meting van onghe-

„ ſchick-

„ schickte plattighe lichamen, die ick meen
„ nieu te wesen, heeft syns VORSTELICKE GHENA-
„ DE metter daet heur gheoeffent, ende be-
„ quaem bevonden. D'oirsaeck heur daer toe
„ bewegende was datse siende datter een ghe-
„ meene reghel vande meting der rechtlinighe
„ platten is, achte daer uyt datter oock een
„ der plattighe lichamen moest syn."

Op gelijke wijze zouden wij kunnen voortgaan, om in andere vakken der Wiskunde; met name in de *Doorzigtkunde* en *Evenwigtkunde*, proeven van 's Vorsten diep en grondig inzigt, zoowel als uitgebreide wetenschap, te verzamelen. Wij verkiezen echter nu liever eenige oogenblikken stil te staan bij de oorspronkelijkheid, waarmede hij in dit opzigt te werk ging, en bespiegeling met nuttige toepassing vereenigde.

Om zich hiervan in zijnen ganschen omvang een regt en duidelijk denkbeeld te vormen, is men bijna verpligt het geheele Werk over de *werkdadige Meetkunde* te doorloopen. Hier ziet men niet alleen telken reize oorspronkelijke voorbeelden van MAURITS, maar, hetgene meer zegt, nu eens verkorte bewerkingen, dan wederom meer algemeene berekeningen, van hem afkomstig. Vooral komt hier in aan-

 mer-

merking de uitvinding eener verkorte *formule*, tot het meten en verdeelen van ligchamen, door STEVIN uitdrukkelijk *de vondt van syn* VORSTELICKE GHENADE genoemd, en door hem gedurig als zoodanig gebezigd, om vele moeijelijke bewerkingen bij uitnemendheid te verligten.

Om de oorspronkelijkheid van 'sVorsten diepdenkenden geest in volle licht te aanschouwen, moet men acht geven op de merkwaardige woorden, welke STEVIN, in zijne *Telconstighe Anteyckeninghen*, achter het eerste Hoofdstuk heeft gevoegd: „Nadien syn VORSTELICKE „GHENADE in onse voorschreven Telconst „oversien hadde de bepalinghen, metsgaders „de redelicke rekeninghen van Vergaring, „Aftrecking, Menichvulding, en Deeling der „stelreghelstalen, en ghecommen was totte „boucken van DIOPHANTUS int Francois „overghesét, diens voorstellen als Daet des „stelreghels by t' voorgaende vervought wa„ren, soo en heeft hy int berekenen van „dien niet myn beschreven wercking willen „volghen, noch ghelyck men seght manneken „na manneken maken, dan met syn eyghen „invallen de sake afveerdighen, siende opt „laetste na de evenheyt der uytcomst van syn

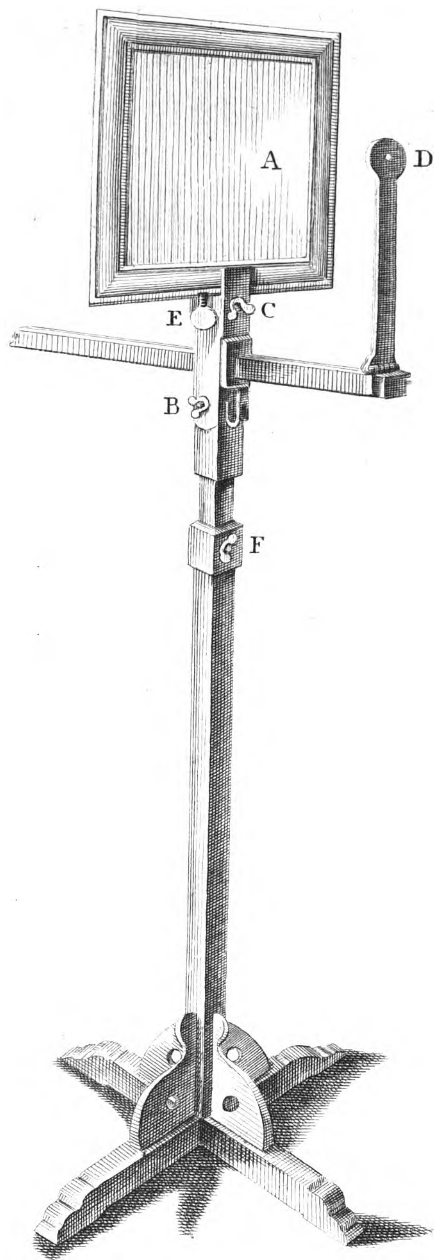
„be-

„ besluyt mettet ander: maer want de stel-
„ ling der Stelreghelstalen om den eysch te
„ volghen daer dickwils soo duyster valt,
„ dat haer eyghenschap deur telconstighe
„ vertooghen verclaert wort, soo en heeft
„ dese wyse van wercking syn VORSTELICKE
„ GHENADE niet bevallen, segghende datmen
„ sulcke onghewoonlicke vertooghen en diep-
„ sinnighe stellinghen tot syn wille niet be-
„ dencken en can alsser soodanighe geschillen
„ te berekenen syn, sulcx dat hy in die plaets
„ en overal daert steute, een ander wech
„ inginck, gebruyckende naghestelde stelreghels-
„ talen, en daer me deur ghemeene reghel
„ tottet begheerde commende. Om van t' selve
„ hier uyt verscheyden voorbeelden een te
„ verhalen, t' is gebeurt dat wy ghecommen
„ syn tottet onbesloten 19 gheschil des 2 boucx
„ van DIOPHANTUS, alwaer ghefeyt is syn be-
„ sluyt niet goet te wesen, en dat den uyt-
„ legghe XYLANDER willende t' selve verbete-
„ ren oock faute hadde: ende want syn VOR-
„ STELICKE GHENADE dat berekent heeft na de
„ boveschreven ghemeene reghel, soo sal ick dit
„ beschryven in plaets van veel anderen voor-
„ beelden by hem afgheveerdicht, eerst stellende
„ t' gheschil dat dusdanich is:" — — — —

„ Hoe wel rekeninghen ghewrocht met na-
„ ghestelde stelreghelstalen gheen nieuwe stof
„ en syn, maer dat by eenighe Schryvers
„ voorbeelden daer af ghegheven worden,
„ nochtans anghesien my onbekent is, van
„ dies teghen veel voorvallende duyster ghe-
„ schillen soo ghemeenen ghebruyck gheweest
„ te hebben als syn VORSTELICKE GHENADE
„ daer af int werck ghestelt heeft, en dat
„ op soo vasten voet, dat veel sware gheschil-
„ len daer menich Telder andersins langhe het
„ hooft over soude breken, met d' eerste
„ wercking sonder vergrijping dickwils opt
„ recht besluyt uyt quamen, soo acht ick
„ meughelick te syn dattet anteyckenen deses
„ Hooftsticx vrucht soude connẽ veroirsaken,
„ voor de gene die opt werckẽ met nagestelde
„ stelregelstalen nauwer acht sullen meugen
„ nemen dan men gedaen heeft: Ick belyde
„ oock dat waer my int oversetten en ver-
„ claren van DIOPHANTUS boucken, sulcx doen
„ soo wel bekent geweest als nu, dat ick die
„ vergetelicke vertoogen niet en soude ghe-
„ stelt hebben, want my noch voorstaet dat
„ ick doen int beschrijven der selve in myn
„ ghedacht sulcke kennis (ghelyck syn VOR-
„ STELICKE GHENADE ghedaen heeft) voor
„ onvolcommen hielt."

Maer

bl. 153.

Maar niet alleen in de bespiegeling, ook in de toepassing bevatten de Werken van STEVIN heerlijke bewijzen van MAURITS schranderheid en oorspronkelijkheid. Voornamelijk komen hier in aanmerking de drie volgende bijzonderheden:

Vooreerst: De uitvinding van een werktuig betrekkelijk de *verschaeuwing* (*scenographiâ* of *sciographiâ*), dienende om op een glas dadelijk de voorwerpen te teekenen, welke door hetzelve worden aanschouwd. Dit werktuig wordt door STEVIN beschreven als volgt:

„ Ick heb erghens ghelesen, en dat na „ myn beste onthoudt in ALBERT DURER, al„ waer hy willende verclaren wat eyghentlicke „ verschaeuwing is, seght datmen de ver„ schaeulicke saeck soude sien deur een plat „ glas, en sich inbeelden dat tgene men „ soo int glas siet, daer in gheschildert is, „ want dats de ware volcomen schaeu ghesien „ vant oogh op die plaets. Dese beschry„ ving der schaeu (welcke ons hier vooren „ beweeghde een glas te bepalen) heeft syn „ VORSTELICKE GHENADE soo bequaem ghe„ docht, dat hy sulcke schaeu niet alleen in „ een glas en heeft willen bedencken, maer „ dadelick daer in teyckenen, doende tot dien

 „ eyn-

„ eynde bereyden een glas, in der voughen als
„ de byghevoughde form anwyst, alwaer A
„ het glas bediet (t' welck was t' glas van een
„ groote cristalyne spieghel) draeyende op de
„ carniere B, om dat soo recht of scheef te
„ stellen alsmen wil, en wort vast ghemaeckt
„ mettet schroefken C: T' gaetken daermen
„ deur siet is D, t' welcmen naerder en
„ verder vant glas can schuyven, en dat
„ hechten mettet schroefken E: T' glas can
„ oock hoogher en legher ghestelt worden,
„ en dan vast ghemaeckt mettet schroefken F."

„ Dese ghedaente vant glas (waer me syn
„ VORSTELICKE GHENADE schaeuwen teycken-
„ de so van menschen als anders, sulcx dat
„ schynt mette waerheyt te meughen gheseyt
„ worden, dat standen van menschen niet
„ meugelick en syn uyter oogh sonder glas,
„ soo volcomelick gheteyckent te worden)
„ hebben wij willen beschrijven, op dat so
„ ymant tot der ghelycke begeerich waer, dit
„ tot voorbeelt mach nemen, verbeterende
„ t' gene hy hier in noch bequamer mocht
„ vinden, om dattet tot grondelicke kennis
„ der verschaeuwing voorderlick is. Ick achte
„ dattet syn VORSTELICKE GHENADE gheholpen
„ heeft om te mercken en verbeteren ette-
„ lic-

„ licke onvolcomentheden die in myn eerste
„ begryp deser verschaeuwing waren: Als on-
„ der anderen de ghemeene regel der vin-
„ ding des ooghs van verschaeulicke formen
„ die t'glas noch met syde noch met punt
„ gheraken, t'welck wy eerst als wat duysters
„ ongeroert ghelaten hadden."

„ Voort ist ghebeurt dat wy inde vinding
„ des ooghs ettelicke voorstellen beschreven
„ hadden, waer in de verschaeulicke form als
„ gegheven by haer ghegheven schaeu, ghe-
„ stelt was ghelyckse int verschaeuwen ghe-
„ staen hadde, deur t'welck het vinden des
„ ooghs lichter viel: Doch syn VORSTELICKE
„ GHENADE de saeck grondelicker insiende,
„ seyde hier in onvolcommentheyt te wesen,
„ omdat ons sulcx inde daet niet en ontmoet,
„ want men inde schilderyen soodanighe ver-
„ schaeulicke formen by de schaeuwen t'haer-
„ der plaets niet en teyckent."

Ten tweede: De verdeeling van het zee-kompas, niet alleen in 64 streken, maar in 360 graden, ja in gedeelten van deze, ten einde alzoo door middel van hetzelve scherper te zeilen. Hoort dienaangaande de getuigenis van STEVIN:

„ Het zeecompas placht eertyts ghedeelt te
„ syn

„ syn in 8 streken, t' welck daer nae doen de
„ wyder zeevaerden nauwer toesicht vereysch-
„ ten, ghecommen is tot 32. En hoewel
„ eenige die halven, voorder commende tot
„ 64 streken, doch houden ander dese laetste
„ deeling voor onnoodich, achtende s' men-
„ schen gesicht in een varende schip op soo
„ cleene ghedeelten des ronts gheen seker
„ oirdeel te connen hebben. Maer syn VOR-
„ STELICKE GHENADE desen handel der scherp-
„ seyling grondelick overdenckende, heeft daer
„ af middel voorgewent, om smenschen
„ oirdeel seker te connen syn niet alleen op
„ 64 streken, maer op streken van trap tot
„ trap der 360 daermen de ronden in deelt,
„ ja tot op ghedeelten eens traps, sulcx dat
„ verscheyden menschen op een varende schip
„ t' samen in het zeecompas siende, sullen
„ al ghelyckelick uyt eenen mont noemen
„ een selve trap, ja helft of vierendeel van
„ dien, na dat den tuych groot en sorchvul-
„ delick mocht ghemaeckt syn."

Ten derde: De verbetering, door hem ingevoerd in het geprang der toomen. Om over den waren aard hiervan te oordeelen, moet men het geheele Stuk lezen, dat in de Werken van STEVIN geplaatst is, met het opschrift:

van-

van de toomprang; doch om MAURITS aandeel in dezen te leeren kennen, is de korte inhoud, aan het hoofd geplaatst, toereikende; hij luidt aldus:

„ Hebbende syn VORSTELICKE GHENADE van
„ kintsche daghen af tot noch toe, hem ghe-
„ duerlick met grooten yver seer vlietich
„ gheoeffent inde Ruyterconst, (soo vvort
„ der Italianen *Cavallarizzo*, in Duytsch
„ ghenoemt, deur den Schryver L. B. C. Stal-
„ meester des Keysers) en benevens monde-
„ licke t' saemspraeck mette ervarenste die
„ hem in dese stof ontmoeteden, noch deur-
„ lesen veel verscheyden Schrijvers daer af
„ handelende, soo vvel nieu uytcommende als
„ ouden: En heeft nochtans deur vvoorden
„ noch schriften, noyt connen geraken tot
„ grondelicke kennis der reden van t' geprang
„ der toomen, t' vvelc deur cleyne vercor-
„ ting, verlanging en cromming der toomdee-
„ len, haest groote onseker veranderinghen
„ crijcht int regieren des peerts. Sulcx
„ dat onder anderen oock dit, hem seer be-
„ gheerich maeckte te verstaen de voorgaende
„ VVeeghconst, verhopende daer deur tot
„ grondelicke kennis dier saeck te commen:
„ T' vvelck tot syn vernougen oock ghebeurde,
„ sulcx

„ ſulcx dat hy nu toomen doet maken, niet
„ onſekerlick tastende ghelyck te vooren, maer
„ met kennis der reden. Al t'vvelck op vvis-
„ conſtighen gront gebout ſynde, my heeft
„ behoirlick ghedocht t'ſelve (dat hier om de
„ voorgaende redenen int ghemeen *toom-*
„ *prang* ghenoemt vvort) by ſyn vvisconſtighe
„ ghedachteniſſen te vervoughen."

Men ziet, dat het beſpiegelende in dit Stuk voornamelijk van STEVIN afkomſtig is; doch de eer der uitvoering en juiste toepasſing wordt door dezen aan MAURITS toegeëigend.

Wil men nu, ten ſlotte, MAURITS in de bovengemelde hoedanigheden geheel werkzaam zien, zoo vorderen nog twee Stukken, in den bundel van STEVIN voorkomende, eene beknopte ontvouwing, te weten die, welke tot opſchrift dragen: *Vorstelicke Bouckhouding* en *Legermeting*.

Nopens den aard, inhoud en de bedoeling van het eerſte Stuk, heeft STEVIN voldoende inlichting gegeven in zijn beknopt en eenvoudig verhaal van de aanleidende oorzaak tot dezen arbeid. Het luidt aldus:

„ T' is ghebeurt dat ick op een morgenſtont
„ commende by ſyn VORSTELICKE GHENADE,
„ d'eerſte woorden die hy my voorhielt, wa-
„ ren

„ ren dat s' daechs te vooren hem hadden be-
„ handicht gheweest seker rekeningen daer hy
„ duysterheyt, en syns bedunckens onnoodighe
„ lanckheyt in vandt, Maer om int verhael
„ van dien hier niet t' elckens en dickwils te
„ segghen doen seyde hy, en daer op antwoor-
„ de ick, soo sullen wy dit t' saemspraeck-
„ sche wyse beschryven, ghenouchsaem ghe-
„ lyck de rederien doen vielen, alwaer cort-
„ heyts halven mette letteren S. V. G. beteyckent
„ wort SYN VORSTELICKE GHENADE, en met
„ ST. STEVIN."

„ TSAEMSPRAECK.

„ S. V. G. My syn gister en t' ander tyden
„ meer rekeninghen behandicht, daer in ick
„ vinde een duyster manier van doen, noch-
„ tans te wyle het over al in sulck ghebruyck
„ is, soo weet ick dattet syn redenen heeft:
„ Ick heb voor my ghenomen met u daer af
„ te spreken.

„ ST. Waren die rekeninghen na Coopmans
„ wyse, of na styl van Rentmeesters?

„ S. V. G.

„ S. V. G. Wort by d' een ander manier ghe-
„ bruyckt als by d' ander?

„ ST. Iaet, daer is groote verscheyden-
„ heyt in: De Coopman spreeckt van Debet,
„ Credit, Balance: Hy maeckt Peper, Gimber,
„ Capitael, Casse, soo wel Debiteurs en
„ Crediteurs als Menschē, t' welck by d' an-
„ der in geen gebruyck en is.

„ S. V. G. Welcke manier is de beste?

„ ST. Yder is op de syne ghewoone.

„ S. V. G. Maer daer benevens schynet dat-
„ men can seggē d' een of d' ander best te syn,
„ welcke acht ghy die te wesen?

„ ST. Des Coopmans.

„ S. V. G. Waerom?

„ ST. Ten eersten dat hy altyt weet wat
„ ghelt syn Cassiers in Casse hebben, of
„ behooren te hebben, dat den Vorst van syn
„ Penningmeesters onbekent is, an de welcke
„ hy al anders syn ghelt moet laten ghe-
„ bruycken. Ten anderen heeft den Coopman
„ een behendighe sekerheyt van alle goeden
„ daar hy syn Facteurs bewint af gheeft,

„ t' welck

„ t'welck den Vorst in de gheleverde waren
„ al anders opt segghen van syn Officiers
„ moet laten ancommen. Ten derden soo
„ staen den Coopman altyt claer voor oogen,
„ niet alleen de resten van Debiteurs en Cre-
„ diteurs, maer oock resten van alle goe-
„ den dieder in wesen moetē syn, wat
„ prouffyt of scha hy op elcke soorte van
„ goet gedaē heeft, en dat met een gewisse
„ corte behendicheyt, sulcx dat dergelycke te
„ doē in grooten handel deur de gewoon-
„ licke manier van rekening der Rentmees-
„ ters, voor onmeugelick te houden is.

„ S. V. G. Te wyle de Coopmans bouckhou-
„ ding de beste is, hoe comt datse de
„ Rentmeesters en Rekencamers in Domeine
„ en Finance niet en gebruycken?

„ ST. Ick meen onder de voornaemste oirsa-
„ ken dit een te syn, te wetē dattet seldē ge-
„ beurt ymant in beyde manierē dadelick er-
„ varē te wesen, overmits elck gemeenlick
„ blyft by t'gene daer hy hem in syn jonc-
„ heyt eerst toe begeeft, en dat daerom het
„ oirdeel vant onderscheyt niet seer gemeen
„ en wort: Ten anderen dat van de selve die
„ in Coopmans bouckhouding ervaren syn,

L „ en

„ en hun dadelick in Domeinen meughen
„ oeffenen, niet lichtelick veranderinge te ver-
„ wachten en is, om datse misschien hun
„ eyghen baet souden moeten teghenstaen. „

„ S. V. G. Gaetter vant bouckhouden yet in
„ druck uyt?

„ ST. Iaer by verscheyden Schryvers;
„ als van een const welcke ick, hoewelse
„ in *Barbaro sæculo* ghevonden schynt,
„ weerdich acht onder de vrye plaets te hou-
„ den, meyn oock niet te blycken, datter
„ oyt in Italie daermen seght datse eerst int
„ ghebruyck quam, een ander soo oirboir
„ ghevonden is.

„ S. V. G. Dunckt u dat ick de bouckhou-
„ ding wel soude connen leeren soo icker my
„ toe begaef?

„ ST. U VORSTELICKE GENADE heeft an-
„ der dinghen begrepen van veel meerder
„ swaricheyt.

„ S. V. G. Maer alsoo ick my in coophandel
„ niet en verstae, te weten of het leeren der
„ eyghen woorden en ander noodighe om-
„ standighen, welcke de Cooplien deur
„ ghe-

„ ghedueríghe gewoonte weten, niet langer „ tyt en soude vereysschen dan my oirbois „ waer daar an te besteden?

„ ST. Ick acht datter sulck ongeval uyt „ volghen mocht, by aldien u VORSTELICKE „ GENADE alles soo nauwe wilde ondersouc- „ ken, als hemlien wel noodich is, die hun „ als Bouckhouders dadelick daer in oeffenen.

„ S. V. G. Ick soude voor t' eerste alleene- „ lick begheeren te sien int rouwe wat „ bouckhouden is, en na de genegentheyt die „ icker dan toe creghe, mocht icker my meer „ of min in oeffenen.

„ ST. Ick meen dat u VORSTELICKE GE- „ NADE in twee of drie weken tyts daeraf al „ veel soude connen sien.

„ S. V. G. Hebt ghy yet in schrift of ge- „ druckt daer toe dienende?

„ ST. Ia ick.

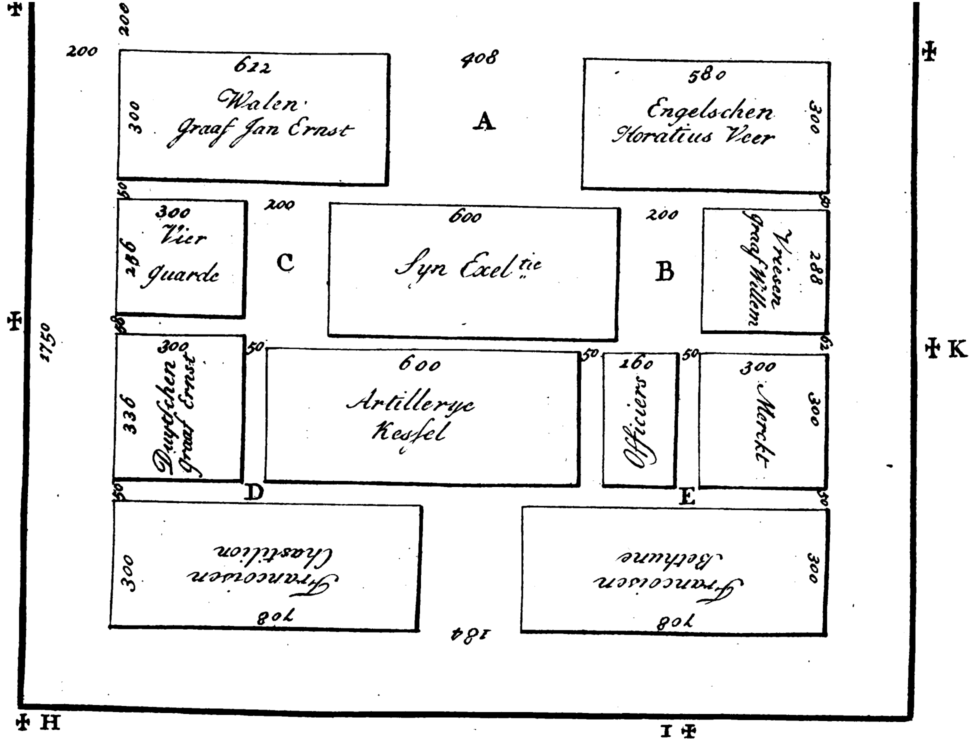
„ S. V. G. Als ons Algebra ten eynde is, sou „ moeten wyder an vallen, maeckt daer teghen „ wat ghereetschaps, want icker seer beghee- „ rich toe ben."

Om het goed gevolg van deze onderneming te doen blijken, moet ik hier nog bijvoegen, dat MAURITS door oefening al spoedig den aard der Boekhouding begreep, en zijne denkbeelden daaromtrent volmaakte door de gesprekken met zijnen Leermeester, welke deze, even als de straks aangehaalde zamenspraak, in het licht heeft gegeven, om de oorspronkelijkheid, de naauwkeurige en scherpziende denkwijze van zijnen leerling te doen kennen. Hierna heeft MAURITS dezelve werkelijk ingevoerd (*).

In het Stuk, getiteld *Legermeting*, wordt de voortreffelijkheid der Romeinsche legermeting op den voorgrond gesteld, en door bewijzen gestaafd. Het blijkt, dat MAURITS deze grondig kende, en aanvankelijk volgde, doch dezelve naderhand verbeterde, of liever wijzigde naar de veranderde wijze van oorlogen. STEVIN geeft al de redenen op, welke den Vorst hiertoe noopten (†). Daarna ontwikkelt hij de evenzeer beknopte als ten doele leidende wijze, hoe MAURITS vooraf de verschil-len-

(*) Vergelijk hiermede het boven gezegde, bl. 19.

(†) Bl. 44 der *Legermeting*.

ing
;en,
den
nk-
ge-
eze,
ak,
ron-
iende
men.
inge-

vordt
rme-
r be-
deze
doch
r wij-
ogen.
den
ikkelt
e lei-
schil-
len-

l. 19

lende deelen van het leger op het papier bragt, om die op het land na te komen. Hij weidt uit in alle bijzonderheden, de dadelijke uitvoering betreffende, en past alles toe op het leger, hetwelk, in den jare 1610, voor de stad *Gulik* was gesteld. Schoon ons bestek niet gedoogt, dieper in deze beschouwing te treden, zal het echter misschien aan velen niet onaangenaam zijn, dat wij de schets van dat leger, als een gedenkstuk van den toenmaligen tijd, uit de Werken van STEVIN overnemen.

„ De ledige plaets A, die by gemeenen
„ regel voor 't quartier van syn VORSTELICKE
„ GENADE verordent vvort, dient tot vergaring
„ der gene die dagelicx te Hove te doen
„ hebben: De ledige plaetsen B, C, vvierdẽ
„ bevvaert voor haer Genaden Gr. WILLEM
„ en Gr. HEYNDRIC, by aldiẽ sy daer gelo-
„ giert haddẽ, hoe vvel het daer na niet en
„ gebeurde. Noch staet hier t' aenmercken,
„ dat de straten door de breede des Legers
„ als D, E, recht vallẽ, en evenbreet
„ vã 50 voet, uyt oorzaec dat de quartieren
„ al evenlanc genomen vvorden, te vveten
„ van 300 voetẽ."

 Hier-

Hiermede besluit ik mijne aanmerkingen over de *Wiskundige verdiensten van Prins* MAURITS. Zij behelzen, zoo niet alles, althans het voornaamste, dat men dienaangaande in de Werken van STEVIN aantreft. Ik heb mij hiertoe bepaald, en mij dus niet opgehouden bij de groote bekwaamheden van denzelfden Vorst in het vak der *Vestingbouwkunde*. Men beschouwe dit beknopt vertoog als eene geringe bijdrage voor dengenen, die de taak op zich zal nemen, dit onderwerp eens in zijnen geheelen omvang te bearbeiden.

OVER
DEN INVLOED
DER
HOLLANDSCHE
LETTERKUNDE
OP DE
HOOGDUITSCHE,
IN DE ZEVENTIENDE EEUW.

OVER

DEN INVLOED

DER

HOLLANDSCHE

LETTERKUNDE

OP DE

HOOGDUITSCHE,

IN DE ZEVENTIENDE EEUW.

„Het geslacht der Hollanderen heeft, „met de proeve zijner wapenen, 's werelds „mogendste Monarchy verbaasd, maar de „proeve zyner wysheid binnen en voor zich „zelve gehouden; meer met de nuttigheid „van die, dan met het sieraad en name be-

 „hol-

„ holpen." Zoo kenſchetst HOOFT, door eenen enkelen trek, den aard en de verdienſten onzer vroegere landgenooten. Terwijl 's Lands vlag in alle zeeën wapperde, de naam der Vereenigde Gewesten aan alle oevers weêrgalmde, en de pennen van vreemde natiën zich afſloofden in het vermelden der roemrijke daden, op deze kleine plek gronds bedreven, bloeiden hier de Letteren heerlijk en welig; maar met geen verblindenden luister. *De genoegt is 't al*, was de wijze ſpreuk der Vaderen; geen uiterlijke glans alzoo, maar ſtil edel genot, werd bij hen, door de vermeerdering hunner kennis, de uitbreiding hunner denkbeelden, en de uitſtorting van hun gemoed in vrije en gebondene rede beoogd.

Datgene evenwel, hetwelk goed en ſchoon is, treft door zich zelf. De vlijt en ſchranderheid der Nederlandſche Geleerden, in het naſporen van de gewrochten der Oudheid, kon dus de bewondering van *Europa* niet ontgaan, en *Holland* werd te dezen aanzien al ſpoedig erkend voor de leerſchool der volken. Indien de vernuften, die toen zoo rijkelijk aanwezig waren, eenſtemmig met dezelfde geestdrift de hand hadden gelegd aan de verheffing der voortbrengſelen van inheemſchen

schen oorsprong, gewisselijk zouden ook deze meer alom zijn geëerbiedigd, de eeuw van MAURITS en FREDERIK HENDRIK welligt met de beroemdste tijdperken hebben gewedijverd, en ons Vaderland met woeker wedergegeven, hetgeen de vroegere beschaving van andere oorden had verstrekt. Nu bleven onze Letteren grootendeels binnen de grenzen des Lands besloten, waar zij in alle kringen lust en vreugde verspreidden, de gemoederen tot edele daden ontvlamden, en krachtdadig medewerkten tot de grondvesting van het Gemeenebest.

De Nederlandsche Letterhelden hadden geene andere bedoeling; maar zij werden, huns ondanks, door den loop des dingen bestemd, om, voor eenen korten tijd, van eene enkele zijde ook elders de beschaving te bevorderen. Het was bepaald, dat, gelijk HOOFT uit *Italië* en *Frankrijk* nuttige leeringen naar zijn Vaderland had medegebragt, en zich tot een oorspronkelijk voorbeeld gesteld, zoo ook een waardig voedsterling der Zanggodinnen, uit *Germanjes* stam gesproten, hier zoude gevormd worden, om zijne medeburgeren voor te lichten, en hunne oogen op den staat onzer Letteren te vestigen. Welk beschaafd Duitscher kent en eerbiedigt niet den naam van

MARTIN OPITZ, Vader der Duitsche Poëzij, hervormer van den smaak, stichter van eene der beroemdste scholen? Het is waar, de Letterkunde, met name de Poëzij onzer naburen, heeft sedert dien tijd eene geheel andere wending genomen; een verhevener geest bezielt hunne dichterlijke uitboezemingen, en kenmerkt deze door eene eigenaardige oorspronkelijkheid. De denkbeelden over het wezen van dit voortreffelijk kunstvermogen zijn uitgebreid, gewijzigd en aanmerkelijk veredeld. Maar wie hunner zal daarom de verpligting aan OPITZ willen loochenen? Wie zal niet gaarne zich te binnen brengen, dat hij een geheel tijdvak door zijne leer en voorbeeld heeft gesticht, veel duurzaam nut te weeg gebragt, en alzoo *Duitschlands* roem in het gebied der Letteren geschraagd en opgetrokken?

En zouden wij, mijne Toehoorders! niet met welgevallen hierop een' blik terugwerpen? Zekerlijk bedrieg ik mij niet, in de onderstelling, dat een beknopt vertoog *over den invloed der Hollandsche Letterkunde op de Hoogduitsche, in de zeventiende eeuw,* voor u allen met eenig vermaak moet verbonden zijn, maar ik acht zulks, bij gebreke van zeer vele hulpmiddelen, die tot de inzage

moeten leiden, in den geheelen omvang genoegzaam onmogelijk. Eene oppervlakkige beschouwing, niet zoo zeer verborgene bijzonderheden aan den dag brengende, als wel de bekende in een bepaald verband aanwijzende, moge, onder uwe goedkeuring, de plaats van een volledig overzigt vervangen.

Deerlijk was in de eerste helft der zeventiende eeuw bij het Duitsche volk de toestand der Letteren. Uit- en inwendige oorzaken, staatkundige en burgerlijke betrekkingen hadden zich vereenigd, om den voortgang der beschaving te verhinderen, de krachten der ziel te verlammen, en de stemming des gemoeds eene verkeerde rigting te geven.

Het ontbrak der Poëzij, indien men de berijmde voortbrengselen van dien tijd met zulk eenen naam mag bestempelen, ganschelijk aan vuur en leven. Het gevoel, de hoofdbron, waaruit dichterlijke verrukking opwelt, was wel aanwezig en werkzaam, maar te zeer naar den geest des tijds gewijzigd, om zich op eene treffende wijze te uiten. Geene onwillekeurige uitstorting des harten, door oorspronkelijke aandrift te wege gebragt, gaf der verbeelding stof tot het scheppen van waardige ge-

gewrochten; maar geleerde befchouwingen, in maat en rijm opgefteld, konden de aandacht boeijen en bij het algemeen behagen vinden.

De taal des Lands was in geene achting. Dezulken, die in ftaat waren haar uit het ftof op te beuren, deelden bij voorkeur hunne overdenkingen mede in de oude fprake der Romeinen, en zij, die deze niet verftonden, wilden ten minfte daarvan den fchijn wegdragen. De Franfche taal had, niet door hare voortreffelijkheid, maar door den invloed der mode, de hoogere ftanden en hen, die deze navolgden, ten eenemale betooverd. Vandaar dat zoowel de dagelijkfche gefprekken als de meeste Schriften, die toen het licht zagen, eene mengeling vertoonden van Duitfche, Franfche en Latijnfche uitdrukkingen, waarin geene regelmaat was op te merken.

Vergeefs bemoeiden zich eenige voortreffelijke mannen om dien geest te keer te gaan, en zich zelve zoowel als hunne landgenooten te verheffen tot die hoogte, waarop, eene eeuw geleden, LUTHER zich had verheven. Hunne taal kenmerkte zich door meerdere eenheid en orde. Zij was gefchikt om te onderrigten, te verhalen, opmerkingen te ver-

fprei-

spreiden. Maar de geest, die den grooten Kerkhervormer bezielde, was de hunne niet. Het verstand, niet het gevoel, deed bij uitnemendheid zijne sprake hooren. De smaak was niet genoeg verfijnd, om het onvoegelijke van vele woorden en spreekwijzen levendig te beseffen, of tot eene welluidende zamenstelling van zinnen den vereischten maatstaf te bezigen. Voegt hierbij verkeerde begrippen, uit te ver gedrevene zucht tot geleerdheid en ongepasten godsdienstigen ijver ontsproten, waardoor de ongebondene rede overvloeide van aanhalingen der oude Schrijvers en der Heilige Schrift; uit welke vereeniging niet zelden eene zonderlinge misgeboorte van Heidensche, Joodsche en Christelijke begrippen te voorschijn kwam.

Vormt u, Mijneheeren! een beeld, uit de opgegevene trekken, vergelijkt hiermede den toestand der Letteren in deze Gewesten, te zelfden tijde. Welk een verschil zal bij den eersten aanblik uw oog treffen!

De Hollandsche natie was niet verslapt, gelijk de Duitsche, maar gevoelde zich meer dan ooit opgewekt en met jeugdig vuur ontvlamd, door de krachtvolle verrigtingen, waartoe zij door de omstandigheden was gedreven. Zij bevond zich, over het geheel genomen, in ee-

eenen ſtaat van verrukking, die het naast aan de dichterlijke grensde. Uit zuivere bronnen vloeiden de zangen, die de aandoeningen der ziel in maat en klanken uitboezemden. In de Ouden had men toonbeelden van voortreffelijkheid gevonden, een gadeloos genie had uit het bloeijend *Italië* de ſchoonſte vruchten medegebragt; en de geest van dezen landaard omhelsde broederlijk dien van *Griekenland* en *Latium*, om zich te paren met den inheemſchen op onzen vrijen grond. De Moedertaal prijkte in vollen luister. Hierin dichtte VONDEL zijne verhevene lierzangen, HOOFT zijne ſtreelende minnezangen, en ſpreidde de laatſte zijne welſprekendheid, door de ontvouwing van 's Lands Historiën, met majesteit ten toon.

In de zuivere lucht van den goeden ſmaak ademden onze beste Schrijvers, terwijl de nevel der middeleeuwen over de beemden van *Duitschland* nog niet geheel was opgetrokken. Ook daar werden de meesterſtukken der Oudheid ſedert meer dan eene eeuw ontvouwd; doch er beſtond geene vatbaarheid, om den indruk van het echte ſchoone onmiddellijk te ontvangen. De glans was te ſterk en verblindde te veel, om zuiverlijk aanſchouwd te worden; een meer gematigd licht moest tot

een'

eên' zachten overgang verstrekken. Dit vond men in de Letteren der naburige volken, maar nergens met zoo veel overeenstemming, als in het Land onzer Vaderen.

Een der eersten, die de taak der Hervorming moedig en met Vaderlandschen ijver op zich nam, was WECKHERLIN. Natuur en opvoeding hadden hem vele goede inzigten gegeven. Hij had de Ouden vlijtig beoefend; de voornaamste Landen van *Europa* bezocht; en zich ten laatste, onder de regering van JACOBUS DEN EERSTEN, in *Engeland* gevestigd. Zijne Gedichten zagen hier ter stede (1648) het licht, en droegen kennelijke blijken, dat hij in deze kunst voornamelijk de Franschen en onze landgenooten navolgde. Zijn dichterlijke stijl wordt als krachtig, juist en levendig geschetst, zijne taal in het algemeen, om zekere mate van naauwkeurigheid, geprezen; doch in het bijzonder worden hem vele misslagen tegen de regelen der spraak en de maat der verzen te last gelegd. Hoezeer in smaak en aanleg uitmuntende, kon hij echter den ongunstigen invloed des tijds niet geheel overwinnen. Hij was de voorganger, de tijdgenoot en vereerder van OPITZ, wiens roem weldra den zijnen ganschelijk deed wegzinken.

Deze oordeelkundige Dichter en Geleerde zag het levenslicht te *Bunzlau*, in *Silezië*, in den jare 1597. Het scheen, dat hij van zijne vroege jeugd bestemd was, gedurig van standplaats te verwisselen, aan onderscheidene oorden, in verschillende betrekkingen, kennis en beschaving op te doen, en op zijne beurt voor te lichten. Hij begon zijne oefeningen in de stad zijner geboorte, en voltooide dezelve achtervolgens te *Breslau*, *Beuthen*, *Frankfort aan de Oder* en *Heidelberg*. Hij had den ouderdom van 21 jaren bereikt, toen zijn naam reeds bekend was door de uitgave van eenige Latijnsche Gedichten, maar nog meer door eene Verhandeling, in die taal opgesteld, onder den titel *Aristarchus*. Nu eerst sloeg hij, doch met huivering, de hand aan de Vaderlandsche lier. Van *Heidelberg* begaf hij zich naar *Straatsburg*, en voorts naar de *Nederlanden*. Wat het doel zijner reize herwaarts zij geweest, en wat hij hier hebbe verrigt, is mij niet bepaaldelijk gebleken, maar wel, dat zijn verblijf in deze Gewesten eenen beslissenden invloed heeft gehad op zijnen smaak, en de ontwikkeling zijner bekwaamheden in het vak der Poëzij. Diepe eerbied vervulde hem voor de treffelijke verdiensten

van

van onzen beroemden landgenoot, DANIEL HEINSIUS. Deze was het, die hem voortaan tot voorbeeld verstrekte in zijne dichterlijke verlustigingen. Uit *Holland* vertrok hij naar *Holstein*, waar hij zich eenen tijd lang in geletterde afzondering ophield, en eerlang tot Leeraar der Wijsbegeerte en oude talen te *Weissenburg* werd bevorderd. Hier verzamelde hij met grooten ijver stof tot de uitgave van een geleerd Werk over de Oudheden des Lands, doch toog weldra naar het Hof van den Hertog van *Silezië*, waar hij met den titel van *Raad* werd begunstigd. In den jare 1624 verscheen eene verzameling zijner Duitsche Gedichten, en te gelijker tijd een Vertoog, waarin bespiegelende aanmerkingen te dezen opzigte werden voorgedragen. Hierna ging OPITZ wederom op reis. Te *Weenen* werd hij, als Dichter, door Keizer FERDINAND DEN TWEEDEN gekroond; zwierf vervolgens ginds en herwaarts in het uitgestrekte *Duitschland*, totdat hij in den jare 1626, als Geheimschrijver, bij den Graaf HANNIBAL VON DOHNA werd aangesteld. Met dezen leefde hij in eene genoegelijke overeenstemming, en verwierf twee jaren daarna brieven van adel, ten gevolge waarvan zijn naam werd uitgebreid, en hij nu

MARTIN OPITZ VON BOBERFELD geheeten. Door zijnen beschermheer en vriend naar *Parijs* gezonden, genoot hij aldaar den omgang van HUGO DE GROOT, en werd door dezen met uitnemende achting en genegenheid begunstigd. Toen de Graaf VON DOHNA stierf, begaf OPITZ zich naar *Pruissen*, en vervolgens naar *Dantzig*, waar hij eenige jaren zich bij uitsluiting in letterkundige bezigheden verlustigde, en eindelijk door de pest, die aldaar in den jare 1639 vreesselijk woedde, in de volle kracht zijns levens werd weggerukt.

Vreesselijk klonk de mare van dit overlijden in de ooren zijner landgenooten. Zulk eenen Dichter had *Duitschland* nog niet aanschouwd. Zijn roem verbreidde zich allerwegen. Ook na den dood heerschte hij over den smaak zijner medeburgeren; van alle kanten werden zijne Gedichten verzameld, en de eene uitgave volgde op de andere, om te getuigen van de algemeene geestdrift, die hem tot een wonder zijner eeuw verhief.

Deze eerbied voor de nagedachtenis van OPITZ was op wezenlijke verdiensten gevestigd. Hij ontsproot uit een levendig besef van het goede, dat door hem in de Letteren was gesticht. Naar het onpartijdig oordeel der nako-

me-

melingſchap, bekleedt OPITZ geene plaats onder de dichterlijke geniën van den eerſten rang. Ware het, dat hij tot deze had behoord, zijn glans zoude welligt hier en daar ſterker hebben geſchenen, maar ook met meer vlekken zijn verduiſterd. Hij zoude als Dichter meer hebben geſchitterd, doch zijn ſcheppingsvermogen zoude hem ook meer tot zich zelven hebben bepaald, en zijne oogen van de voorwerpen, die hem omringden, afgewend. Oorſpronkelijkheid evenwel wordt hem door niemand betwist; doch bijzonderlijk onderſcheidde hij zich door een ſcherp oordeel, keurigen ſmaak en veelvuldige kundigheden, geput uit de echte bronnen. Zoo was hij de man, dien het noodlot had beſtemd, om de gebreken van zijnen tijd te verbeteren, in zich zelven een edeler voorbeeld aan te wijzen, en anderen ter navolging hiervan de hand te leenen. Zoo werd hij een zegen in de algemeene behoefte; zoo blonk hij wel niet als eene fonkelende ſter aan den hemel van *Duitschland*, maar zijn licht verſpreidde zich met genoegzaam vermogen, zonder verblinding, naar alle donkere plaatſen.

OPITZ ontmoette HEINSIUS; toen werd bij hem die heilige aandrift geboren, die in zijne

ganſche loopbaan tot rigtſnoer van zijnen ijver heeft verſtrekt. Waarin beſtond de kracht dier betoovering? HEINSIUS was een Geleerde van den echten ſtempel, die al de ſchuilhoeken van *Griekenland* en *Rome* had onderzocht, en, door hetgene hij van daar te voorſchijn bragt, de oogen van geheel *Europa* tot zich getrokken. De aanzienlijkſte Magten van dit werelddeel boden hem luisterrijke waardigheden aan; liefelijk klonken zijne zangen, zoowel in de Vaderlandſche als in de Latijnſche tale. Eene verzameling zijner Nederduitſche Gedichten werd in den jare 1616 uitgegeven. Hierin zag men zuiverheid en keurigheid van taal met treffelijke ſchoonheden, van de Ouden ontleend en in de hedendaagſche vormen overgebragt, uitblinken. Dit nu was het, waarnaar OPITZ bijzonderlijk ſtreefde, en waartoe hij, in de eerſte proeve zijner vorderingen, zijne landgenooten met jeugdige geestdrift had opgewekt. Hij vond in de Gedichten van HEINSIUS duidelijk aanwezig, hetgeen hem donker voor den geest zweefde, het levendig afdrukſel zijner eigene begrippen. Ik zie de eerbiedige bewondering, waarmede de ingetogene jongeling dit orakel der wijsheid aanhoorde, en deszelfs raadgevingen zich ten diep-

diepste inprentte. Deze waren het, die den weg tot zijnen roem baanden. HEINSIUS echter was en bleef het voorwerp, waarop zijne blikken staarden. Hem bestempelde hij in zijne verzen met de uitgezochtste eeretitelen, en beleed openlijk aan zijne medeburgeren, dat zijne Vaderlandsche Poëzij haar aanwezen onmiddellijk van dit voortreffelijk toonbeeld had ontvangen. Hoort zijne eigene woorden, door eenen onzer meest geëerde Dichteren (*), op mijn verzoek, in het Nederduitsch overgebragt:

De Duitsche Dichtkunst was vergeten en verloren,
Wij wisten zelve naauw uit wien te zijn geboren;
Die spraak, den vijand vaak verschriklijk door haar kracht,
Vergaten wij met vlijt; zij werd als wind geacht.
Totdat uw grootsche ziel in eedlen ijver blaakte,
En elk voor de oogen bragt, hoe schandlijk hij verzaakte
Wat allen dierbaarst was. Wij spraken goed Latijn,
En ieder schaamde zich een Duitscher nog te zijn.
Dees had ver over zee doorreisd de Grieksche streken,
Die had *Italië*, die *Frankrijk* heel doorkeken,

Dees

(*) Mijnen hooggeachten vriend, den Heer C. LOOTS.

Dees praalde hier in 't Spaansch. Met ſpot zaagt ge op hen neêr,
En onze Moederſpraak gaaft gij haar waarde weêr.
Hierom ook is uw' lof onſtoorbre bloei beſchoren,
't Gerucht van uwen naam doet eindloos van zich hooren,
Van daar de gouden zon gereed ter opvaart ſtaat,
Tot daar zij nederwaarts met hare paarden gaat.
Ik ook, dewijl uw ſchrift mijn veder wist te ontvonken,
Ik zal, wat eer mij wordt door 't Duitsch gedicht geſchonken,
'k Zal 't voor mijn Vaderland erkennen onverbloemd,
Dat onze Poëzij uw Dichtkunst moeder noemt.

Was dan uw naam den vreemdeling niet bekend, doorluchtig Vorst onzer Poëten en Historieſchrijveren? Reeds waren uwe medeburgeren opgetogen door het luisteren naar de toonen van uwe lier. Reeds waren door uw vernuft in onze Moedertaal gewrochten voortgebragt, wier eenvoudige ſchoonheid, met edele oorſpronkelijkheid prijkende, oogen en harten boeide. Het ligt buiten de grenzen der waarſchijnlijkheid, dat OPITZ deze niet hebbe aanſchouwd. Het is onmogelijk, dat hij daardoor niet zij getroffen. Maar de denkbeelden van beiden over echte Poëzij vloeiden niet in alle deelen te zamen. HOOFT waardeerde deze als het uitwerkſel eener hoogere in-

ingeving, als eene vonk van hemelschen oorsprong. OPITZ hield goede en zuivere gedachten, sierlijk en met warmte, in maat en rijm voorgedragen, dichterlijk. HOOFT schiep; OPITZ leerde en redekavelde. Aan HOOFT kon de trant van *Italië* het meest behagen; OPITZ werd daarheen het minst getrokken. Veel beter strookten zijne begrippen met die van HEINSIUS, welke overeenstemming zich eerlang in volstrekte gelijkheid van denkwijze oploste.

De overige Dichters konden, in de vorming van OPITZ, met HEINSIUS niet wedijveren. De Gedichten, door VONDEL tot nog toe aan den dag gebragt, getuigden meer van zijnen aanleg, dan van zijn kunstvermogen. Met uitzondering van een enkel, heeft hij ze naderhand alle verworpen. HUIJGHENS was genoegzaam van dezelfde jaren als OPITZ, en in den tijd der oefeninge. CATS had in vele opzigten denzelfden dichttrant als HEINSIUS, kwam in gevoelens grootendeels met hem overeen, doch werd van hem in vuur en levendigheid overtroffen. COSTER en BREDERO waren te onbeschaafd, om tot voorbeelden te strekken; VAN BAARLE dichtte daartoe te weinig; DE GROOT bevond zich toen in de gevangenis op

 Loe-

Loevestein, doch heeft naderhand, door leer en voorbeeld, in de ontwikkeling van OPITZ gedeeld.

Hetgeen deze leerling van HEINSIUS hier te Lande, inzonderheid bij zijnen grooten Meester, had opgemerkt, werd door hem met oordeel op de Taal en Letteren van zijn Vaderland toegepast. Brengt u, Mijneheeren! het tafereel, zoo even opgehangen, voor den geest, aanschouwt hoe de herstellende hand van OPITZ vele vlekken uitwischt, vele feilen verbetert, het goede uitbreidt, en gij zult, onder toejuiching zijner verdiensten, het geheel, wel niet met majesteit en luister, maar toch met waarde en deftigheid zien te voorschijn komen.

OPITZ was diep ingedrongen tot den aard en de wetten zijner Moedersprake. Van daar begon zijne hervorming. *Duitschland* zag voor het eerst in zijne Gedichten, hoe de taal des Lands, zoo als zij door LUTHER was veredeld, niet eeniglijk tot de ongebondene voordragt was bepaald, maar haar gebied ook over den geheelen omvang der Poëzij uitstrekte. Het zag de woorden van uitheemschen oorsprong verdreven; diegene, welke het kiesch ge-

gehoor beleedigden, door andere van betere zamenstelling vervangen; uitdrukkingen en spreekwijzen, van bijzondere gewesten ontleend, ganschelijk vermeden. Het zag in alle vormen der rede de Spraakkunde stiptelijk in acht genomen, met zoo veel smaak en oordeel, dat van alles, wat door OPITZ is gebruikt, slechts zeer weinig naderhand is verouderd. Het zag eene geheel nieuwe harmonie in de maat der verzen ontstaan. Het zag ieder denkbeeld met de nette mate van juistheid voorgesteld. Het zag eindelijk met bewondering en innig welgevallen, hoe het der tale niet aan vermogen ontbrak, om de oneindige verscheidenheid van gedachten met de vereischte kleuren in de behagelijkste gedaanten te vertoonen.

OPITZ beproefde meer dan eene dichtsoort. Hij gaf echter eene bijzondere voorkeur aan het leerdicht, en heeft vele oorspronkelijke stukken in dit vak geleverd. Het verstand speelt daarin de hoofdrol, en is wel allerwegen met een warm gevoel, maar niet altijd met poëtische verrukking verbonden. Niet ongelukkig was hij in het lierdicht. Nu eens drukte hij te dezen aanzien het voetspoor van HORATIUS, leerende, terwijl hij zong; dan we-

wederom ftreefde hij naar de hooge vlugt van PINDARUS. In beide opzigten heeft hij, naar het oordeel van bevoegde regteren, kunstgewrochten van kostelijke en duurzame waarde aan het licht gebragt. Slechts eenmaal ftemde hij zijne lier tot den herderszang. Deze foort van Poëzij werd toen bij andere volken, vooral in *Italië*, zeer hoog geacht, maar was tot nog toe in *Duitschland* onbekend. Men wil, dat deze proeve van OPITZ opdaagde ter plaatfe waar de grenzen der Poëzij en Proza het minst van elkander zijn verwijderd, fteeds tot grootere nabijheid, doch nimmer in aanraking worden gebragt. Tot oorfpronkelijk Tooneeldichter voelde OPITZ zich niet geroepen, doch hij wilde zijne medeburgeren op edeler voorbeelden, dan zij tot nog toe voor oogen hadden, opmerkzaam maken; daarom vertaalde hij, en werkte gedeeltelijk om, treurfpelen en tooneeldichten van vreemde volken. Om dezelfde reden verrijkte hij zijne Moedertaal met de overzetting van vele Hollandfche fonnetten en liederen, door HEINSIUS vervaardigd, met name twee vermaarde lofzangen, den eenen op Bacchus, den anderen op het Hoofd van onzen Godsdienst. Het beroemd leerdicht

van

van HUGO DE GROOT, in de Loevesteinsche gevangenis opgesteld, ten titel voerende: *Bewijs van den waren Godsdienst*, werd ook op deze wijze, onder zijn geleide, tot de kennis onzer Duitsche naburen gebragt.

Ook de stijl der vrije rede heeft door de hand van OPITZ beschaving en opluistering ontvangen. Hij heeft de taal verbeterd, het goede, elders door hem opgemerkt, nagevolgd, en in zijn voorbeeld aangewezen. Hem komt de kroon der overwinning toe boven allen, die te dier tijd met hem in deze loopbaan hebben gewedijverd.

Wilt gij, Mijneheeren! de voortreffelijkheid van OPITZ, als hervormer van den smaak in *Duitschland*, nog van eene andere zijde leeren kennen, weet dan; dat zijne beginselen grootendeels met die van de kloekste onzer Letterhelden overeenstemden. „Natuur baart „den Dichter; de kunst voedt hem op," was de leer door VONDEL beleden; dezelfde waarheid werd door OPITZ den gemoederen zijner landgenooten ingeprent. Verheven was in zijn oog de waarde der Poëzij; zij was de oudste vorm der wetenschap; zoo dacht ook HOOFT, „dat de wijsheid der vroegste tijden „zich

„ zich niet vernederen konde, om door ande-
„ ren mond dan dien van de Poëzij te spreken."
Eenparig oordeelden onze beroemdste voorgangeren, dat de herstelling der Poëzij van die der taal eenen aanvang moest nemen; Gij weet hoe OPITZ hierover dacht en wat hij heeft gedaan. De Nederlandsche Geleerden hielden de Grieksche en Latijnsche Schrijvers voor de zuiverste bronnen van den goeden smaak, onmisbaar voor den aankomenden Dichter; OPITZ trachtte door zijne welsprekendheid te overreden, dat men vooraf den geest met de kennis der Ouden voedde, eer men als Dichter in zijne Moedertaal te voorschijn kwam. „ Zal
„ een Dichter," zegt OPITZ, „ van de aarde
„ opstijgen, moeten zijne gedachten treffende
„ en verheven zijn." VONDEL wil, dat hij hemeltaal en de spraak der Goden spreke. Vers en stijl moesten, naar het begrip van OPITZ, dienen, om de zaken van de aantrekkelijkste zijde voor te stellen; daarom gaf hij zich zoo veel moeite om al wat de maat betreft op goede grondstellingen te vestigen; zoo deelde ook VONDEL de vereischte voorschriften wegens maat en rijm mede; zoo zag HOOFT den Italiaan zijne bevallige melodij af, en paste ze

toe

toe op de ſpraak zijns Lands. Dezelfde zucht, eindelijk, voor de Vaderlandſche Poëzij bezielde dit voortreffelijk drietal, ſchoon op verſchillenden bodem en in onderſcheidene betrekkingen geplaatst; ter waardering en handhaving dier kunst wekten zij hunne landgenooten op, niet alleen bij monde en in hunne zangen, maar ook in opzettelijke Geſchriften. OPITZ deed zulks met de drift der jongelingſchap; HOOFT met de kracht van den mannelijken leeftijd; VONDEL met de bedaardheid van den naderenden ouderdom.

Een treffelijk voorbeeld was nu door en in OPITZ geſteld. Op hem vestigden met bewondering hunne oogen zoo velen, te dier tijd, door inwendige aandrift werden genoopt om zich in eenen toon, hooger dan dien van het gewone leven, te uiten. Zoo werd hij ſtichter eener ſchool, die, onder vele, eenige waardige kweekelingen heeft voortgebragt, en de kennis der Nederlandſche Letteren alomme in zijn Vaderland verſpreid. Het was een kenmerk van de Dichters, die in deze ſchool te voorſchijn kwamen, dat zij gevoelig waren voor de Poëzij onzer landgenooten. Vele van hen kwamen de gewrochten, die hier ontſtonden,

per-

persoonlijk in oogenschouw nemen. Die onze taal het best kenden, verrijkten hunne Moedertaal met de overzetting van hetgene hen in den schat onzer Letteren bijzonderlijk had getroffen. Alle stelden zich de navolging daarvan ten doele.

Dit deed PAUL FLEMMING, door de Natuur met uitmuntenden aanleg toegerust, en ganschelijk naar het voorbeeld van OPITZ gevormd. Zijn kortstondig leven werd meestal met reizen doorgebragt. Aan de Hoogeschool te *Leyden* werd hem de waardigheid van Geneesheer opgedragen. Eene kleine verzameling van Latijnsche Gedichten, door hem vervaardigd, zag hier ter stede het licht. In zijne Vaderlandsche Poëzij, na zijnen dood aan den dag gebragt, heerscht zigtbaar de geest van zijnen Meester, en worden eenige navolgingen van Nederduitsche Dichtstukken, bepaaldelijk in het vak der minnezangen, aangetroffen.

Omstreeks het midden der zeventiende eeuw bezocht ANDREAS GRYPHIUS de Vereenigde Gewesten. De geest van OPITZ was in ruime mate tot dezen overgegaan, en eerbied voor onze Letteren ten diepste in hem gevestigd. Hier aanschouwde hij met eigene oogen het

 acht-

achtbaar gelaat van den man, die al de drijfvederen der ziel van zijnen voorganger had in beweging gebragt. Hier zag hij, hetgene OPITZ niet was vergund, de majesteit van VONDEL in al hare praal uitblinken. Hier boeide inzonderheid zijnen geest de voorstelling der meesterstukken van dezen verhevenen Dichter, in het gebouw, door onze stadgenooten ter eere der kunsten gesticht. Zoo werd hij de hervormer der Tooneelpoëzij in zijn Vaderland. VONDEL was zijn eenig voorbeeld. De grondstellingen van dezen omtrent de maat der verzen, de invoering van reijen, de eenheid van daad, plaats en tijd, werden door hem stiptelijk in acht genomen. Alleenlijk bragt hij meer levendigheid in de handeling, en schroomde niet telken reize hoogere wezens in menigte te doen optreden, en gewigtige rollen vervullen. De beschaving en hooge vlugt van VONDEL kon GRYPHIUS niet bereiken; maar het ontbrak hem niet aan poëtisch gevoel, aan rijkdom en stoutheid van verbeelding, om kunstgewrochten te scheppen, die als eerstelingen van deze soort in de Duitsche Letterkunde opmerking verdienen.

Wat wonder, dat op deze wijze de eerbied

voor de Hollandsche Letteren meer en meer veld won op den Duitschen bodem! Vestigt, Mijneheeren! met eenen enkelen opslag het oog op de Dichters, die verder in de schole van OPITZ hebben gebloeid: Gij ziet ZINKGREF en HARSDÖRFER, beiden op hunne reizen door den bloei der Letteren in deze Gewesten herwaarts gelokt. Zij toonden met der daad, hetgene LUNDT, ROBERTHIN, TSCHERNING, HOMBURG en RIST uitdrukkelijk getuigden, dat zij bij voorkeur putteden uit de bronnen, door onzen landaard geopend. De eerbied van den laatstgemelden voor de Hollandsche Dichters van zijnen tijd ging alle grenzen te buiten, in dier voege, dat zij door hem veel hooger werden geschat, dan zij verdienden. De zucht tot vertaling en navolging van Nederduitsche Gedichten ontaardde, ten laatste, in eene besmetting, en openbaarde zich op dezelfde wijze, als in onze dagen, omgekeerd, al wat op den Duitschen grond wast, kruid en onkruid, om strijd, als ware de welvaart der ingezetenen daaraan verbonden, tot onbegrijpelijk nadeel van den goeden smaak, ter versmoring van oorspronkelijkheid, met vlugge vingeren wordt overgezet.

On-

Onder de leerlingen van OPITZ is nog merkwaardig HOFFMANSWALDAU,

Wiens vaers (zegt POOT) gelijk de landrivieren
Des Rijks, die tusschen weide, dreef,
En groen bewasse heuvels zwieren,
Zagt vloeit op een verliefde wijs.

Hij werd door de stem zijner tijdgenooten tot Hoofd eener nieuwe school van Dichteren verheven, nadat hij zijne letteroefeningen te *Leyden* had volbragt. Daar en te *Utrecht* vertoefde zeer langen tijd LOHENSTEIN, mede niet ontbloot van aanleg, maar door eene verkeerde rigting zijner verbeelding tot eene ongepaste hoogdravendheid gebragt.

Met den laatstgenoemden Dichter sluit zich de rij dergenen, die in het tijdvak, waarvan wij spreken, bekend waren met onze Letteren, en invloed hadden op de letterkundige beschaving van *Duitschland*. De Hollandsche voortbrengselen werden in den gang van de tweede helft der zeventiende eeuw meer en meer, weldra ganschelijk uit het oog verloren. Ik zal de oorzaak hiervan niet opzoeken. Zekerlijk heeft hiertoe op den duur krachtdadig

dig medegewerkt de teruggang van den smaak en de verslapping van geest bij de inwoneren dezer Gewesten. De ziel werd van toen af niet meer zoo hevig als voorheen geschokt; de voorraad van stoute denkbeelden, die weleer het brein der Redenaren en Dichteren opvulden, was aanmerkelijk verijld; oorspronkelijkheid verdween uit de algemeene kringen, en huisvestte slechts bij enkelen. Zoo kon onze Letterkunde haren roem niet langer staande houden, veelmin dien van onze naburen oprigten; zoo bleef eindelijk slechts een zweem over van den geest onzer Vaderen.

Wenden wij, Mijneheeren! onze oogen af van de diepte, waartoe wij sedert zijn gezonken, ten zij zulks strekke om dezelve te peilen, en met verheuging te aanschouwen, hoe verre wij wederom zijn opgebeurd. Maar werpen wij vooral eenen blik op de oorden, die voorheen onze gewrochten als voorbeelden eerbiedigden. Met gulden letteren staan daar gespeld eenige onsterfelijke namen, die eene hervorming in denkwijze en begrippen van de verwonderlijkste soort hebben te wege gebragt.

Zoo veranderen de tooneelen der aarde.

Edel

Edel is de wedstrijd der volken om den hoogsten rang in het gebied der beschaving, indien hij openlijk geschiedt. Wie ook de overwinning ten deele valle, de zegeningen daarvan zullen niet falen. Alles toch sluit aan, in, en werkt op elkander. In de stoffelijke wereld wordt niets vernietigd; ontbinding verwekt of onderhoudt nieuw leven, en bij gestadige afwisseling, staan alle voortbrengselen in het naauwste verband. Ook in den werkkring van 's menschen geest gaat niets verloren. De oorsprong, loop en opvolging zijner gewrochten is zoo geregeld, dat er onderlinge gemeenschap bestaat, en allen blijken dragen van zijne Goddelijke afkomst. Weg dan met bekrompene eenzijdigheid! Men zij gevoelig voor nationalen roem, maar verdonkere nimmer het voortreffelijke, dat elders uitblinkt; men verheldere daardoor veeleer zijn eigen licht, en breide het uit, zoo ver zijn vermogen toelaat. Zoo is weleer uit de beschaving der oude volken die der latere natiën ontstaan. Zoo hebben de Magten van ons werelddeel, somtijds te midden van woedende oorlogen, elkander met schatten van uitnemende waarde begiftigd. Zoo is van hen

 reeds

reeds zegen afgedaald naar die oorden, wier staatkundig aanzijn het tijdperk der kindschheid nog niet voorbij is. Zoo zal het nageslacht eenmaal de vruchten inoogsten en voortplanten, die thans door ons worden aangekweekt. Zoo wordt door een hooger Wezen een onoplosbare band gelegd tusschen al de deelgenooten van ons geslacht, wier pogingen, onder zijn bestuur, zamenloopen tot het algemeen en verheven doeleinde, de verheffing van de waarde der menschheid.

●●●●●

DANIEL HEINSIUS.

DANIEL HEINSIUS.

De invloed, in het naastvoorgaande vertoog, aan DANIEL HEINSIUS, op de vorming van OPITZ, en, door middel van dezen, op de Hoogduitsche Poëzij toegekend, maakt het niet ongepast, een enkel woord over dezen grondigen en beroemden Geleerde in het midden te brengen.

DANIEL HEINSIUS werd geboren te *Gend*, in den jare 1580. Hij was afkomstig van een aanzienlijk geslacht, dat de eerste waardigheden in die stad bekleedde. Den ouderdom van drie jaren bereikt hebbende, kwam hij met

zijne ouders naar deze Gewesten over, ten gevolge der onlusten en beroeringen, die zijne geboorteſtad en de aangrenzende ſtreken troffen. Hij bragt zijne jeugd door eerst in *'s Gravenhage*, daarna te *Middelburg*, en gaf reeds vroeg blijken van een vlug verſtand. Hij begon zijne Akademiſche loopbaan te *Franeker*, en volbragt die te *Leyden*, waar hij een der leerlingen was van den grooten JOSEPHUS SCALIGER. Op den ouderdom van achttien jaren werd hem het Hoogleeraarsambt in de Griekſche Letterkunde aan de laatstgenoemde Hoogeſchool opgedragen, waar hij naderhand zijnen Leermeester, in het vak der Geſchiedenis, opvolgde. Ook werd hij aldaar tot Bibliothecaris benoemd.

In al deze betrekkingen verwierf zich HEINSIUS eenen zeer grooten roem, doch voornamelijk door zijne veelvuldige Schriften. De groote GUSTAAF ADOLF verhief hem tot zijnen Geſchiedſchrijver en Raadsheer van Staat. De Republiek van *Venetie* vereerde hem met de Ridderorde van Sint Marcus. Paus URBANUS DE ACHTSTE bood hem de grootſte voordeelen aan, om hem naar *Rome* te lokken. De Afgevaardigden uit de Staten Generaal, beſtemd om de Dordrechtſche Synode bij te wo-

wonen, benoemden hem tot Geheimschrijver. Moeijelijk was het in deze laatste betrekking te voldoen. HEINSIUS was de partij der Remonstranten niet toegedaan, zoodat deze met zijne aanstelling geenszins tevreden waren. Men weet, dat hij in den jare 1619 gestaan heeft naar eenen leerstoel in de Godgeleerdheid te *Leyden*, in welk oogmerk hij evenwel niet geslaagd is. Hij stierf in den jare 1655. Op het einde van zijn leven had hij het ongeluk van zijn geheugen ganschelijk te verliezen.

HEINSIUS is beroemd als een uitmuntend Latijnsch Dichter. Hij dichtte echter ook in de Nederduitsche tale, voornamelijk in den trant van CATS, met wien hij gemeenzaam verkeerde. Zijne Gedichten zijn onder den titel van DANIELIS HEINSII *Nederduytsche Poemata*, in den jare 1616, bijeenvergaderd en uitgegeven, door PETRUS SCRIVERIUS, die hem in een Lofdicht, bij wijze van Voorrede geplaatst, vereert als

De Gentsche nachtegael — — — —
Die daer verheven sit op 's Faems vergulde vvagen,
En rent de vvolcken door, tot daer de Son opstaet,
En vvederom te bed met zijne peerden gaet.

Voorts

Voorts noemt hij hem

Zijn forg, zijn ander-ick, zijn vriendt van oude iaeren:
Dat Goddelick verftandt, dat ons kan openbaeren
Al vvat in Romen fchuylt, iae van heel Griecken-landt.
Dat tot ons groote licht den Hemel felve fandt.

Eindelijk geeft hij hem den verdienden lof over zijnen ijver voor de Vaderlandfche taal, daar hij, het fchandelijk rekenende, dat deze zoo weinig werd beoefend, haar uit het flijk beurde en opnam.

De evengenoemde Bundel wordt geopend door een gedicht *op de doot ende treffelicke victorie van de mannelicken helt* IACOB HEEMSKERCK. Hoort hoe hij den moed van dezen krijgsheld befchrijft:

Gelijck de dolle Mars, de breker van de fteden,
Eer Tydei groote foon quam tegen hem gereden,
Stont boven op zijn koets, gewapent, en foo vast
Als eenen ftaelen muyr: foo ftont hy voor de mast.
Het fweert was in de vuyst, het lichaem was omgoten
Van yfer en metael, en rontom toegefloten,
Het hert fpranck uyt het lijf, en overliep hem fchier,
Zijn aenficht was vol moet, zijn oogen vol van vier.
Soo ftont hy fonder vrees, en yewers op te dencken,
Als om des vyants macht te fchenden en te krencken,

Te

Te volgen waer hy vloot. tot dat hem is de voet
Genomen van het lijf. Noch stont hy met de moet.
Noch brocht hy aen het volck, vermaend' haer te bespringen
Het schip van alle kant, den brant daer in te bringen.
Int midden van de doot noch even onbevreest,
Niet voelende de pijn, en gevende de geest.
Die vliegend' uyt het lijf wiert dadelick verheven
Int midden van de locht daer al de helden leven.
Van daer keeck hy om leech, en sach de weerelt staen
Beneden onder hem, die hy was om gegaen.
Hy sach ons ydelheyt, en al de sotte wenschen,
Het draven en het gaen, het loopen van de menschen.
Maer keerde meest zijn oog naer 't Indiaensche goet,
Dat onse deucht bevecht, en die vergeten doet.
Hy sach de sneeu, het ys, hy sach de witte beeren,
Maer boven al de maets haer op het water weeren:
Den Spaensen Avila vol vrees en schrick: hy sach
Een klimmen op de mast, en nemen hem de vlach.
Hy sachse man voor man uytvoeren sijn bevelen,
En in Neptunus baen staen kaetsen ende spelen
Met ballen van metael. die vlogen alsoo dick
Als hagel ende sneeu, en maeckten groote schrick.
De donder met gewelt quam breken door de baeren,
Of Iupiter selfs hadd' op 't water komen vaeren,
Gewapent met de vlam, die Brontes moedernaeckt
En Steropes zijn maet, en Mulciber hem maeckt.

De

De schepen spogen vier, dat even quam gedreven,
Gelijck doen Terræ volck den hemel dede beven,
Doen Ossa met gewelt en ongehoorde kracht
VViert boven op het hooft van Pelion gebracht.
Neptunus swam int bloet, men sach zijn baren rollen,
En steygeren om hooch, van dooden opgeswollen.
De zee was heel ontstelt, de menschen op het landt
Vergingen half van vrees, en storven half van schandt.

Regt Vaderlandsch en krachtig zijn de volgende regelen:

Doen sach de Spaenjaert eerst, dat doot en helsche krachten,
En Styx en Phlegeton sijn minder als de machten
Van een hoochmoedich hert, gewapent met zijn recht,
Dat voor het vaderlandt, en voor de vryheyt vecht.
Doen heeft hy eerst gesien, doen heeft hy moeten mercken,
VVaer onse sterckten sijn en rechte bollewercken.
En dat de muyr, de wal, seer weynich daer toe doet,
Maer dat de vryheyt licht gegraven int gemoet.
Gelijck de wreede wolf is op het schaep gebeten,
De koninck van de locht sijnd' op een duyf geseten,
Verscheurt haer met de klau, soo schijnt het oock te gaen,
Als een van Nederlandt bejegent de Maraen.
Marane neemt ons wech ons landen daer wy leven,
VVy sullen sonder vrees ons in de zeo begeven:
Daer nu de schepen gaen, daer sullen wy tot spijt

Van

Van uwen trotsen moet sijn even wel bevrijt.
Al daer den hemel streckt en daer de wolcken drijven,
Ist even waer men woont, als kinders ende wijven
Sijn buyten slaverny, sijn verre van u handt.
Al daer ghy niet en sijt, daer is ons vaderlandt.
De vogel is alleen geboren om te snijden
Met vleugelen de locht, de peerden om te rijden.
De muylen om het pack te dragen, of de lijn
Te trecken met den hals, en wy om vry te sijn.

Een ander gedicht, getiteld *Aen Leyden*, prijkt met de volgende fraaije beschrijving van de kloekmoedigheid dier stad, in het uitstaan van het beleg:

Den honger was in stadt, de vyant voor de wallen,
De moeder sach haer vrucht voor haere voeten vallen;
Zy selve menichmael, naer datse sonder broot
Veel dagen was geweest, viel met haer kinders doot,
Noch hangend' aen de borst, noch besich om te buygen
Haer leden naer het werck, en gevend' haer te suygen.
O jammerlick gesicht! ghy hieldt in dese smert
Een yseren gemoet, en een metaelen hert.
De liefde van het landt was krachtiger van binnen,
Als die van buyten was. wie soude konnen winnen
De mensch die niet en vreest? al hadde de Maraen
Gans Spanjen hier gebrocht, soo hadd' hy daer niet aen.

Ge-

Gelijck de ſtercke leeu wanneer hy wort beſloten,
Van jagers in het veldt, of in het lijf geſchoten,
Dan roert hy eerst den ſteert, den oorſpronck van zijn (kracht,
Is ſtercker als te voor, verſaemelt al zijn macht.
Zijn maene rijst om hooch,het ſchuym loopt van zijn tanden,
Zijn oogen ſijn vol viers, en ſchijnen hem te branden.
Hoe dat men hem beſluyt, hoe dat men hem beſpiet,
En treft van alle kant, zijn hert en gevet niet.
Of als de wilde zee, naer dat zy vele daegen
Getercht is van de windt, van buyen ende vlaegen,
Indien zy van den dijck geperst wort of het ſandt,
Zy ſteygert in de locht, en vliecht tot op het landt.
Ghy ſijt oock ſoo geweest. tot dat de vloet, de baeren,
Den hemel met gewelt u ſelve quam bewaeren:
En dat Neptuni ſtroom met vreesſelick gewelt
Den vyant heeft te ſaem doen loopen uyt het veldt.

HEINSIUS dichtte niet alleen in eenen ernſtigen, maar ook in eenen losſen trant. Tot getuige ſtrekke het gedicht, dat tot opſchrift draagt: *Dominæ servitium libertatis summa est.*

Alle die met haet en nijt
Tegen my ontſteken ſijt,
Laet nu blijcken u gemoet
Over mijn voornaemſte goet.

VVeet

VVeet dat ick hebb' eenen slaef
Die het al te boven gaet.
Niemandt is soo groot van macht
Die ick by my selven acht.

Geenen Koninck op der eerdt
Die ick acht van sulcker weerdt.
Prins en Vorst wie dat het sy;
Stel ick ver beneden my.

Gisteren des avonts laet
Kreech ick dese nieuwe staet,
Als ick slaef geworden ben
Van de schoonste die ick ken.

Al de loon die ick verwacht
Is geen rijckdom, is geen macht,
Maer dat zy eens van ter sy
VVerp' een lieflick oog' op my.

Dat zy met die soete mondt
Die my doodelicken wondt,
Daer mijn siel haer herberch heeft,
Daer zy woont en altijt leeft.

Met de deuren van korael
Daer Cupido heeft zijn fael;
Daer hy eerstmael is geteelt,
Tegen mijne lippen speelt.

Doende daer by eenen lach,
Die niet fachter wesen mach,
Soeten dief van mijn gemoet,
Die my levend' sterven doet.

En die woorden die mijn hert
Doen beminnen zijne smert,
En dat Goddelick verstandt
Dat den hemel heeft geplant.

Dat is honich, dat is wijn,
Dat sal mijn betaling sijn.
Hier voor, wie 't behaecht of spijt,
Ben ick mijne vrydom quijt.

Eenige coupletten uit zijn lied, getiteld *Pastorael*, kunnen dit mede bevestigen. Het begin luidt dus:

Corydon die weyde schaepen
Vast aen 'twater van den Rijn
Daer de beste weyden sijn,
Als het vee denckt om te slaepen,
Als de duyster nacht komt aen,
En de droeve silvre maen.

Daer sat hy met liefd' ontsteken
Van zijn Phyllis gans de nacht,
Phyllis die hem niet en acht,
Phyllis die hem 'thert doet breken.
Daer sat hy en sanck dit liedt
Op een nieu gesneden riedt.

Het sal nu twee volle jaeren
Phylli worden alle daeg,
Dat ick mijne liefde klaeg,
Dat ick die quam openbaeren.
Phylli 'tweede jaer ist nu
Dat ick eerstmael quam by u.

Van dien tijdt af gae ick dwaelen
Met mijn schaepen door het gras,
Sonder dat ick op haer pas,
Sonder dat ick haer gae haelen,
Als zy dolen als zy gaen
Daer geen rechte wegen staen.

De herder schildert zijnen verliefden toestand, een weinig verder, met deze woorden:

Ick ginck heele daegen dwalen
In het hout dat aen de kant
Van den Haege staet geplant.
Corydon ginck suffen, draelen,
Corydon was mat en laf,
Al zijn schaepen naemen af.

Corydon schreef in de boomen
VVaer hy eenen vandt bequaem
Phylli dijnen soeten naem,
Corydon sach in zijn droomen
Phyllis altijdt voor hem gaen,
Phyllis altijdt voor hem staen.

De wispelturigheid, eindelijk, van zijne geliefde, in tegenstelling van zijne eigene standvastigheid, wordt met deze woorden geschetst:

Phyllis wilt en onbedwongen
Is veranderlick van sin,
Niet gelijck ick in de min;
Sy is vol van kromme sprongen
Als de lammers in de Mey
Die gaen springen door de wey.

Al de meysjens die daer drijven
Haere schaepen by het bos
Van den Haege, gaen wat los
In de min, en selde blijven
Trou, gelijck die drijven 'twee
Dicht by Catwijck op de zee.

Zy sijn vol van vreemde treken,
Dom van sinnen, oock wat broos,
En soo wonderlicken loos,
Zy en doen niet datse spreken,
Seer geslepen ende fijn,
Niet gelijck wy herders sijn.

En nochtans soud' ick wel dencken
Dat ick oock wel spreken mach,
VVant de Satyrs al den dach
My toelacchen, my toewencken,
Oock en achten zy gans niet
Soo volkomen als mijn liet.

Keesjen wilt hem oock optooyen,
Maer voorwaer ten wilt niet sijn.
VVat heeft onse Kees by mijn?
Ick hebb' eenen rock met ploeyen,
En wat anders in de mou,
Dat ick niet verkoopen wou,

Om de ſchaepen om de kudden
Die daer tuſſchen d' oude Maer
En het dorre VVaſſenaer
Haere drooge vellen ſchudden.
Mijne naem die wort geſpelt
In de dorpen en int veldt.

Als ick maer en wil gaen ſpelen
Boven op den hoochſten dijck
Van dat ſandich Noordewijck,
Kan men my wel hooren quelen
Over zee, tot aen de kant
Van het machtich Britten landt.

Thule ſelve kan my hooren,
Haeren Koninck prijſt mijn ſanck,
Die hy nu kent over lanck.
Thetis ſelve leent haer ooren.
Noch blijf ick in dit verdriet,
Phyllis die en wil my niet.

Corydon en kan niet leven
Sonder Phyllis wat hy doet,
VVant zy is te machtich ſoet.
Hy en kan haer niet begeven.
Phyllis is de eerſte pijn.
Phyllis ſal de leſte ſijn.

Voegt

Voegt hier ten slotte nog bij:

Het sterf-huys van Cupido.

Gisteren des avonts laet,
Eer de Son te bedde gaet,
Eer zy gaet, end' ons berooft
Van haer schoon verguldon hooft,
Eer de swarte nacht begint,
Is gestorven Venus kint:
Venus kindt dat soete dier
Is gevallen in zijn vier.

Nu licht Venus arme vrou,
Iammerlick in grooten rou.
VVie sal blusschen dese pijn?
VVie sal Venus trooster sijn?
Morgen voor den dageraet
Eer de Son haer bedd' verlaet,
Dachvaert Venus altemael
Iupiters volck in haer sael.

Al ghy Goden over hoop,
Die wilt koopen goede koop,
Morgen voor het Sonneschijn
Salder eenen koopdach sijn.
Eenen booch, en neven dien
Eenen koker wel voorsien:
Pijlen sijnder ses of acht,
Alle van verscheyden kracht.

D' een heeft honich, d' ander gal,
D' ander lieflick ongeval;
D' een brengt groote blyschap aen,
D' ander doet die weer vergaen.
Een van hoop, van vreese twee,
Een van vreucht, en dry van wee,
Twee doen haeten goeden raet.
Twee doen haeten middelmaet.

Dits den huysraet meen ick al,
Die men daer verkoopen sal.
Dits den huysraet allegaer,
Die hy heeft gelaten naer.
Komt ghy Goden al te mael
Morgen vroech in Venus sael;
Die best biedt, van Venus moet
Vinden noch twee soentjens goet.

Zeer luimig ook is zijn *Loffanck van Bacchvs*, dien hij aan zijnen vriend PETRVS SCHRIVERIVS heeft opgedragen. Hij spreekt daarin onder anderen den God des wijns dus aan:

De vreucht die komt van u, want sonder uwe gaven
Al levend' sijn wy doot, al levende begraven.
Siet toch de mensch eens aen van voren tot het endt,
Het eerste dat is pijn, het lest dat is ellendt.

Hy

Hy komt met tranen voort, met ſtenen ende ſuchten
Gaet hy van daer hy quam, met hopen ende duchten
  Volvoert hy zijnen loop. ſoo dat hy niet en heeft
  Van tleven eenich nut, als hy met droefheyt leeft.
Het leven is een merckt, daer in wy ſijn geboren
Om vreucht in onſen tijdt en vrolickheyt t'oorboren.
  Die meest koopt voor zijn geldt, en best den tijdt beſteet,
  Die hem gegeven is, betoont dat hy meest weet.
De rest is als een windt. want als de geest getogen
Is een mael uyt het lijf, en uyt de mondt gevlogen,
  Hy blijft ſoo lange wech, en laet ons hier een handt
  Of twee van aerdt en ſtof. dat geeft hy ons te pandt.
De kruyden in den tuyn, en bloemen, die verdwijnen,
En rijſen weder op: de rancken van u wijnen
  Die komen weder voort: de goude Son die ſtaet
  Soo dickwils weder op, als hy te bedde gaet.
Maer wy, naer dat wy ſijn met tranen eens begoten,
Geſcheyden van der aerdt, en in een kist geſloten,
  VVy blijven daer wy ſijn, wy liggen altijdt neer,
  Verſlagen van de doot, en keeren nimmer weer.
Daer gaen de ſorgen heen. daerom hebt ghy gevonden
Een wonderlicke plant, verſoetende de wonden
  Van alderley verdriet, die tſamen met den dorst
  De pijn en ſwaricheyt doen dryven van de borst.

 En

En verder:

V macht ſtreckt over al. Diana wort verheven
Van die haer tot de jacht en tot het wildt begeven.
De man van Venus heeft de ſmeden in zijn handt.
Apollo wort gekent by luyden van verſtandt.
Neptunus wort gedient van ſchippers, die bevaren
Zijn ongetemde baen, en loopen deur de baren;
Doch Bacchus wort te ſaem van Iagers ende Smeen,
Van luyden hooch-geleert en Schippers aangebeen.
Zy drincken altemael, en wenſchen om te mogen
Ververſſchen haren dorst met onvervalste togen
Van uwen Rijnſchen geur. wat volck oock dat het is,
Zy ſien u ſtaen met vreucht op eenen vollen dis,
Men ſecht dat Cato ſelf tot ſtaticheyt geboren,
Sijnd' altijdt onbeweecht, en altijdt ongeſchoren,
Heeft dickwils met u nat ontſloten zijnen geest.
Ia Socrates en was daer geenſins voor bevreest.
Dit is de man geweest, die ons heeft leeren ſchincken
Een ſchuymende gelas, en dat versch uyt te drincken,
Niet groot noch ongeſchickt, maer dat haest omme gaet,
Gemengelt met genoecht en vroeyelicken praet.

Eindelijk:

All' ander Goden zijn hooveerdich met haer kercken,
Van kostelick gebou, van treffelicke wercken,

En met autaren rijck, daer de gemeyne man
Zijn offerhanden doet. maer ghy woont in de kan.
Dat is de kerck, het huys, daer ghy wordt in gepresen,
Van daer sendt ghy u kracht, en laet ons sien u wesen.
Daer woont beneffens u de Blyschap en de Vreucht,
De Hoop, de soete Min, het Lacchen, en de Ieucht.
Daer woont de soete Slaep, die alle pijn kan temmen,
Vernieuwen ons gemoet, en doen ons sinnen swemmen
In een geleende vreucht, met Ikelos zijn maet,
En Phantasos zijn soon, die dickwils met u gaet.
Soo haest als ghy ons geeft den reuck daer af te riecken,
Soo vliegen wy om hooch, wy krijgen nieuwe wiecken,
Ons hersens, ons verstandt, ons sinnen, waerse sijn,
Die komen altesaem gheloopen na de wijn.
Dan gaen wy boven d'aert, dan sijn wy recht geseten
Op Helicons hooft. Hierom sijn de Poëten
O Vader u betrouw, het is een volck dat niet
Met meerder ongenoecht' als ongenoechte siet.
Maer als zy uwe melck soo lieffelick sien springen
In een gelasen schael, beginnen sy te singen.
En als ghy komt in haer, dan worden zy terstondt
Van uwe rasery bestoven en gewondt.
Dan laten zy de vloet van Castalis wel varen,
En leeren Phœbi beeck met delewijn versparen.
Daerom is Griecken sot, en wonder onbeleeft,
Dat zijn Poëten niet dan enckel water geeft.

O Va-

O Vader, dat is recht voor ossen ende schapen,
Niet voor een hooch gemoet, niet voor Apolloos knapen,
Die meesters van de doot, en meesters van de tijdt,
Door haer onsterflickheyt van beyde sijn bevrijt.
Maer uw Thebaensche Swaen en kan ick 't niet vergeven,
Al is hy groot van mondt, en in de locht gaet sweven.
VVat komt hem in de sin, als hy zijn liedt begint,
En secht, dat water is het beste dat men vindt?
Ismenus moeste sijn van wonderlicke krachten,
Of mogelick van wijn, dat heeft de man doen achten
Het water boven al. of anders meyn ick, dat
Hy niet en is geweest een borger van u Stadt.
Homerus weet wel bet, de vader van ons allen,
Die in de klare wijn heeft wonder goet bevallen,
En spreeckt met sulcken lust en yver van u nat,
Dat ick my duncken laet, dat hy moest wesen sat.
Siet eens Achilles aen, soo haest als hy siet komen
Vlysses met zijn maet, hy heeft een kop genomen,
En haer die toegebrocht, al was hy schoon ontstelt,
Om dat Briseis hem ontschaeckt was met gewelt.
Laertis wijse soon, eer dat hy gaet vertalen
Zijn wonderbare reys, en al zijn leet verhalen,
Eer Polyphemus woest, en Scylla komt ter baen,
Soo vangt hy eerst den lof van uwe gaven aen.
Heeft Orpheus niet begost den volcken eerst te leeren,
O Soon van Iupiter, hoe dat men u moet eeren?

VVant

VVant van zijn kunſtich ſpel en citer wijt beroemt
VVort uwen hoogen berch Cithæron ſoo genoemt.
Cratinus wiſt oock wat, die ſeyde, dat van 't water
Niet anders voort en komt dan klap en ſotte ſnater,
  En om dat uwe vrucht ons trecket van der eerdt,
  Soo ſecht hy dat de wijn is der Poëten peerdt.
Siet eens Anacreon, wat heeft hy toch beſchreven?
Niet Cadmi groote reys, niet Agamemnons leven,
  Gelijck hy ſelve ſecht, beginnende zijn ſanck,
  Maer Venus, haren Soon, en Bacchi milden dranck.
De kroes is zijnen ſchildt, daer wilt hy op doen ſnijden,
Niet Orionis ſweerdt, noch ſterren, die de tijden
  Des jaers ons wijſen aen, de ſomer voeren in,
  Maer zijn verkoren lief, en Bacchus, en de Min.
Hierom iſt dat men ſecht, dat ghy meeſt opgetogen
Van Phœbi ſuſters ſijt, en hebt die ſelf geſogen,
  En op Parnaſſus woont. ja noch op deſen tijdt
  Gebuyr en naeſte vriendt van onſe Goden ſijt.

Behalve den evengenoemden Bundel, beſtaat er nog een ander gedicht van HEINSIUS, getiteld *Hymnus of Loffanck op* JESUS, afzonderlijk uitgegeven. Dan het bovenſtaande

is

is genoeg, om een iegelijk in ſtaat te ſtellen, de waarde der Poëzij van HEINSIUS te beoordeelen, en zoo met betrekking tot hem aan te vullen, hetgeen wij niet wel in ons vorig vertoog konden invlechten.

●●●●●

GERBRAND ADRIAANSZ. BREDERO.

GERBRAND ADRIAANSZ. BREDERO.

Gerbrand adriaansz. bredero, *Amsterdammer*, heeft, als Dichter, veel roem verworven. De nakomelingschap heeft zijne waarde te dezen aanzien, zoo op zich zelve als met betrekking tot die zijner tijdgenooten, beoordeeld, en hem verklaard voor eenen man van uitmuntenden aanleg, wiens gewrochten treffende blijken dragen van vernuft, en wien het slechts aan meerdere beschaving en oefening heeft ontbroken, om tot eenen hoogen top van den Nederlandschen Zangberg verheven te worden.

P Over

Over de lotgevallen, hoedanigheden en betrekkingen van dezen Dichter is zeer weinig licht verspreid. Naauwelijks weet men van hem iets meer dan den tijd zijner geboorte en van zijnen dood; hetgeen vermeld wordt onder zijne afbeelding, waaruit blijkt, dat hij geboren is den 16den Maart 1585, gestorven den 23sten Augustus 1618, en dus ruim drie en dertig jaren onder de stervelingen heeft verkeerd. Doch wat is hem gedurende dit tijdvak wedervaren? Geen tijdgenoot heeft daarvan eenig stellig en aaneengeschakeld berigt gegeven. Geen levensbeschrijver of lofredenaar heeft de verrigtingen van BREDERO aan de vergetelheid ontrukt.

Het ligt in de menschelijke natuur, dat men belang stelt in alles, wat aangaat den persoon, wiens voortbrengselen men op prijs schat. Elke bijzonderheid, die hem nader bekend maakt, wordt met welgevallen vernomen. Gaarne wil men doordringen niet slechts tot datgene, hetwelk hem als mensch en burger door het lot is toebeschikt, maar zoo mogelijk ook tot den inwendigen toestand zijner ziel, zijne beschaving en zedelijke denkwijze. Onaangenaam is het gevoel, dat men ontwaart, wanneer een digte voorhang dit alles voor het gezigt verbergt.

Q Uit

Uit dit oogpunt beschouwd, zullen de volgende *Aanmerkingen over de lotgevallen, de zedelijke en verstandelijke beschaving van den Dichter* BREDERO misschien niet geheel overbodig zijn. Offchoon, namelijk, voor zooveel ik weet, nergens een volledig levensberigt van dezen belangrijken man voorhanden is, vindt men echter onder zijne nagelatene stukken het een en ander, dat in dit opzigt tot opheldering kan strekken. Ik heb dit bij elkander vergaderd, en zal beproeven hoe verre het ten voornoemden oogmerke kan dienen.

OUDERS.

Van zijne ouders maakt BREDERO ten minste op drie plaatsen gewag, overal met ontzag en kinderlijken eerbied. Het blijkt, dat hij bij dezelve een zeer stil en ingetogen leven leidde. Immers hij schrijft aan zekere weduwe N. N., over welke straks nader, „ dat hy de mees„ te tyd een Kluysenaer was, in zijn stil en „ afgesondert Kluysjen; en," voegt hij er bij, „ of ick schoon somtyts al koom by de Lie„ den, soo is nochtans de ontsagh van myn „ Ouderen soo groot, dat ick myn gantsch bin-

 „ nens

„ nens huys moet myden van alle lichtvaerdig-
„ heyt." In eenen anderen brief, geschreven aan een meisje, dat hij zeer beminde, op hetwelk wij insgelijks zullen terugkomen, beschuldigt hij zich, dat hij zich had laten verleiden, om met een' zijner goede vrienden, ter begrafenis van eenen bekende, naar *Haarlem* te gaan; vooral dat hij verfloft had zulks aan zijne ouders te doen weten, die derhalve zeer beducht waren geweest, dat hem eenig ongeval mogt zijn overgekomen, „ vermits sy," zegt hij, „ aen my niet en zyn gewent uyt te „ trecken sonder voor-weten van haer lieden." Zijne genegenheid voor zijnen vader laat zich ten duidelijkste opmerken in eenen brief aan den Schilder FRANCISCUS BADENS, waarbij hij dezen met den meest mogelijken aandrang verzoekt, zeker stuk ter leen te mogen hebben, om er eene kopij van te vervaardigen voor zijnen vader, die daarin een uitnemend behagen schepte. De goede zoon laat geene woorden of beloften onbeproefd, om den genoemden Kunstenaar hiertoe te bewegen.

Bij deze drie plaatsen mag men misschien nog eene vierde voegen, te weten, de volgende regelen van eenen dichterlijken brief aan JACOB BARTHOUT:

Godt

Godt spaer u Ouders langh welvarend' en gesond,
Dit wensch ik u en my uyt gantscher zielen grondt.

Het komt mij twijfelachtig voor, of de wensch, dien BREDERO hier zich zelven doet, betrekking hebbe tot het lang leven van zijne eigene ouders, dan wel tot die van zijnen vriend. Indien het eerste waar mogt zijn, moet hij het geluk genoten hebben van zijne ouders nog in den jare 1613, waarin deze brief geschreven is, te bezitten. Of hij, door zijn vroegtijdig afsterven, dezelve naar het verblijf der dooden zij voorafgegaan, is mij niet gebleken; doch ik ben geneigd bijna het tegendeel te vermoeden, omdat in de menigvuldige graf- en lijkdichten, die op hem vervaardigd zijn, nergens van zijne ouders wordt gewag gemaakt. Slechts in een enkel wordt van zijne nagelatene *magen* gesproken.

BEROEP.

Het blijkt, dat BREDERO van der jeugd af grooten lust gehad heeft tot de oefeningen der krijgskunde. Hij spreekt daarvan, in eenen dichterlijken brief aan den Heer TIBOUT, in dezer voege:

 Recht

Recht als het vrolyk sap der vreugtmaekende Wyn
Sich selven openbaert, en stille niet kan zyn,
Of als de wack're geest sich niet bemoeyt met slapen,
Maer toont van in de Wiegh waer toe hy is geschapen,
Alsoo vand ick myn jeught te dragen liefd' en gunst
Tot d' oeff'ning van 't geweer de Ridderlycke kunst,
Waer aen ick heb besteet de Lenten myner jaren,
By sulcke Meesters die daer in bedreven waren.

Uit het vervolg van dezen brief kan men opmaken, dat hij in deze kunst, met name in de theorie van dezelve, zeer veel aan dezen TIBOUT had te danken. Hij schrijft toch onder anderen:

Ghy waertet die de Konst van veel verscheyden lieden,
Met kloecke tegen-reen wist wederstant te bieden,
In dier manieren, dat door u wel-spreeckentheyt,
De Leering' van voor heen ter neder wert geleydt.
Ghy waert het die de Kunst uyt wydt gelegen Landen,
In uwe harsens droeght, en brocht in onse handen,
Daar eerstelyck ons breyn met hap'ren tegen keef,
Tot dat u goude tong u Wetten in ons schreef.

Het kon dus niet anders of de post van Vaandrig bij de Schutterij, die hem werd opgedragen, moet hem zeer aangenaam geweest zijn.

zijn. Dat men zich in deze gedachte niet bedriegt, leeren zijne eigene woorden, geschreven in een antwoord op eenen brief van zijnen reeds genoemden vriend JACOB BARTHOUT,

Voorts weet ik, waerde vriendt, niet wat ik schryven sal;
Myn leven, staet, en doen, dat weet ghy moog'lyk al,
Dat ik de Prinçen vaan hier loffelijk mag voeren,
Dat weet ghy in u brief wel kunstig aen te roeren,
En wenscht my dies geluk, des weet u dank myn hert.

Uit het Voorberigt van den Uitgever zijner Werken ziet men, dat hij den evengemelden post gedurende acht jaren heeft bekleed.

Het eigenlijke beroep echter, waarop BREDERO zich heeft toegelegd, en waardoor hij of werkelijk den kost gewonnen, of ten minste getracht heeft te winnen, was de Schilderkunst. In den zoo even gemelden brief schrijft hij

Jacobe goede nacht, myn eygen saeken roepen
My tot de schilder-kunst, en die tot soet gewin.

Hij had hierin tot Leermeester FRANCISCUS BADENS. Zulks weet men, omdat hij den brief, dien wij straks hebben aangehaald, tot dezen rigt als tot *zijnen lieven eerwaardigen Heer en beminden Meester.*

VRIJAADJE.

Onze Dichter was in geenen deele ongevoelig voor de bekoorlijkheden der schoone sekse. Hij was nog jong, ten minste nog wonende bij zijne ouders, toen hij verliefd raakte op zekere jonge weduwe N. N.. Er zijn twee brieven aan deze van hem bewaard, waarvan de eerste eene zeer hartelijke liefdeverklaring behelst, voorgedragen met al het vuur der jeugd, doch tevens met die beschroomdheid, onschuld en opregtheid, welke het hart van den jongeling in het bevalligst licht vertoont. Ik geloof niet, dat hij in dit aanzoek geslaagd zij. Nergens toch vindt men van deze weduwe verder gewag gemaakt. Daarentegen zijn er twee andere minnebrieven van hem voorhanden, niet tot eene weduwe, maar tot eene maagd gerigt. De eerste behelst eene dichterlijke verklaring van het gevoel zijns harten, met verzwijging van zijnen naam, en eeniglijk het verzoek behelzende, dat het voorwerp, welks bekoorlijkheden hem getroffen hadden, den anderen morgen, op een bepaalden tijd, hem aan de deur wilde wachten. Het is zeer wel mogelijk, dat deze bede verhoord zij geworden, en ten gevolge van

het

het toegeſtaan onderhoud de pogingen van den Dichter niet geheel vruchteloos zijn geweest. De tweede brief ten minſte, geſchreven aan een meisje, die door de letteren M. S. wordt aangeduid, doelt blijkbaar op eenige beſtaande betrekkingen. Op eenen togt naar *Haarlem* over het ijs was hij in het water gevallen en ziek geworden. Hij beklaagt zich, „ dat hy „ hier door van zyn ziels aen-genaem geſel- „ ſchap was verbannen," en verzoekt zijne geliefde, „ dat zy hem met een klein letter- „ ken van genegene jonſte wilde vertroosten." Hij voegt er bij: „ dat hij gequeld werd „ door de ſchrickelycke jalouſye van den bruy- „ nen Brabander, en vreesde door hem te „ verlieſen het weynigh dat hij aen haer „ gewonnen had." Deze laatſte bijzonderheid doet zien, dat BREDERO toen nog geene wederkeerige belofte van genegenheid en trouw had ontvangen. Het ſchijnt, dat het meisje hem vrij lang heeft laten wachten, of dat hij zelf zeer ongeduldig is geweest. In onderſcheidene gedichten klaagt hij over de onverzettelijkheid van haar, die hij liefhad, en die door hem MARGARITA wordt geheeten. Dit is de inhoud van vijf klinkdichten. Hoort hoe hij in een ander gedicht zijne klagten uitboezemt:

Maer waerom ben ick niet soo geluckigh
Als ghy, ô Tortel-duyfjen kleen?
Die nummermeer u Gayken druckigh
Verliest, dan door de doodt alleen?
Och waer de myne de gaven gegeven:
Van u liefs trouw en van syn Min,
Of had ick de staet maer van u leven,
Met dat vernoegen in myn sin.
Och waerom werdt ick met myn MARGARIETE
Niet met de selfde snoer geleyt
Als ghy? die veyligh mooght genieten
Den Hemel van syn lieflyckheydt.
Of moet het Vee in redelyckheden,
Den Edelen Mensch te boven gaen?
Wy die betytelt zyn met reden,
Die moeten van haer een les verstaen.

Elders spreekt hij haar onder den verdichten naam van PANDORA dus aan:

Het heyligh vat der Goon, waer in dat zyn gesloten
De plagen, en de straf van 't menschelyck geslacht:
Is laes! voor myn ondeckt, geopent, onverwacht,
Want 'k hebber al bereets veel smarten af genoten.
Myn sinnen met gewelt die zynder afgesloten,
Myn leden af geknaeght tot op het kaele been,

Myn

Myn hart dat is vol vyers, en 't sendt syn suchtjens heen,
Met laster en met lof gestrengelt en doorschooten.

Helaes! myn hart meent u *Pandora* schoon en wit,
U! die het dient, en smeeckt, en vyert ende aenbidt,
Om eens van u getroost in al myn pyn te wesen.

O schoone! doet dan op, doet op het tweede vat,
Dat my verdrinckt en brant; doet op de waerde schat,
Daar al de Heyl in is, die my stracx kan genesen.

Dat hem het geluk ten deele zij gevallen, eindelijk bij zijne vriendin verhooring te vinden, is mij zeer waarschijnlijk voorgekomen, maar tevens dat hij geen langdurig genot daarvan hebbe gesmaakt. Ik twijfel toch niet, of het was op den dood van dit meisje, dat hij de volgende regelen vervaardigde:

Al had een mensch wat hy mocht wenschen,
Van al wat men ter Werelt siet,
Het hoogste goedt van sulcke menschen
Komt door een ramp, helaes! tot niet.
De noot-wet brouwt hem met verdriet
Voor een Lusje, hondert klachten.
Dus sit ick oock dagen en nachten,
Mijn lauwe tranen en vergiet.
Mijn grage Zieltjen moet onbreeken
Syn soete voedsel en syn spys;

Wat

Wat is dit anders als een teken,
Wat is dit anders als bewys
Van myn doodt? ach ick krys!
Want helaes! ick moet verliesen
Het soetste soet van myn verkiesen,
Dat is myn Aerdtsche Paradys.
Wat is dit anders als 't ombrengen
Van myn deeltjen! och van die
Myn Ziel bemint. Och 'k moet gehengen
Dat, o Godt! u wil geschie.
Als ick onvolmaeckte sie
Myn helfje, van myn helfje scheyden.
Och vereenight dan ons beyden,
Na myn doodt weer op een nie.

ZIEKTE EN DOOD.

Misschien is het dit ongelukkig toeval wel voornamelijk geweest, dat de vrolijkheid en gezondheid van BREDERO heeft ondermijnd. Misschien heeft het invloed gehad, om hem eene minder geregelde levenswijze te doen verkiezen. Dit zijn geene opgeraapte gissingen. In een der lijkdichten, op hem vervaardigd, wordt gezegd, *dat hij walgde van de aarde.* In zijne Gedichten komen vele plaatsen voor, waarin hij toont naar den dood te

te wenschen. Zeker is het, dat zijn levensdraad bij de intrede van den mannelijken leeftijd werd afgesneden, en wel nadat zijn ligchaam veel had uitgestaan. Immers in het *Aendachtigh Gebedt*, dat ik houde voor den laatsten snik van zijnen dichtgeest, en hetwelk geplaatst is aan het slot zijner Gedichten, smeekt hij het Opperwezen, dat Het met medelijden wil aanschouwen *hem uyt-gequeelden man van soberen gestalt, die gantschelijk was uyt-geteert.* Hoe verre hij door eigene schuld hiertoe heeft medegewerkt, wil ik liever met de woorden van hem zelven bepalen. Zoo klaagt hij onder anderen in een zijner geestelijke liederen:

Een hooft vol windt en wyn,
Een hert vol suchts en pyn,
Een ligchaam gants vol qualen
Heeft *Venus*, en de kroes,
Of selfs die leyde droes,
My dickwils doen behalen.

Hoe strengh breeckt my dit op:
Myn kruysde krulde kop
Die brenght myn voor de jaren,
In myn tyts Lenten voort
Op 't swart, en 't swetigh swoort
Veel gryse graeuwe hayren.

Zoo

Zoo dit werkelijk op hem zelven toepasselijk is, en aanzienlijk tot zijnen ellendigen toestand en vroegtijdigen dood heeft medegewerkt, dan verdient de ongelukkige jongeling wel berisping, maar tevens een diep medelijden, niet slechts van wege de oorzaak, die hem tot buitensporigheid en afwijking van zijne vorige stille en ingetogene levenswijze heeft gebragt; maar vooral ook door de smarten, welke hij heeft geleden, de boete, door hem gedaan, en het hartgrondig berouw, daarbij aan den dag gelegd. Zekerlijk stierf hij te vroeg voor zijne vrienden; te vroeg ook, in vele opzigten, voor zijnen roem; doch tijdig voor zich zelven, indien de volgende bekentenis waarlijk uit zijn hart opwelde:

Al 't gene dat de Lie'n
Ter Wereldt mogen sien:
Of immermeer verwerven,
En wensch ick niet soo seer,
Als saligh in den Heer
Te leven en te sterven.

waarmede overeenstemt het slot van het aangehaalde *Aendachtigh Gebedt*:

Ick

Ick geer geen ander vreught, ick soeck geen ander soet,
Geen ander blijschap, ach! noch oock geen liever lusten,
Als by den Bruydegom van mijnen Ziel te rusten.

ZEDEN.

Zoo even is een denkbeeld geopperd, dat een nadeelig licht over de zedelijkheid van den Dichter BREDERO zou kunnen verspreiden: Jeugdige ligtzinnigheid, intusschen, door de omstandigheden veroorzaakt, moet wel onderscheiden worden van doorgaanden trek tot losbandigheid. Dat hij hiermede niet besmet is geweest, is, ter eere zijner nagedachtenis, boven allen twijfel verheven. Ik beroep mij op het stille huisselijk leven, dat hij bij zijne ouders leidde; op de getuigenis van den Uitgever zijner Werken: „ dat sijn *loffelijcke* „ *zeden* hem het Vaendragerschap der Burgerij „ hadden doen verwerven;" doch vooral op zijne betrekkingen tot de braafste en verstandigste menschen van dien tijd, HEINSIUS, SCRIVERIUS, HOOFT, DE GROOT en TESSELSCHA, die gewisselijk geene Opdragten van zijne Werken zouden hebben aangenomen, veelmin hem met genegenheid en omgang hebben vereerd, indien hij zich openlijk en bij verkiezing

aan

aan wezenlijke ongebondenheid hadde overgegeven.

Zulke bewijzen mogen van eenige waarde gerekend worden, maar zij zijn overbodig voor dengenen, die met de Schriften van BREDERO gemeenzaam is. Daar ſtralen allerwegen edele en verlichte denkbeelden door, die uit een braaf en gevoelig hart opwellen: liefde tot God, eerbied voor zijn Woord, vertrouwen op zijne goedheid, juiste waardering van het leven, geruste verwachting van den dood. Hieruit ontſproot die opregte ongeveinsde nederigheid, welke hij bij elke gelegenheid ondubbelzinnig aan den dag legde, die een liefelijken glans over zijn karakter verſpreidt, en het hart der lezeren onwederſtandelijk aan hem boeit. Het zij mij vergund, uit vele eene enkele proeve aan te halen. Hoort dan hoe BREDERO dacht over den weg, die tot het ware levensgeluk leidt, en hoe hij zich zelven aanſpoort dien te bewandelen:

GARBRANDE, wilt ghy leven recht gerust?
So lieft uyt liefd' den lieven God met lust:
Schuwt het misbruyck van d' algemene lien,
Die meer op elck, als op haar ſelven ſien.

Wilt

Wilt dat ghy meught, en wenst geen sotten wens:
Genoeg vernoegt den licht-vernoegde Mens:
Armoe van wil, die saligt het gemoet,
Meer als de vrek en rijcken overvloet.

Bedenkt u langh weest vry in 't hooren snel,
Haet achter-klap, spreeckt weynig, en dat wel.
Siet om, of swijght, dijn oordeel schick dijn woort,
Naar eysch van saeck, na 't vrunt of vyant hoort.

In boeken-kijf, en woorden-spitsige-strijdt
Verwaer-loost niet uw' kostelijcken tijdt:
Leeft slecht, en recht, leest de suyvere Schrift,
Maar kloeckaerts kunst met rijpe sinnen sift.

Mont-wetenschap het domme vollick prijst,
Harts-wijsheyt steets haar inder daat bewijst,
Niet in vernuft noch kibbelich verstaen,
De Werelt dwaelt in onverstant en waen.

Gy weet wel veel, so gy dijn selven kent,
Wat dat ghy waert, wat dat ghy wort in 't ent,
Slijm, stof, en stanck, der wormen aes, en aert:
Dees kennis baert geen eersucht, noch hovaert.

Leeraert u self, eer ghy een ander leert,
Of 't is om niet wat gy philosopheert:
Ten doet geen nut dat men op ymant smaelt:
En siet niet uyt, maer in u herte daelt.

Daer is genoeg dat noodig dient vervormt:
Dijn Tempel Gods (doch geestelijk) bestormt.

Q Werpt

Werpt d' Afgoon uyt van qua ghewoont en lust,
Van lief en leet, en van gewaande rust.
Van boeldery met Mammom, of den buyck,
Van duyvels-dienst, van 't ouwe snoot misbruyck,
Van poppen-goet, van guychel-spel, van fenijn,
Van lippen-liefd, en watter meer mag zijn.
Sulck kercke-slaan en heyligh stormery
Is Christelijck, en staat een yder vry.
Maar 't leecke-boeck is langh veel eer verjaeght,
Als 't beelde-werk, dat elk van binnen draeght.
GARBRANDE, wilt gy leven recht gerust?
So lieft uyt liefd' den lieven Godt met lust:
Schuwt het misbruyck van d' algemeene lien,
Die meer op elck als op haer selven sien.

Wanneer men de Blijspelen van onzen Dichter oppervlakkig gadeslaat, is het geen wonder, dat men zich ergert aan vele tooneelen en uitdrukkingen, die de eerbaarheid kwetsen. Dan echter is men niet in het standpunt geplaatst, waaruit men deze oude kunstgewrochten moet beoordeelen. Doch geheel verkeerd zoude men te werk gaan, indien men hieruit eenig nadeelig besluit ten aanzien der zedelijke denkwijze van den maker wilde afleiden. In Blijspelen worden de zeden en gebreken des volks met levendige kleuren afgeschilderd, in

in dien vorm, als zij zich dagelijks aan het oog opdoen. Zal de voorstelling natuurlijk zijn, dan moeten de uitdrukkingen van het gemeene leven getrouw worden nagebootst; doch juist dit geeft al ligt aanleiding tot gesprekken, die, op zich zelve, den toets der zedelijkheid niet kunnen doorstaan. Beschaving en een kiesche smaak bepalen de grenzen, welke men niet mag overschrijden. Doch hoe moeijelijk is het zich daarbinnen bestendig te houden! Hoe vele Dichters hebben te allen tijde hiertegen gezondigd! Dit was het geval met al de Nederlandsche van de zeventiende eeuw, en onder deze met BREDERO.

Ik beken het, door zijne levendige verbeelding ging hij in dezen wat ver. Hij zelf gevoelde dit, en verschoont zich deswege in de Opdragt zijner vertaling van *Lucelle*, aan TESSELSCHA, zeggende: „ dat hy het gemeene „ volck te gevalle, in de houwbollickheden, te „ met eenige straet-spoockjes en woorden had „ moeten gebruycken, want die Lieden meer „ met de slordighste als met de beste zijn ver„ maeckt." — „ Ghy sulter," dus spreekt hij tot den Lezer in de Voorrede van *Rodderick en Alphonsus*, „ niet onbehoorlijcks in vin-

„ den,

„ den, welverstaende, als ghy wilt overleggen:
„ dattet voor de Gemeente en 't slechte Volck,
„ gespeelt is, die meestendeel meer met boef-
„ achtige potternyen, als met geestige Poëte-
„ ryen zijn vermaeckt. Ten anderen, soo ghy
„ wilt aansien dat Dienstknechts en Maertens
„ anders spreecken als de Edele Heeren en
„ groote Iuffrouwen." — Het is der moeite
waardig, te hooren hoe hij zich hierover bree-
der uitlaat in de Opdragt van den *Spaanschen
Brabander Jerolimo*, die te dezen aanzien
boven zijne andere spelen uitsteekt. „ So de
„ gemeene speelen van outs af, niet anders en
„ verhandelen, als het gene by de gemee-
„ ne man omme-ging; so hebben wy dan
„ nae de kleyne ervarentheyt, van de werelt-
„ lijcke dingen ons volck niet hooger doen
„ spreken dan sy en verstaen, of dagelijckx
„ mede ommegaan. Dat is, een Smit van Yser
„ en Kolen, een Schilder van sijn verwen, een
„ Schoen-maker van sijn leesten, 't welck ons
„ niet ongevoegelijck en docht: nu waren wy
„ genootsaeckt volgens ons voor-genomen In-
„ houdt, twee lichte vrouwen sprekende te ma-
„ ken, de swarigheydt wel overdocht zijnde,
„ vonden wy niet beters dan dat men die van

„ ha-

„ hare neeringh oock souden laaten spreken, „ alsoo 't oock wel te dencken en gelooven „ is, dat sy de Schriftuur niet al te kies, te „ keurlijck en te scherp-sinnigh doorsoecken, „ en meer met vleeschelijcke dingen haer be„ moeyen, dan datse met over-natuurlijk ver„ stant, Landen en Luyden in de Waaghschale „ stellen. Is haer geylheyt wat ongebrydelt en „ slordig, wy zijn de eerste niet, de Griec„ ken, de Latijnen hebben 't ons wel lustelijck „ voor gedaen. Dat blijckt in *Aristophane*, „ *Plauto*, *Terentio*, en eenige andere onbe„ schaemde, die nochtans van de huydendaech„ sche Schoolgeleertheyt, de jonge jeugt voor „ klok-spijs en leckerny ingegeven wort." Dus redekavelt hij onder anderen, met hetzelfde oogmerk, in de dichterlijke Voorrede voor dit stuk:

Een Kind onwetend van verstandt,
Dat loopt in 't vuur, alwaer 't hem brant,
Dan yemandt, die wel beter weet,
Die denckt, dat vuur is my te heet;
Hy tast 'et met yet anders an,
En treckt 'er nut en warmte van,
Soo bid ick dat ghy dit oock treckt,
Op dattet u wat goeds verstreckt.

 Het

Het oordeel (dunckt mijn) is verkeert,
't Welck seydt, dat men de sonde leert,
Als mense eygentlijck verklaert,
En al de wereldt openbaert.

Wel verre dus van te dezen aanzien onbedacht, volgens de inspraak eener verkeerde neiging te handelen, ziet men, dat BREDERO naar vastgestelde beginselen te werk ging. Geheel iets anders is het dit af te keuren, en als eene dwaling des verstands aan te merken, dan het te beschouwen als een voortspruitsel van een bedorven hart.

BESCHAVING EN KENNIS.

BREDERO werd in zijne eerste jeugd niet in de gronden der geleerde talen en wetenschappen onderwezen. Hij zelf getuigt zijne onkunde in dit opzigt, zoo dikwijls het te pas komt. In de Opdragt van zijn stuk *Griane*, aan zekere vrouw, door hem slechts met hare naamletters aangeduid, schrijft hij: „ seer
„ wel te weten, dat hy door onkunde der
„ uytheemscher letteren, dickwils teghen de
„ maten en klancken der Latijnscher uytspraken
„ heeft gestribbelt, en de soetigheydt der

 „ woor-

„ woorden in hartheyt van spreken heeft ver-
„ andert." Evenéens laat hij zich hooren in de Voorrede van dit stuk. „ Is hier," zegt hij, „ niet kunstelijck gereden-kavelt, noch van „ onsienlijke of twijffelachtige dingen sinnelijck „ gevernufstelifeert, dat fult ghy lieden, die „ neffens u overnatuurlijck verstant, de Boecken „ en geleertheyt der uytlandtsche Volcken te „ voordeel hebt, om mijn eenvoudigheyt, en „ alleen Amstelredamsche Tael verschoonen." Dit gebrek aan genoegzame kennis der Latijnsche taal was oorzaak, dat hij den *Eunuchus* van TERENTIUS, dien hij in zijn Blijspel, getiteld *Moortje*, navolgde, niet in het oorspronkelijke konde lezen, maar zich daarbij met eene Fransche vertaling moest behelpen. Boertig belijdt hij dit in eene *Reden aen de Latijnsche Geleerde*, geplaatst voor het genoemde stuk. Dus begint hij: „ Eerwaerdige „ hoog-geachte Meesteren der wijt-beroemde „ Latijnsche Tale, hier fult ghy sien (indien „ 't u lust) de groote stoutheyt van een slechte „ Amstelredammer (die maer een weynigh kints- „ School-frans in 't hooft rammelde) de vrij- „ moedigheyt gebruycken, dat hy die u allen „ gepresen *Terentiu* derf in de handen ne- „ men, en dwingen dien fuyverlijcken Latinist

„ niet alleen mal Hollandsch, maer (dat elck „ der nae gebuur Steden begekt) Amsterdams „ te prevelen, en te revelkallen." Een weinig verder gaat hij dus voort: „ Had ick hem in „ sijn eygen Moeders tale gehoort, ick sou hem „ ongetwijffelt meer te goedt gedaen hebben; „ maar siet, ick sprack hem niet dan door een „ Fransche Tolck, die ick selfs nauwelijcks „ en verstont, en die, geloof ick dat hem „ oock niet grondigh verstaen heeft." Elders schrijft hij, mede in eenen boertigen toon: „ Ick en ben niet gedisteleert inde harsenen „ der inbeelding van *Plato*, noch in de wel- „ lustigheyt van *Epicurus*, noch in d'onder- „ soeckinge van *Democritus*. — Van de Godt- „ heydt en verstae ick niet, van de weet- of „ wis-konst immers soo weynigh, van de wijs- „ heyt weet ik noch minder, ende van al d'an- „ dere wetenschappen en weet ick ook niet."

Was onze Dichter onkundig in vreemde talen, met zoo veel meer nadruk beoefende hij de Vaderlandsche spraak. Grootelijks ergerde hij zich over den wansmaak van vele onder zijne landgenooten, die, hunne moedertaal niet verstaande, dezelve met uitheemsch geklap verontreinigden, wier redenen hij noemde „ redenen vol getappijte of geborduurde

„ woor-

„ woorden, veel gebesigd door de sulken,
„ die haer eygen spraek verarmen en gewelt
„ doen, en liever met een gelapte gecks-kap
„ brallen, dan dat sy willen gaen blincken in
„ een onbesproken effene Mantel." „Ach!"
dus gaat hij voort, „wat een willige arre-
„ moede hoor ick over 't gantsche Nederlandt?
„ Souder wel eenigh volck onder de Sonne
„ zijn, die met dese verkoren raserijen bevan-
„ ghen zijn soo seer als wy?" Hij onderzoekt
verder de reden van dezen wansmaak. „Meent
„ ghy," is zijne vraag, „dat dese mengel-moes
„ van spreecken herkomt van een aert van men-
„ schen, die dese verbasteringh of verwerringh
„ van woorden gebruycken voor een edele
„ frayigheydt? Of sou 't wel zijn van lieden
„ die eer sy haer eygen spraeke kennen ande-
„ re talen leeren?" Er bestaat een brief van
hem aan de Kamer: *In liefde bloeijende*,
waarin hij zeer uitweidt in den lof, verschul-
digd aan diegene der Broederen, met name
HENDRIK SPIEGEL, GIDEON FALLET en ROEMER
VISSCHER, die krachtdadig de hand aan de
zuivering der Nederlandsche taal hadden ge-
leend. Voorts brengt hij welverdiende hulde
toe aan den arbeid van DIRK VOLKERTSZOON
COORNHERT en SIMON STEVIN. Ook hier kan

 hij

hij zich niet onthouden uit te varen tegen de evengemelde verbastering der Moedertaal. „ T is „ doch," zegt hij, „ een geckelicke zaak van „ eenige opgeblazen verwaande fotten, die „ haar redenering foeken te verfieren met la- „ tijnfche, franfche, fpaanfche, oft Italiaan- „ fche termen, recht oft eenige bevalligheid „ inbragte. Lust iemand zyn wetenfchap te „ bewyzen, die toontet in een ongevalschte „ zuivere taal: niet als deze Nederlandfche „ Papegayen, die veeltijds niet en weten wat „ zy rabblen, als zy haar geftolen of met „ groote moeyten aangewende woorden fpre- „ ken. O vremde Hoverdy! die ons eigen „ Lants - ingeboren een revelduitsch, een „ kromtong, en een koeterwaal maakt! O gy „ Nederlanders! waakt op, fcheurt u betoo- „ verde oogen open, aanfchouwt u eigen „ blindheid, laat niet langer deze onwetende „ duisterheid u helder gezigt benevelen. Jaagt „ deze hoogmoedige vremdeling, die hier dus „ lang de meester gemaakt heeft, onwaardig „ wederom naar huis, en haalt met eerbie- „ digheid u verjaagde, en fchier ontmunte „ eigenaar in, gelyk als onze oude cameris- „ ten met groote doch willige moeyten heb- „ ben gepoogd."

Geen

Geen wonder derhalve, dat hij ijverig en met inspanning van krachten het zijne toegebragt ter verrijking onzer taal. Van hem wordt getuigd, dat hij zich op de visch- en andere markten vervoegde, om de spreekwoorden en uitdrukkingen van het volk te beluisteren. Deze heeft hij in zijne spelen gebragt, en alzoo een getrouw afbeeldsel bewaard van den toestand der gemeene taal in zijnen tijd. Hetzelfde heeft hij gedaan, vooral in zijne liederen, ten aanzien van oude en gebruikelijke woorden, door de landlieden gebezigd; waartoe hij in staat gesteld was, naardien hij, volgens zijn eigen berigt, „ weleer een sonderlinge wellustigheid uit der „ boeren ommegang gehaald had."

Niet slechts de taal, maar ook de zeden, de bezigheden, de vermaken, gewoonten en bedrijven, zoo van hoogere als lagere standen, heeft hij in zijne spelen meesterlijk geschilderd.

Het behoort niet tot mijne taak, dit thans breedvoerig uiteen te zetten, doch ik mag het ook niet geheel met stilzwijgen voorbijgaan. Zie hier dan eenige trekken, ontleend uit de tafereelen, door BREDERO geschetst, betrekkelijk den koophandel.

Let op de wijzigingen en bijzonderheden, waar-

waarmede hij een oud, gierig, kleingeestig koopman en woekeraar schildert, in de volgende alleenspraak:

Dit is een groote vreught voor mijn genegentheyt:
Dat mijn Bogaert soo dicht by Stadt gelegen leyt:
Verdriet'et my in huys, ick wandel buyten stee,
Na 't Reeg'liers Hofjen toe, kijck dus van liever lee
Op mijn muyltjes, dus reyn, ick was flus om een kijckje
Het voetwechje langes het platte Amstel-dijckje,
Wangt het was an de kanckt een stick-wegh oppe bijt,
Vannen diel ruyge maets, die 't doen om heur profijt:
Maer ier dat ick een duyt an dat volckje sou geven,
Ick quam niet op het ys al mijn hielle leven.
Wat haest het Lammert, neen ick geef'er niet een mijdt,
Soo ten ierften een duyt, 't is een kostelijcken tijdt:
Die wat spaert, die wat het; oock ben ick niet goet Emsters.
Wat was daer en gerit van Vlasters en van Kemsters,
Van Vesjes-volck en aers die'r ryen op de baen.
De frayste Jongeluy die vijnmen onder 't gaen,
Of die doen as me nift, die rijt met heur speel-nootjes;
En vryertjes om veer, of after op de flootjes.
Wat was daer en gedoen, en geraes, en gescherm?
Mijn oogen schemerde, wat quam daer een geswerm
Van Jonges en van goet ontrent de Kooren-drager?
Hoe drock haddet Nies Kaecks, die bromde met heur swager?

Hier

Hier hey! Harmen Hoogh-hart, die soo weyts rijt en snort;
Die haeckten in heur schaets, soo dat de goet-hart stort,
En vil een harde smack, o dat ick my niet doodt „ lach;
Wangt sy vil op haer neus, soo datm'er Ael-korf bloot „ sagh,
Daer quam Ieuriaen mit sen siecke lijf op het ys,
Die arme breecke-bien, die reet met lange Lijs,
Sy ree harder dan hy, hy liet hum moytjes slepen,
En schranckelde soo voort: och! hy hadt sulcke greepen!
Hy hompelden, hy sprongh, en maeckten niet veul vaerts;
De luy sagen een jeught in Jeure Jannen naerts,
Soo genoeghlijck ging die, as hy hum liet glissen „ trouwen;
Het volck stondt en lachten datse heur bepissen „ wouwen,
Daer hadje stijve Dirck mit sijn nieuw-backe-wijf;
Hoe bevrooren gaet hy? sijn hooft staet hem soo stijf
Oft op een staeck stong, in hy het ien paar bienen
Trots yemets in het langkt, hier Lobbrich plech te mienen
Dat hy 't puyck was van de stadt: maer noch onse Machtelt
Die hetse hum emaeckt vannen stick vannen swachtelt;
Haddet sen lieve moer hum niet hart of eraen,
Hy souje alle daeghs mit vier paer Kousse gaen;
't Is sulcken soete vaer, hy kan hum soo dicht pongsen,
In hy ruyckt assen kruyt, ick mien gelijck een Bongsen.
Dat hy hum warmpjes hout, dat prijs ick hem met reen,
Sey Ian Kackmack'lijk, warmt' maekt geen lamme leen.
Hoe kostelijck, hoe dreuts reet Melis mit sen vryster,
Al is 't een bolle meyt, 't is al een fraeye rijster;

Sy

Sy ſtreeftje asſen Vos: 't is jammer dat blaeuw Aeght
Soo vreeſlijck van de kouw is alle Jaers geplaeght,
Helften tijdt kalftſe an haer handen en heur wangen,
't Is vreemt dat an heur neus geen groote ſpijckers hangen;
Soo kout-vorſtigh isſe, quams' op de turfmarckt gaen,
De Turf ſou veur-ſeker de helft wel op-ſlaen.
Get hoe pronckt droncke Keesje van de Slochter,
Mit ſijn moye Tuyt-meyt, hier ouwe Japen Dochter,
En Mieuwes mal-monckt die reet met ſen jongſte ſnaer,
Morſige Mary Slomps ree mit heur Beſtevaer:
Maer Jan doeter niet toe, die ſchoof in een ſchuyf ſleetje
Sijn Beſte-moer, ſen Wijf, ſen Ky'eren, en ſen Peetje.
Hy ſtack ſijn after-ent uyt, of hy borgen wouw;
In an men rechter-hangt daer kreegh een goet-mans Vrouw
Een kolfbal voor heur hooft, van een deel groote ſcholvers!
't Is een vreemt dingh, dat van deuſe weytſche Kolvers
Die dus in 't wilt toe ſlaen, geen ong'lacken geſchien;
Hadt ick maer iens de macht ick ſout'er wel verbien,
Of ick ſou 'er een plaets uyt alle menſchen wijſen:
Ick ſel 't van mijn leven mijn ky'ren niet anprijſen.
Hoe reden de Boeren ſleen ſoo hier, ſoo daer om var'?
Hoe liep onſe Amſterdamſche Adel daer met de nar?
En by de Diemer-meer daer reden ienige paertjes,
Mit noch ien hiele ſtreeck van ouwe droege vaertjes,
Al after annenkaer, die ryen datter giert,
Sy hebben deuſe kunſt de Gangſen of aliart.

Hier

Hier verkofteſe lint datmen tot ſchaetſen bruycken,
Daer ſat Aeltje Krimpkous mit mantels en met huyckens
As ick dit lieve ſpul lang' enoch had' eſien,
Soo kierden ick weerom, en ick gingh doe uit ien
Iens loefs voort in mijn Thuyn, ick ſagh iens na de Bloemen
Of nae de Bolletjes (om eygentlijck te noemen)
Of ſy oock vrooſen uyt, en waren ſy al doodt,
Ick koop'er weer genoeg voor een blanck of drie-groot.
Ick ben ſoo mal niet as de luy, die veur wat Tulpen,
Veur Keyſer kroonen, veur Hoorentjes, en veur Schulpen,
En ſulck leur-marcktery, dat nieuwers toe en dient,
Veul gelts ſel geven; noch ick ſel veur gien Kindt
Gien hondert poinckt beſteen: En 'k mach ſe ſoo wel dragen
As yemandt van de best', en wie ſou ick het vragen?
Ick heb een plat-beck, en een moye gouwe hoep,
Al om de minſte kosten, of ick 't niet ſuydt en roep.
Ick hou Hennen, noch Duyven, noch Katjes, noch Honckjes,
Noch Knijnen, noch Veugels, 'k heb gien ſin in die ſtronckjes.
't Het niet een beet om 't lijf datmen 't gelt ſoo verquist,
Ick legh het liever op, en ſtapel't in mijn kist;
Elck leyt mooy op ſijn ſtee, in ſackjes of-geſondert,
Ick doe't niet minder uyt als derthigh op het hondert;
Die 't ſoo hoogh niet en wil, die mach 't et laten ſtaen;
Want ick heb met mijn geldt veul mier profijt gedaen,
En kan 't oock noch wel doen, als ick 't maer wil anleggen
Hier met ſommige Re'ens: maer men moet 'et niet ſeggen;

Wy stuuren al-te-met een twee drie Scheepen uyt,
Vol Botter, Kaes en Broot, oock ketinghs, koegels, kruyt,
D'welck wy verruylen an veel kostelijcke waren
Van de Duynkerckers, of die op de neeringh varen:
Dat goedtje dat wordt hier bequamelijck versackt,
Verbaelt, verkist, vertont, vermerrickt en verpackt,
Van mannen die haer daer seer aerdigh me generen:
Soo krijght men tien voor ien. Zijn dat geen luy met eeren?
Of wil 'k me geltje niet dus wagen over zee,
Ick kan 't wel sonder vrees uytsetten hier in stee,
En dat op groote winst: doch ick sel 't niet vertellen,
Daer zijn in Amsterdam seer geestige gesellen,
Die kop're Kandelaers, Brant-ysers schoon en groot
Van buyten (maer in 't lijf en is het niet dan loot)
Met een behende slagh seer kunstelijcke gieten,
Dies moet het overschot van waerden overschieten.

Hiertegen staat het beeld van een jong, ijverig koopman, voorgesteld in den oudsten zoon van den zoo even genoemden woekeraar.

Geen jongeling en was soo yv'righ noch soo kloeck,
Steets was hy op 't Kantoor en met de neus in 't boeck;
Sijn mutsjen op sijn hooft, sijn mouwen an voort wrijven;
Want hy was besich staegh met dit of dat te schrijven:
Dan sloot hy sijn ballans, dan sach hy nae de kas,
Ja wel, hy had soo veel te doen dattet wonder was!

Wat

Wat het hy in ſijn hooft al winckeltjes, en kasſen,
En hockels en laedjes, doſynen van Lyasſen;
Vol Asſingnatie, vol Oblygatie, vol boomery;
Vol Wisſel-brieven, vol Retour, en vol Factory,
Vol konnosſementen, vol Konvoy-biljetten,
En Kamers vol Journaels, Schuldt-boecken, Alphabetten.
En Riemen kladt papiers, van loopende uyt gift,
En Tafels vol cijffers en ſchalien vol ſchrift?
Staegh was hy op de brugh by de Negocianten:
Of op een Kompariſy, by ſijn participanten
Van ſijn Westerſche, of van zijn Cyperſche vaert.
Hy rabbatteert in kontanct tegens acht en een quaert.
Hy wist ſtracx op een prick wat dit 's Iaers kon beloopen,
Hy verſtondt hem, (te beſucht!) op Actien te koopen,
En hy verasſureert licht een heel ſchip met goet.
Noch heeft hy ('t is vreemt) niet eens gebanckeroet!
En oft ſchoon ſoo geviel dat hy quam te fallieeren;
En loopt hy om een Ces, 't is weer een man met eeren.
Als deſe Koop-luy doen, die men nae 's Keyſers keur,
Souwe hangen by de keel, dat in haer eygen deur,
Vermits ſy diefs gewijs, veel goede luy doen treuren.
Begonmen dit! het ſouw ſoo dickwils niet gebeuren.

Niet alle jonge Amſterdamſche kooplieden van dien tijd leefden zoo ſtil en ingetogen. Dit blijkt uit de volgende alleenſpraak van een ander jongeling:

R Nu

Nu gist're middagh soo wy gingen op den Dam,
Daer d' een en d' ander Lanst vast by de Borsten quam:
Soo maeckten wy een ringh gelijck de Portegijsen,
Den een die begon dit, en d' ander dat te prijsen:
Wat seyde Licht-hart, 't is hier langh enoch estaen,
Goe-mannen wat raedt, waer selle wy toch gaen?
Komt gaen wy op de Hal en sien de geesten speelen.
Maer packe-bier die sey ick mach geen schempen veelen,
'k Ben liever in de Kroeg by een excellente Trijn;
Ick mach soo langh oock by geen Reden-rijckers zijn:
Want dit volckje wil steets met allen menschen gecken,
En sy kunnen als d' Aep haer afterst niet bedecken;
Sy seggen op haer les, soo stemmigh en soo stijf,
Al waer gevoert, gevult, met Klap-hout al haer lijf!
Waren 't de Engelsche, of andere uytlandtsche
Die men hoort singen, en soo lustigh sien dantse
Dat sy suyse-bollen, en draeyen als een tol:
Sy spreken 't uyt haer geest, dees leeren 't uyt een rol?
't Isser weer na (seyd ick) als 't is sey Eel-hart schrander,
Dat verschil is te groot, besietmen 't een by 't ander!
d'Uytheemsche die zijn wuft, dees raden tot het goedt,
En straffen alle het quaet bedecktelijck en soet:
't Was moy sey schalcke Jan, dat sy lieten haer gekibbel:
Maer 't is t' elckens weer an met een hibbel en dribbel.
Noch leeren sy de luy te laten nijdt en twist,
En 't is een volck dat selfs staegh buyten de pot pist.

Wat

Wat schaet dat? seyden ick, of sy somwijls wat twisten;
Dat doen wel fijnder lien, al zijn 't geen Kameristen.
Doe sprack daer op Klaes Kluft, ick ben dees praet al wars,
Messieurs wat nieuws, daer zijn nu Oesters kars en vars,
En nieuwe Rijnsche-wijn gints op de Handt-booghs Doelen,
Komt, gawe seyd hy, en laet ons dit eens door-spoelen.
Wy amelden 't al: maer Piet Recht-uyt wouw na de Kerck;
Ick doe oock goet sey 'k, als ick in 's landts middelen werck;
Want waer souwen de Waerden, Pachters, en Penningh-
meesters 't gelt halen,
Daer de Staten de steden mee versien, en de soldaten mee
betalen?
Wat sinje een nuw-man sey Melicker, die wou na de Vrysters,
Wel seyd ick binje mal, al dese Amsterdamsche Asse-vysters:
Die een hiele uytstrengen dagh gaen loopen by de Meyt,
Gelijck als men van Dirick-door tot een geggetje seyt,
Die niet troeven en kon, maer dat hy eerst lierde „ dat
By Lijsje met een oor, dan 't kosten hem wel een half
vierde „ vat.
Rabauwen, met een beniste Koeck, en dardalf pont karstengen.
Wat noch prijs ick mijn selfs, ick weetmen tijt beter
door te brengen
Met een pasdijsje, een trocentje, een ticktackje en een
verkeertje,
Wat segje daer of eele geest? keun ghy 't niet, hoor
hier! ick leertje;
Waerachtigh ick segh eer ick de meydt wou loopen na haer gat,

 Ick

Ick wou liever dat sy de Fransoysen of sint-velten hadt,
Komt gaet met ons en drinckt een Kanne-wijns, of anders wat sel ick 'er
Meer of seggen? als Melckert is een rechte meyde-melcker:
Loopt schijten met de Meysjes, ick ry liever te Paert,
Een singeltje eens om, dat is toch de moeyten waert.
Ick wou liever een Roosenobel verrosesolissen vertabacken,
Eer ick by dat gescheurde goed sou praten alderley quacken.
Of ick gae soo lief in een Kaets-baen en hael een warm lijf,
Dat komt so nauw niet, al verspeul ick hondert gulden vier vijf,
Wilje mee so gaet mee (seydese) wy sullen om 't gelach maer speulen,
Wy willen hier niet langer gaen als een Paert in een ros-meulen,
En blijven hier in 't oogh van het graeuw, of dit gespuys.
Doen seydese: Writsaert ghy bent op de Doelen een kijnt ten huys,
Wilt soo veel doen en gaender heen, en seggen
Dat sy voor ons sesſen dry Kapoenen, en vijf Snippen an-leggen.
Met een deel Vincken, en Lysters, met een delicate Bout,
En segt Heereman en Ariaentje, dat sy ons de beste Kamer hout:
Siet, Writsert, wy maken u Heer enne Voogd van morgen avent,
Maecktet soo bont als ghy wilt, 't is toch alle daegh gien Vastelavent;
Schaft louter vol op, voor een Prins, het moet'er nu op staen,
Al souwen wy te nacht de klapmuts en de botter op een rooster braen.

Wel

Wel Writſert nam 't an, dat hy dit tegen nu t'avent ſou
beſchicken;
En nu wy daer komen en isſer te bancken noch te bicken:
Wy keecken op menkaer, want wat ſouwen wy toch doen?
Wy wisten niet wat wy ſouden dencken of vermo'en;
Dan ick denck dat hy van ſijn Lagenoots heeft vernomen;
Datter weer een nieuwt haertje, of ſwaentjen is gekomen
Yewers in een kuſje, daer hy hem by vergeet.
Daer is niet een kamer-katje, niet een ſtijfſtertje dat hy
niet en weet:
Want hy het de beſteetſters en roſſters, en koppelſters
op ſijn hant,
So datter niet een nieuw ſnofje komt van oosten of van
Brabandt:
Of hy heefter ſijn Kouranct of, hoe wel s'et niet luyt roepen.
't Is goet een ſchick van een knecht, 't is jammer dat
hy ſoo loopt ſnoepen;
Ten is geen wonder al is hy jongh dat hy alree brilt:
Want van zijn vijftien of ſestien jaer ſoo raeckten hy op 't wilt
Door zijn bierdragers, waeghdragers, koorendragers daer
hy me uyt ree,
Die lierden hem alle ſchelmery, als hy ſlechts de witten uyt dee,
En ſpeulden 't Heerſchip. Hoe ſouwen veel koopluy heur
goet niet mind'ren,
Diens Soonen ſoo diep gaen, en teren aers noch als grave
kind'ren,
Die 't achten veur een treuſneus dat men duyſen koonen opſet,
En ſoo komt datter menich haer goedtjen en heur koeck
op het.

Ook reeds in die dagen kende men het ſmokkelen. Dit blijkt uit de zamenſpraak van twee burgers, ingevoerd in het vermaarde Blijſpel den *Spaanſchen Brabander Jerolimo*,

Andries. De Arrebeyers en de Dragers an de ſtraet,
Dat is een volckjen dat haer op den dronck verſtaet:
Wat duncktje byget Jan, en zijn 't geen leck're boeven,
Die niet van waer 't bier is, maer van wat merck is, konnen proeven?
Harmen. Sy benaerſtigen ſteets de middelen van 't Land,
Andries. Sy benaerſtigen ſteeds haer eygen ſond en ſchand;
Sy misbruycken den dranck en oock het goede ſuyvel:
Sy vorderen het Land, hoe? ſy vorderen de duyvel,
Sy helpen de Schoyer en Sluycker wel an gelt:
Maer dat baet het Land noch Pachter niet een ſpelt.
Wat Boeren datter zijn, worden ſy mede - ſtander,
Den eenen ſiel die ſal 't dan ſtelen van den ander;
Maer deſe Brouwers, of de gene die 't beſchoyt,
Of die het ſluycken 's nachts, ſy blijven noch beroyt.
Behalven de Koopluy die eerlijck willen ſchijnen,
Die Kelders verhuuren an Frans en Rijnſche Wijnen,
En halen door een deur ſomtijdts een vaetjen Wijns,
En ſtelen laer op laer alſoo den Heer het ſijns,
Soo daer de Magiſtraet niet beter op wil letten,
Soo ſullen ſy het Landt dapper ten achter ſetten,
Daer zijn Wijn - koopers die ook ſetten een gelagh,

En

En dragen stoutelijk een heele naght en dagh;
En hadden sommige haer handen recht gehouwen,
Sy souwen in soo kort geen groote huysen bouwen.
De vromen kijcken toe, en sien dit an met leer,
Haer neeringh werdt verkort, gelijck men siet en weet.

Over het verloop der oude trouw klaagt een ander in dezer voege:

D'oude eenvoudigheydt, daer wy soo veel van spreken,
Quam door het nieuw bedrogh wel haest den hals te breken,
Waer is nu dat geloof en die Hollandsche trouw?
Die is soo verr' van honk voor diese soecken souw.
Doen was een woord, een woord, nu moet men listigh
schrijven,
In dien men wil bewaert voor loose lidsers blijven.

Men wordt bijna in het werkelijk leven van dien tijd verplaatst, wanneer men de volgende tooneelen leest, waarin een deftig Notaris en de Schout, beiden in hunne openbare betrekking, worden voorgesteld:

Notaris. Klerk. met twee Stee-boon.

Notaris. Hebj'et Protocol al vaerdigh? vergeetje oock yet Jan?
Jan. Ick heb 'et altemael gereedt onder mijn arm: treed vry wat an.
Waer selle gaen miester totte Waert in de drie dweylen?

Notaris. Wy sellen met Pachters en peyler van de Wijnes
gaen peylen,
Volgh jy me freytjes en schickelijck by de straet,
Want het staet wel dat een goet Notaris parmantigh gaet.

Gerrit. Notaris. Klerck en getuygen.

Gerrit. Daer gaet hy even uyt, 't is assen dingh wil wesen,
Hoe pocht hy met dat schrift, daer tijt hy juyst an 't lesen.
Ehem! 't sist! ehem! fuw! poep! ick roep dattet bromt.
Ehem noch iens! 't schijnt dat de man weynigh te beurs komt.
Want alsmen daer iens proest soo kijckt elck strack voor
aer om.
Jongentjen hou! of houwje man, roep *Domine Johannem
Notarum*,
Ay elenbaes fluyt soo langh, soo langh tot dat hy staet stil.

Jan. Miester Jan daer is ien man die u wat spreken wil.

Notaris. Wel ouwe patriot, wel Patroon, *bon jours*;
wat is jou seggen?

Gerrit. Ick sou daer garen een certificacy of een attistacy
beleggen.
Hoe hietet nou ook, e 't is men vergeten, laet sien, hoe wast?

Notaris. Fijnman ick moet gaen schrijven een Testement,
hout mijn niet vast,
Daer leyd een Man op sijn dood-bed, en wacht al schrij-
vende de Notaris.

Gerrit. Ghy moet nootsakelijk met mijn gaen en maeken
een Inventaris.

Notar. Ja wel ick mach me gaen, eer jyder me wert
geinteresseert,

Ick

Ick sou 't niet doen speciael, en hadje niet soo seer gedolleert.

Cerrit. Waer sal ick de Schout best vinden? tot Anne Claes in de Hoorn?

Of tot het lecker Waertjen in de Munnekedammer tooren?

Hy loopt al wat wiltjes, 't is trouwen heurlie mannier.

Siet, nou ick van hem spreeck, soo komt hy juyst hier.

Gerrit. Schout. Diefleyers. Notaris. Klerck.

Gerrit. Goeden dagh mijn Heer Schout, soo jy van wegen u ampt en Officy,

Elck een schuldigh zijt te doen behulp, recht en Justicy,

Soo bid ick datje iens mitme gaet hier ontrent,

Op dat ick mijn eygen huur-huys open in u presency met consent.

De Schout.

Schout. Wel waerom? hoe is de saeck, en waer is 't huys gelegen?

Gerrit. Een Quidam (heerschip) haddet gehuurt, en die is wech etegen:

En eer dat hy sijn inboel by nacht mocht krijgen van mijn gront,

So sou ick mijn garen versekeren, en beschrijven 't goetje terstont.

Siet hier de Notaris met de Steeboo al in presency.

Schout. Ick moet een valsche munter, een gelt-schroyer nemen in apprehency.

Want sy hebben des Coninghs munt niet alleen geslagen, maer d'alloy vervalst,

En wordenſe kregen, ſy worden in oly ezoon, ten min-
ſten onthalst,
Of de hant afgehouwen en gewurcht, 't en mach niet
minder weſen,
Met een bortje met koper-gelt an heur ſtaeck, het is
ſo afgeleſen:
Ook zijn hier oock een deel wilde geuſen en guyts, die
uyt een duyvelſche lust,
Met haer predicatie en t' ſamen rotten perturberen de
gemeene rust,
Tot achterdeel van deMoer deKerck, en de heyligeInquiſicy,
Die moet ick gaen vangen tot voorſtant van de Godde-
lijcke juſticy
Want ſiet de Spaenſche Raedt die hebbenſe verklaert
Geoordeelt en gedoemt te water, vuyr en zwaert.
Dat volckje dat moet voort, ick machjer niet op toeven.
Het onkruyt wast ſoo niet als de godlooſe boeven.
Daer is gisteren weer een Geus Liedt-boeck verſpreyt,
Dat bitter ſchempt en ſchiet op onſe Geestelijckheyt,
En op den Roomſchen Paus, met al wat in de ſtaet is,
Ja op den Coningh ſelfs, dat's *crimen læſæ Majeſtatis.*
Dit komt ons nergens van als van dit ſnoot geſpuys,
Het welck is uytgekipt te Hooren en t' Enchuys,
Dat moet ick halen op, en ick meen 't te beloopen,
Eer 't de Boeckebinders an Jan alle man verkoopen.
Gerrit. Ay gouden Heerſchip komt en helpt mijn eerst voort,
Johannes Pilorum, om Gods wil ſpreeckt een woordt?

No-

Notaris. Mijn Heer Substituyt kan ick u niet bewegen?
Soo doetet om de man, want siet hy is verlegen.
Schout. *Domine* Notarius, wel treet dan wacker aen.
Gerrit. 'tGelieft mijn Heer de Schout in't midden dan te gaen.

Omtrent den algemeenen toestand der armen vindt men een niet onbelangrijk tafereel in de volgende voorstelling:

Het volck loopt na den Dam, wel wat of dat beduyt?
Daer sal Justicy schien, want de Ste-klock die luydt,
Daer moet ick me nae toe, en siense wat of-smeeren,
Maer ofmense kastijt, selden sy haer bekeeren.
De kussens raken uyt: daer is men Heer de Schout
Met de Secretaris, siet dat jy de mont wat hout.

Alsoo mijne E. B. Heeren van den gerechte der Stede Amstelredam: Aensiende het groote bedroch en toeloop der stercke luye ledigh gangeren, vagebonden, onnutte bedelaren en menichte der vreemde Armen, waer onder sich oock verschuylen en behelpen, bespieders, nacht-roovers ende dieven, om welcker verraet, dief-stal, ende plondering, als oock de Godtloosheden van tuys-schen, spelen, vechten, droncke drincken en hoerdom te vermijden: mitsgaders de weynigh voorraeds van koorn, en d'apparency van dien, en de dierte die consequentelijck vallen moet tot groote beswaernisse

der

der Gemeynte, ende tot verkortinge van onse eygen rechte behoeftige. Soo is't dat mijne E. E. voornoemde Heeren hebben geordonneert, en gestatueert, als sy ordonneren en statueeren expresselijck by desen, dat nu voortaen geene Bedelaers, Land-loopers, Bayert-boeven, Troggel-sacken, Huyckevaken, 't zy oudt ofte jongh, blind, kreupel, manck, melaets, ofte anders, en sullen mogen omme-gaen, omme de aelmoessen te vergaderen, op Marckten, Bruggen, voor Kercken, Poorten, hoecken van straten: maer dadelijck te vertrecken, op pene van openbaerlijck geschavotteert ende strengelijck gegeesselt te werden. Gebieden oock mijne E. E. Heeren, dat niemandt hem vervordere de Sergianten, Provoosten, en Opsienders, die tot sulcken eynde sullen verkooren worden, eenige molesten, gewelt ofte verhinderinge te doen in 't executeren en apprehenderen der moedtwillige luye boeven en leegh-loopers, op pene als boven. Voorts dat alle rechte Armen sullen gehouden wesen haer namen, staet ende woonplaetse aen te geven aen de Vaders daer toe gestelt, om de waerheyt daer van te vernemen, ende des noodt zijnde, bequamelijck inne te versien: Aldus gedaen by de Raden deser Stede: Actum den 8. Meert. Presentibus mijn Heer de Schout, ende al de Schepenen.

BREDEROOD.

An-

Andries. Jan. Harmen.

Andries. Wat duncktje daer of Jan? is dat niet wel bedocht?
Jan knol. Daer is in langen tijdt geen beter werck gewrocht.
Harmen. Ja hoe wel datmen doet noch ſal't yemant berespen.
Andries. Ja wien? een deel geſpuys van fielen, ſchudden, wespen,
Of ander gorlegoy van onſchamel geboeft?
Harmen. Neen van eerlijcke lien die d'arremoed' bedroeft.
Jan Knol. Te beter is 't voor haer, die hier rampſaligh leven,
Indien ſy haer gebreck en kommer maer angeven:
Men ſald'er in verſien, 't is goedt na mijn verſtant,
Soo bant men voegelijckst, de ſchelmen uyt het Landt.
Andries. Als men den armen dus ſou over al verſenden,
Werwaerts ſoo ſouden ſy in 't leste dan be-enden?
Jan Knol. Daer laet ick heur voor ſien, hoe ſpreeckt ghy heur ſoo veur?
Hoe na vreesje dat ghy oock ſtracks ſult moeten deur?
De luy die worden moe van dus en ſoo veel gevens,
Sy verluyen daer op die Jottoon en kromſtevens;
Sy zijn de oorſaeck van der rechter armen noot,
Die treurighlijck verkoopt ſijn ſchaemt om dat droogh broot.
En onder alle die de huysſitten hier ſpijſen,
En ſuldy geen twintigh Burgers kinderen wijſen.
Haer hert is haer te groot. Maer Moffen, Poep en Knoet,
Dat zijn troggelaers tot bedelen opgevoet;

Dat

Dat bewijst de Riet-vinck, en noch de ouwe Wael, uyt:
Maer de Haerlemmer-dijck, ô bloedt! die levert ael, uyt:
Wat woont daer een gesnor van volck van wyt en zyt,
Daer is nauw'licks een dagh dat m'er niet vecht en smijt.
Wat komt'er vrydaegs een gerit ter poort in dringen,
Van revelduytsche en van vreemde hommelingen,
Al gesonde Wijven, met besieckte doecken om,
By hiele vaendels vol, doch met een stille Trom,
De Nieuwedijck langes, en voort door alle straten,
Het volck is hier goed geefs, 't blijckt an haer karitaten,
Elck werpt sijn aelmoes wegh, want is het niet van 't mal,
Dat men lieden geeft die 't verkaetsen met de bal,
Sundaeghs 's morgens voor de poort, of daer yewers buyten?
Of verdobb'len met rabauwen en met guyten?
Of ver-even houtent, of hutselen met me kaer?
Of in 't kuyltje, of opschieten, of lechtse me daer?
Wat voordeel doet haer 't gelt? niet, al sijn 't kop're duyten,
Men sieter bloet-stortingh en doodt slagen uytspruyten;
Jae moort en dievery: En wordense gevat
Van Schouten, Dienders, of Soldaten van de Stadt,
En raken sy in 't gat, soo sullen de Vis-wijven
Dit eerloose volck noch voor spreken en voorschrijven,
Of 't recht wort door 't geld geblint-doeckt en verdreyt,
Door den yver van haer sotte barmhertigheydt;
En noch en mach men niet op dit misbruyck eens schempen,
Noch schrollen op die geen die 't geld onnut verslempen.

En

En laten wijf en kint in kommer en in rouw,
Daer men het vlijtigh voor den noot bewaren sou.
O kon de Overtoom of de Kathuysers spreken,
Of Sloterdijck, wat sou 'er een bommel uyt-breken.

Men ziet met hoe veel oplettendheid BREDERO al wat in zijnen tijd geschiedde gadesloeg, om het, als naar het leven, in zijne spelen te vertoonen.

Men kan uit de aangehaalde proeven tevens eenigzins oordeelen over zijnen gewonen dichttrant. Het harde, stroeve en onbeschaafde moet daarin zekerlijk hinderen, doch niemand zal ontkennen, dat de Natuur BREDERO met hare gaven ten dienste stond. Jammer, dat hij alleen op deze gids moest vertrouwen, en geen nut kon hebben van de doorluchtige voorbeelden der Oudheid. Jammer, dat hem geen langer leven is ten deele gevallen, om zijne kunstoefening te volmaken. Genoeg echter heeft hij getoond, wat hij vermogt. Zijne dichterlijke voortbrengselen verdwijnen niet in den glans der kunstgewrochten van het gulden tijdperk onzer Letterkunde. Reeds is zijn naam, met zijne spreuk, na twee eeuwen nog ten spreekwoord, met onderscheiding tot de nakomelingen

gen overgebragt. Op die wijze zal hij leven, zoo lang eerbied voor de grondleggers en handhavers der Nederlandſche Letteren in de harten onzer landgenooten huisvest.

●●●●●

OVER HETGENE

DOOR

BOERHAAVE EN 'SGRAVESANDE,

TOT VESTIGING EN UITBREIDING

VAN

ZUIVERE GRONDBEGINSELEN

IN DE BEOEFENING

DER

NATUURKUNDE,

IS VERRIGT

F. Vilyn sculp.

OVER HETGENE DOOR

BOERHAAVE EN 'S GRAVESANDE,

TOT VESTIGING EN UITBREIDING VAN ZUIVERE GRONDBEGINSELEN IN DE BEOEFENING DER NATUURKUNDE, IS VERRIGT.

Geen vak van menſchelijke wetenſchap is aan zoo vele moeijelijkheden onderworpen als dat, hetwelk eene duidelijke en volledige ontwikkeling bevat van de werkzaamheden en krachten der Natuur. De verſchijnſelen, wel-

 ke

ke deze moeder van het geſchapene aanbiedt, zijn zoo zonderling, zoo verſcheiden, en, naar het uiterlijk voorkomen, zoo verward en tegenſtrijdig, dat het oog van den kortzigtigen ſterveling ſchemert, in ſtede van, bij den eerſten opſlag, de orde, waarmede alles is aaneengeſchakeld, op te merken. Ik roep de Oudheid tot getuige. Hoe vele eeuwen zijn er verloopen, voordat haar het eerſte inzigt in dezen ſchijnbaren chaos werd vergund! Hoe weinig werd door haar ontdekt! Immers niet meer dan hetgeen door de zintuigen grovelijk werd gadegeſlagen? Desniettemin eerbiedig ik eenige van hare vorderingen, en ſtel dezelve verre boven de kennis derzulken in latere dagen, wier vernuft zich bij voorkeur bezig hield, om de ontoegankelijke plaatſen, waar de eerſte oorzaken der dingen verborgen liggen, op te ſporen.

Van waar mag het komen, mijne Toehoorders! dat, na de herſtelling der Wetenſchappen, het licht, waarin de Natuurkunde zich thans verheugt, zoo laat is aangebroken? Waren er dan geene mannen, met voortreffelijke bekwaamheden toegeruſt, die al vroeg met geestdrift de hand ſloegen aan hare verheffing? Het ontbrak zekerlijk niet aan dezulke, maar

er

er werd een genie vereischt, grooter dan to nog toe den dag had aanſchouwd, dat de gepaste middelen daartoe aanbood. Toen NEWTON verſcheen, vlugtte de dwaling, die eeuwen lang, onder eenen valſchen ſchijn, van het pad der waarheid afleidde. Hij leerde met wat oog men de Natuur moest beſpieden, welken weg men moest inſlaan, om te genaken tot dat heiligdom, waar hare geheimen, zooverre deze het begrip van den aardbewoner niet te boven gaan, openlijk zijn ten toon geſpreid. Van toen af heeft de een na den ander zijne ſchreden derwaarts gerigt; het ſpoor telkens beter aangewezen; de toegangen gemakkelijker gemaakt; in dier voege, dat men in ſtaat geſteld is geworden, deze gewijde plaats zoo nabij te komen, dat alreede de belangrijkſte en moeijelijkſte raadſels, die weleer het menschdom in verbazing hielden opgetogen, zijn uitgelegd.

Onder degenen, die de leer van NEWTON niet ſlechts omhelsd, maar uitgebreid en openlijk in *Europa* hebben verkondigd, mogen er inzonderheid twee genoemd worden, wier namen tot den huidigen dag zweven op de lippen van een ieder, die op grondige Natuurkennis prijs ſtelt, BOERHAAVE en

'S GRAVESANDE. Wat ook anderen, hetzij in ons Vaderland, hetzij in de overige ſtreken van ons werelddeel, hebben verrigt, hun, voornamelijk, komt de lof toe, de fakkel te hebben voorgedragen, die alom de ware verlichting heeft doen geboren worden. Met regt roemen wij op de eer, hen onder onze landgenooten te tellen; maar zoo veel te zwaarder rust op ons de verpligting, om de beginſelen, waarvan zij in hunne beſpiegelingen zijn uitgegaan, geduriglijk met bedaarden ernst te toetſen, en, zooverre wij de eenvoudige voortreffelijkheid daarvan inzien, geene ſchrede, noch ter regter-, noch ter linkerzijde van dezelve af te wijken.

Eene gelegenheid als deze, waarbij ik de eer heb het woord te voeren als Lid eener Vergadering, aan welke bij uitnemendheid de volmaking der Natuurkundige Wetenſchappen is aanbevolen, ſcheen mij als van zelve uit te noodigen, om de gadelooze verdienſten dier doorluchtige mannen in dit opzigt plegtig te gedenken, en de gulden lesſen, die in hunne openbare Reden en Schriften verſpreid liggen, als zoo vele ſpreuken der wijsheid te verzamelen. Veroorlooft mij derhalve, geëerde Toehoorders! dat ik u eenige oogenblikken on-

onderhoude *over hetgene door* BOERHAAVE *en* 'SGRAVESANDE, *tot vestiging en uitbreiding van zuivere grondbeginselen in de beoefening der Natuurkunde, is verrigt.*

Deerlijk was de toestand der Natuurkunde in de dagen van CARTESIUS. Te regt baart zulks bevreemding, daar deze groote man alles in zich vereenigde, wat vereischt werd, om de genoemde wetenschap tot eene aanzienlijke hoogte op te trekken. Hij bouwde op wankelbare gronden, en vandaar dat het meeste, hetwelk hij stichtte, naderhand moest afgebroken worden. In zijn vernuft zocht hij de oorzaken van hetgene de Natuur vertoonde. Schranderlijk bedacht hij vele onderstellingen, niet uit waarnemingen afgeleid, maar eeniglijk in zijn brein ontstaan, naar welke de verschijnselen, die zich in de stoffelijke wereld opdeden, moesten uitgelegd worden. Hierdoor verkreeg de Natuurkunde de gedaante eener afgetrokkene wetenschap, waarin alles naar de regelen der mogelijkheid en waarschijnlijkheid werd behandeld, maar waarbij men dat onbedriegelijk kenmerk van Wiskundige zekerheid miste, die alleen hare uitkomsten wezenlijke en duurzame waarde doet er-

erlangen. Zoo groot intusschen was het gezag van dezen Wijsgeer, zoo beneveld het oog zijner tijdgenooten, dat geen sterveling het ondoelmatige dier handelwijze inzag, maar deze leer der dwaling alom met geestdrift werd omhelsd, en in alle beschouwingen het opperbewind voerde. Herinnert u, Mijneheeren! de ijdele woorden, welke er over de ondoordringbaarheid van het oneindige, de wetten der beweging, de veêrkracht, de zwaartekracht, de aantrekkingskracht, zijn verspild, en beklaagt met mij, dat zoo veel scherpzinnigheid is besteed aan onderzoekingen, welke de tijd voor nietige hersenschimmen heeft verklaard.

Onsterfelijk is de roem, dien CARTESIUS zich, als Wiskundige, heeft verworven. Hij toch heeft de grenzen der *Stelkunde* aanzienlijk uitgebreid, en, hetgeen tot nog toe niet geschied was, deze, met eene ongemeene mate van vernuft, op de *Meetkunde* toegepast. Éene gave echter schijnt dezen schranderen Geleerde, wiens oog elders zoo diep doordrong, te hebben ontbroken, te weten, om juist in te zien, en naar eisch te ontwikkelen datgene, hetwelk in de kennis en verschijnselen der Natuur voor Wiskundige be-

bespiegeling vatbaar ware. Een iegelijk weet, welke schoone bijdragen GALILEI hiertoe heeft geleverd, en evenwel werd de waarde daarvan ganschelijk door CARTESIUS miskend; zoodat hij, wel verre van aan dezelve den verdienden lof toe te wijzen, in tegendeel alom in zijne Brieven met minachting van den genoemden Italiaanschen Natuuronderzoeker gewaagt.

Deze kostelijke gave paarde zich met een scheppend vermogen in den grooten CHRISTIAAN HUIJGHENS. Zoon van eenen vader, die de gemeenzame vriend was van CARTESIUS, werd hij van dezen zelven, in zijne eerste jeugd, tot de Wetenschappen aangespoord. Vandaar de schroomvallige eerbied, dien hij voor zijne beginselen, begrippen en stellingen koesterde. Het is waar, hij heeft eenige daarvan, door de kracht der waarheid gedwongen, naderhand verworpen; doch de geest der Cartesiaansche leerwijze bleef hem gedurende zijn geheele leven bij; en verhinderde hem het ware, schoone en eenvoudige, dat in de beginselen van NEWTON luisterrijk uitblonk, naar waarde te beseffen. Toen CARTESIUS stierf, trad HUIJGHENS, in weêrwil van zijne jeugdige jaren, in deszelfs plaats op het tooneel der Wetenschappen, en nu stond

 de

de wereld opgetogen over zijne ontdekkingen, die hem tot de onſterfelijkheid hebben opgevoerd. Zijne ontwikkeling van de wetten der beweging; die van den ſlinger, en de uitvinding der ſlingeruurwerken; zijne naſporingen over het licht, en, vooral, over de dubbele ſtraalbreking in het IJslandsch kristal; zijne ontdekking van den ring van Saturnus, en van een der wachters dezer dwaalſter; eindelijk de volmaking, welke hij aan de verrekijkers heeft toegebragt, om nu niet te ſpreken van den onmetelijken omvang zijner kennis; allerwegen vruchtbare zaden van genie vertoonende, verhieven hem tot een uitſtekenden rang, hooger nog dan dien van zijnen voorganger.

Twintig jaren na den dood van CARTESIUS, kwam NEWTON met zijne ontdekkingen te voorſchijn. Voorgelicht door GALILEI, CARTESIUS en HUIJGHENS, overtrof hij weldra ieder van deze, en alle te zamen.

Het laat zich met geene woorden beſchrijven, welk eene verbazing de opgave zijner proefnemingen, over de ontbinding des lichts in zeven enkelvoudige ſtralen, bij de geleerde wereld verwekte. Hier werd niet, zoo als men tot nog toe gewoon was, eene onderſtelling tot grondſlag gelegd, alleen de ver-

schijnselen werden opgegeven, en daaruit zulke besluiten afgeleid, die op den aard der zake waren gevestigd, en geen zweem van twijfeling overlieten. Wat wonder, dat zulk eene nieuwigheid bij velen eenen tegenstand vond, die, op diep gewortelde vooroordeelen steunende, zich moeijelijk liet overwinnen, doch eindelijk voor de kracht der waarheid moest wijken. De regte gang, dien NEWTON in zijne onderzoekingen volgde; de onbetwistbare zekerheid, waarmede de uitkomsten van deze waren bestempeld; zijne bondige wederlegging van al wat daartegen van elders werd aangevoerd, hielden ten laatste den mond zijner tegenstrevers ganschelijk gesloten. Waagde hij ergens, indien de Natuur niet duidelijk genoeg sprak, eene onderstelling, zoo werd deze niet van voren opzettelijk tot dat einde uitgedacht, maar met bescheidene behoedzaamheid, uit waarnemingen of proeven, als eene mogelijke oorzaak, die opmerking verdiende, en verder aan de verschijnselen moest getoetst worden, voorgedragen. Nu tastte men niet meer in het duistere rond. De Natuurkunde was niet langer een doolhof van verwarring, maar de draad was gespannen, welke langs het ware pad tot de diepste verborgenheden leidde.

Hij,

Hij, die dit groote werk had ondernomen, ftreefde moedig vooruit; de ontdekkingen vermenigvuldigden bij elke fchrede; het was of men eene andere Natuur befchouwde, welker verrigtingen, waar men de oogen wendde, alom met een glansrijk licht werden beftraald. Het is echter twijfelachtig, of NEWTON meer nut hebbe gefticht door zijne verhevene uitvindingen, dan wel door de grondftellingen, welke hij heeft gevestigd, waarop de tijd het zegel der beproevinge heeft gedrukt, en die, als uitfpraken eener hoogere magt, prijken aan het hoofd dier Schriften, welke zijne leer hebben verkondigd en uitgebreid.

NEWTON fchitterde, gelijk eene flonkerfter, in *Europa*. Als zoodanig fchoot hij vonken, die eenen helderen gloed verwekten onder de vernuften van den eerften rang, waarmede zijne eeuw was verfierd. Dan, er was tijd noodig, eer de zuiverheid van dat licht den algemeenen nevel van dwaling en vooroordeel kon doordringen. Velen bleven gehecht aan het oude, niet uit moedwil en ftijfhoofdigheid, maar omdat zij de noodzakelijkheid eener andere wijze van zien niet befeften, of hunne oogen zich daaraan niet terftond konden

den gewennen. Er werd dus nadrukkelijk vereischt, dat mannen van naam en gezag opzettelijk en krachtdadig pogingen in het werk stelden, om deze hindernissen uit den weg te ruimen.

Een der eerste, die deze taak moedig en met goed gevolg op zich nam, was BOERHAAVE. Hij had zich, onder den Hoogleeraar DE VOLDER, vlijtig in de Wiskunde geoefend, zoodat hij daarin met vrucht eenigen tijd onderrigt heeft gegeven. Ook van de proefondervindelijke Natuurkunde had hij zich eene voldoende kennis verworven. Hem ontbrak alzoo niets van hetgene vereischt werd, om, met het helder oog, waarmede de Natuur hem in het onderzoeken der waarheid had begiftigd, naderhand, toen hij reeds tot een luisterrijker stand was verheven, de geheele voortreffelijkheid van NEWTONS leer en beginselen te doorgronden.

Staat mij toe, Mijneheeren! dat ik in uw geheugen terugroepe die doorwrochte Redevoering, door hem, bij de nederlegging van het opperste bewind aan *Leydens* Hoogeschole, in den jare 1715 gehouden (*), wel is

(*) *De Comparando Certo in Physicis.*

is wat binnen de wanden eener gehoorzaal voor weinigen uitgefproken, maar tot de geheele geleerde wereld gerigt, en alom, waar men Wetenfchappen huldigt, met bewondering toegejuicht. Hierin toont hij het ijdele van alle onderzoek omtrent de eerfte oorzaken der dingen. Wat toch zijn deze? Immers niets minder dan die krachten, waarvan al wat in de fchepping gefchiedt, zijnen oorfprong ontleent? Wanneer kan men gezegd worden dezelve te kennen? Dan, wanneer men een duidelijk begrip heeft van de wijze, waarop al de veranderingen in de Natuur ontftaan, in dier voege, dat men, eeniglijk uit befchouwing, met gewisheid kan verklaren hetgene ooit in de ftoffelijke wereld is voorgevallen, of verder zal voorvallen; even gelijk een Werktuigkundige, die de geheime raderen en drijfveren van een kunstgewrocht kent, al de uitwerkfelen, hoe vreemd ook in fchijn, berekent en voorziet. Wie nu durft zich vermeten aanfpraak te maken op zulk een inzigt; of liever, wie bloost niet bij de gedachte, naar zulk een doel roekeloos te ftreven? Is men, gedurende eene reeks van eeuwen, wel iets gevorderd met al de befpiegelingen over de ondeelen, de natuur der ligchamen,

de

de zwaartekracht, de aantrekkingskracht, de beweging, de voortteling der planten, om den waren aard daarvan te kennen? Bepaal u bij een der geringste deelen van het menschelijk ligchaam, een enkel hoofdhaar; zijt gij in staat, sterveling! met al de kennis der voorgangeren en tijdgenooten omtrent de eerste beginselen toegerust, de krachten te verklaren, waarmede de Natuur het laat opschieten, voedt, onderhoudt, met gedaante en kleur begiftigt?

Raadpleeg de gedenkschriften der vorige geslachten! Waar vindt gij eenstemmigheid van gevoelens? Nergens bestaat klare, ontwijfelbare waarheid. Zoo vele Natuurkundigen, zoo vele verschillende meeningen. Hetgene de eene stichtte, wierp de andere omver. Dit leeren THALES, ANAXIMANDER, ANAXIMENES, ANAXAGORAS, ARCHELAUS, PLATO en ARISTOTELES, wiens leer langen tijd over de begrippen heeft geheerscht, totdat zijn gezag eindelijk voor dat van CARTESIUS heeft moeten wijken.

In stede, derhalve, van naar de vermaningen van dezen te luisteren, hoore men de duidelijke stem der Natuur, die ons gebiedt, hare wonderen gade te slaan met die werktuigen, welke zij zelve daartoe heeft verleend.

Waar-

Waarneming alleen kan den grondflag leggen van Natuurkundig onderzoek. Wat deze onmiddellijk leert, ftrekt der Wiskunde tot ftoffe, om, door ontwikkeling en zamenftelling, nieuwe uitkomften voort te brengen. Al wat op deze wijze in de Natuurkunde is uitgevonden, ftaat vast en onwankelbaar. Zoo heeft men door eenvoudige redenering, op verfchijnfelen, die onder de zinnen van een legelijk vallen, berustende, in korten tijd meer gewigtige ontdekkingen gedaan, dan eertijds al de eeuwen te zamen vermogten. Ontdekkingen, die ons niet zelden door hare verhevenheid verbazen, maar tevens gerust ftellen door hare onbedriegelijke zekerheid. Neem de Wiskunde weg, en dit alles is verloren. Zij is het, die, met de ondervinding gepaard, de Natuurkunde vormt tot een onwrikbaar geheel, dat wel voor uitbreiding, maar nimmer voor inftorting vatbaar is.

Zoo dacht, zoo fprak BOERHAAVE; zijne taal klonk in aller ooren, gaf den echten toon, en lokte velen tot de waarheid. Dan hij heeft meer gedaan. Omringd door eene fchare van leerlingen, die uit alle oorden zamenvloeiden, om wetenfchap van zijne lippen op te vangen, beftraalde hij deze regtftreeks met

met dat licht, waarin hij deelde. Diep drongen zijne lessen in hunne gemoederen; ware het dat zij de beginselen, waarvan hij uitging, niet omhelsden, zoo was het voordeel van zijn onderrigt voor hen verdwenen. Immers het was voor deze inzonderheid, dat hij den Geneesheer afschetste als een dienaar der Natuur, wiens hoogste roem bestaat in de wenken zijner meesteresse te volgen (*). Het waren deze, welke hij, met de stemme des gezags, van het opperste leergestoelte hartelijk vermaande, hunne oefeningen aan te vangen met de navorsching van de wetten der Natuur, de algemeene eigenschappen en krachten der ligchamen, zoo als zulks in de Scholen der Wis- en Natuurkundigen, door waarnemingen, proeven en grondige redenering, werd onderwezen (†). Voor deze, eindelijk, was het, dat hij zich zelven, in dit opzigt, tot een luisterrijk voorbeeld stelde.

Hoe groot de verdiensten zijn mogen, welke BOERHAAVE zich in dezer voege omtrent de Natuurkunde heeft verworven, zijne betrekkingen gedoogden niet, dat hij zich daaraan eenig-

(*) *In Oratione de* HONORE MEDICI SERVITUTE, *quem habuit* VIII. *Febr. Anno* 1731.

(†) *Aan het slot der zoo even aangehaalde Redevoering.*

eeniglijk toewijdde. Hem waren hoogere pligten, die de tijdelijke welvaart van het menschdom meer van nabij betroffen, aanbevolen. Hij kon alzoo het goede zaad slechts strooijen, en den grond eenigermate tot de ontvangst hiervan bereiden; maar de verdere bewerking van dezen moest hij aan de zorge van anderen overlaten. Het was toch niet genoeg de gemoederen voor de nieuwe leer te winnen; zij moesten ingelicht en ondersteund worden omtrent al wat de betrachting derzelve bevorderlijk konde zijn. De Natuurkunde, zoo als zij in de leerboeken en scholen werd voorgedragen, was nog geschoeid op de oude leest; zij moest van eene bekwame hand den vorm ontvangen, welke haar, volgens de verbeterde begrippen, waardiglijk paste. Hoe meer men de noodzakelijkheid besefte om de Natuur proefondervindelijk te onderzoeken, hoe levendiger men de behoefte gevoelde van nieuwe werktuigen, waardoor de eigenschappen der stof, hetzij regtstreeks, hetzij bij gevolgtrekking, ontdekt en duidelijk werden voor oogen gesteld. De Wiskunde moest vooral op de reeds gevondene Natuurwetten strengelijk worden toegepast.

Dit werk was in al zijnen omvang bewaard voor 's GRAVESANDE. Hij verkeerde te *Londen* als Geheimschrijver bij het Nederlandsch Gezant-

zantschap; hetwelk, in den jare 1715, van wege de Algemeene Staten was bestemd, om Koning GEORGE I met zijne komst op den troon geluk te wenschen; en bevond zich dus in het brandpunt der verlichting; wat wonder, dat hij door de helderheid, waarmede hij was omringd, ten sterkste werd getroffen. Na zijne terugkomst viel hem het geluk ten deele, geroepen te worden tot het hoogste onderwijs der Wiskundige Wetenschappen aan Leydens Hoogeschole. Toen was het, dat hij de Newtoniaansche Natuurkunde in al hare bijzonderheden ontvouwde, niet slechts bij monde voor zijne leerlingen, maar openlijk bij geschrifte, in dat onwaardeerbaar en alom geprezen Boek (*), waardoor eene onvergankelijke eerzuil voor zijnen roem is opgerigt. Hem komt de lof toe, de eerste geweest te zijn, die de verbeterde Natuurkunde van NEWTON in hare geheele uitgebreidheid buiten de grenzen van haar Vaderland heeft gebragt. Hij plaatste haar op onzen bodem, arbeidde zonder ophouden aan hare voltooijing, en voerde haar aldus tot eene treffende volkomenheid op. Nu zag men al de deelen der Natuurkunde tot een ge-

(*) *Physices elementa mathematica, experimentis confirmata, sive introductio ad Philosophiam Newtonianam.*

geregeld zamenstel vereenigd, waarin zuivere beginselen den gang der onderzoekingen bestuurden, en door grondige redenering tot klaarblijkelijke uitkomsten geleidden. Hetgene NEWTON door de scheppende kracht van zijnen geest had voortgebragt, was niet in alle opzigten voor het algemeen geschikt; 's GRAVESANDE gaf daaraan met eene meesterlijke hand zulk eene gedaante, dat het bij een iegelijk goedkeuring konde vinden. Hij, namelijk, heeft de grondstellingen van den Engelschen Wijsgeer ontwikkeld, in een duidelijk licht gesteld, getoetst, met juistheid beoordeeld, en eindelijk gestaafd met oorspronkelijke bewijzen, die tot een onverwelkelijk sieraad van zijnen arbeid verstrekken. Bestuurd door hartelijke liefde tot de waarheid, schroomde hij niet daar, waar het pas gaf, van het algemeen gevoelen af te wijken. Dit getuigen, om een enkel maar treffend voorbeeld op te noemen, de proefnemingen over de botsing der ligchamen, waarmede hij de nieuwe leer van LEIBNITZ tegen de aangenomene denkbeelden onwedersprekelijk bevestigde.

Hij aanvaardde den gewigtigen post, hem opgedragen, met eene Redevoering, die voornamelijk ten doele had het nut der Wiskunde in alle Wetenschappen, bijzonderlijk de Natuur-

kun-

kunde, te betoogen (*). Hierin gaf hij zijn gevoelen openlijk te kennen over de wijze, waarop de laatstgenoemde tak van beschaving moest worden behandeld. Geene verandering, zoo waren zijne gedachten, kan in de stoffelijke wereld voorvallen, ten minste niet door ons worden opgemerkt, dan die of van beweging haren oorsprong ontleene, of beweging voortbrenge; hetzij dat zulks plaats hebbe ten aanzien der ligchamen in hun geheel genomen, of zich bepale tot de deelen, waaruit deze zijn zamengesteld. Beweging nu behoort tot datgene, hetwelk gewoonlijk grootheid wordt genoemd, of voor vermeerdering en vermindering vatbaar is. Zij is dus, en met haar de geheele Natuurkunde, een onderwerp der Wiskunde. De wetten, naar welke de Schepper gewild heeft, dat zich deze bewegingen zouden rigten, moeten den grond leggen der Wiskundige redenering; maar de kennis daarvan ligt niet overal evenzeer bloot; een groot gedeelte is diep verborgen. Hoe zal men die aan den dag brengen? Onmiddellijk, door de Natuur met een aandachtig oog gade te slaan; niets,

(*) *De Matheseos in omnibus scientiis, praecipue in Physicis usu: nec non de Astronomiae perfectione ex Physica haurienda* habita a. d. X. kal. Julii, Anno 1717.

niets, hoe gering ook, in dezen voorbij te zien; en de verschijnselen, die onder verschillende omstandigheden zijn waargenomen, onderling ter opheldering met elkander te vergelijken: Kunstmatig, door de Natuur in zulk eenen toestand te brengen, waarin zij zich zelve niet vertoont, en zorgvuldig te letten, hoe zij zich daarbij gedrage. Op deze wijze is men geraakt tot de kennis van geheimen, welke der menschelijke kortzigtigheid ganschelijk schenen te ontvlugten.

Wilt gij weten, Mijnheeren! of 's GRAVESANDE aan deze beginselen getrouw is gebleven, vraagt het zijnen beroemden en ijverigen leerling, vriend, opvolger, levensbeschrijver en lofredenaar (*), die hem als het beeld van een volmaakt Wijsgeer heeft geschetst (†); den geest, waarmede hij standvastig werd bezield, met krachtige trekken aangewezen, en in bijzonderheden afgemaald. Vraagt het zoo velen, als door hem in de binnenkameren der Natuur zijn ingeleid, inboorlingen en vreemden, tijdgenooten en nakomelingen, zij zullen eenparig daarvan eene onwraakbare getuigenis aflegгen,

(*) J. N. S. ALLAMAND.

(†) *In oratione* DE VERO PHILOSOPHO, habita a. d. XXX. Maji 1749.

gen, en gulhartig belijden, hoe veel zij aan zijne voorlichting hebben te danken. Doch vraagt het inzonderheid u zelven, zooverre gij gemeenzaam bekend zijt met den inhoud van dat gadeloos Werk, waarop ik reeds doelde, en dat, bij al zijne inwendige voortreffelijkheid, het nederig opschrift draagt van *Inleiding tot Newtons Wijsbegeerte.*

Vreemd moge het misschien schijnen, dat 's GRAVESANDE zich hierin ganschelijk afkeerig toont van alle onderstellingen, ten minste, dat men niets bij hem aantreft, dan hetgene op ondervinding en Wiskundige redenering berust. Wij weten van elders (*), dat hij de gepaste nasporing van waarschijnlijke oorzaken in geenen deele afkeurde; maar hij zelf gevoelde geene roeping zich daarmede onledig te houden. Hij nam niets aan, waarvoor geene duchtige bewijzen bestonden. Rondelijk beleed hij zijne onkunde wegens datgene, hetwelk onzeker was. De eer van dit op mogelijke gronden te verklaren, liet hij aan het vindingrijk vernuft van anderen over. Een iegelijk oordeele, hoe verre hij hierin bescheidene navolging verdiene.

In weerwil van den hoogen rang, waartoe [illegible] 's GRA-

(*) Zie de aangehaalde Redevoering van den Hoogleeraar ALLAMAND, bl. 21.

's GRAVESANDE als Wiskundige was opgestegen, gold bij hem in de kennis der Natuur geene uitspraak, welke niet door proeven werd voorgesteld, of door naauwkeurige waarnemingen bevestigd. Hiertoe was noodig, dat hij zich eenen eigen weg baande door de uitvinding van eene ontelbare menigte werktuigen, alle door hem zoo voorgesteld en beschreven, als vereischt werd om den kunstenaar wegens derzelver zamenstelling volledig te onderrigten. Onberekenbaar is het nut, op deze wijze allerwegen door hem gesticht. Dan, ik behoef hierover niet uit te weiden. Gij weet het, Toehoorders! hoe hij aldus, door zijne schranderheid, de leerstellingen der Werktuigkunde, de middelpuntskrachten, de wetten der veêrkracht, de hoedanigheden der bewogene ligchamen, de Waterweegkunde, de eigenschappen der lucht en van het licht, zelfs voor de grofste zintuigen, aanschouwelijk heeft gemaakt. Dit heeft hij gedaan eene eeuw geleden. Sedert is de scherpzinnigheid in het uitvinden en volmaken van werktuigen aanzienlijk toegenomen. En evenwel worden diegene, welke 's GRAVESANDE heeft gebruikt, nog in vele opzigten, tot de geringste kleinigheden toe, nagevolgd. Zoo heerscht hij tot den huidigen dag, ik zeg niet, binnen de grenzen van ons Vaderland, maar

maar alom, in de werkplaatsen, waar de Natuur naarstiglijk wordt onderzocht; zoo leeft hij in de gehoorzalen, waar hare wonderen worden uitgelegd; zoo zal zijn naam nog lang met onderscheiding genoemd worden, wanneer vele andere beroemde Natuurkundigen, die hem op zijde streefden, of in andere opzigten overtroffen, reeds het eindelijk lot van alle stervelingen, dat der vergetelheid, zullen hebben ondergaan.

Hoe zouden hij, zijn groote voorganger, en andere eerbiedwaardige grondleggers der hooggeroemde wetenschap, van verbazing zijn opgetogen, indien zij, in den kring der levenden teruggekeerd, bij zeer velen eene blijkbare neiging zagen uitblinken, om hunne voetstappen te verlaten, en de kronkelpaden, die tot het ondoordringbare leiden, op nieuws te betreden! Konde ik het, naar waarheid, slechts eene neiging noemen! Ziet men, of liever, verbeeldt men zich niet werkelijk reeds omringd met eene zee van vloeistoffen, waarin geene vaste en bekende baken den koers rigten? Zweven niet sommigen, even als weleer, bij voorkeur, in den kring van loutere onderstellingen rond? Moge door de krachtdadige pogingen van alle weldenkenden, die met een beter licht zijn bestraald, deze verkeerde gang

met

met nadruk worden gestuit! Moge dit het doel en uitwerksel zijn der bemoeijingen van alle Geleerden midden onder ons, en, bij uitnemendheid, van de Leden dezer Koninklijke Instelling! opdat de Natuurkunde, diep geworteld, eenen regten stand houde, hare takken uitbreide, en van alle kanten zegerijke vruchten aanbiede voor de beschaving, het geluk, de welvaart van menschen en volkeren, bijzonderlijk van het dierbaar Vaderland.

BRINKMAN PROD. NR. B
60 33 029

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548

BRINKMAN PROD. NR. B
60 33 029

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548

BRINKMAN PROD. NR. B
60 33 029

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548

BRINKMAN PROD. NR. B
60 33 029

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548

BRINKMAN PROD. NR. B
60 33 029

DEPOT NED. PUBL.
1 017 548